

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

**Obrazy genderové perspektivy intimního života v diskurzu
krásné literatury českého prostředí 19. století**

Bc. Petra Kaprová

Diplomová práce

2017

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2014/2015

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Petra Kaprová**
Osobní číslo: **H14477**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny: Gender history**
Název tématu: **Sexualita a gender - odraz v krásné literatuře 19. století**
Zadávající katedra: **Ústav historických věd**

Zásady pro vypracování:

Cílem práce je shromáždit a následně analyzovat relevantní vzorek literární produkce (beletrie) vydávané v 19. století. Při analýze bude věnována pozornost těmto tématům:

- čím je definováno žádoucí a nežádoucí sexuální chování
- podoby vztahů muže a ženy
- panenství
- motiv "padlé ženy"
- prohřešek muže vs. prohřešek ženy
- manželství a mateřství

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury:

LENDEROVÁ, Milena a kol., Žena v českých dějinách od středověku do 20. století. Praha 2009, ISBN 978-80-7106-988-1.

ČEVELOVÁ, Zuzana, Gender, víra a manželství v "dlouhém" 19. století: Možnosti interpretace katolických normativních pramenů, Pardubice 2012, ISBN 978-80-7395-487-1.

ŘÍHA, Ivo. Možnosti četby: Karolína Světlá v diskursu literární kritiky druhé poloviny 19. století. Červený Kostelec 2012. ISBN 978-80-7465-035-2.

MOCNÁ, Dagmar. Případ Kondelík. Epizoda z estetiky každodennosti. Praha 2002. ISBN 80-246-0312-8.

HANÁKOVÁ, Petra (ed.). Volání rodu. Praha 2013. ISBN 978-80-7470-042-2.

MATONOHA, Jan (ed.). Česká literatura v perspektivách genderu. Praha 2010. ISBN 978-80-85778-72-4.

KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka. Tváří v tvář: Gender jako metodologická kategorie literárních analýz. Praha 2010. ISBN 978-80-86520-34-6.

RATAJOVÁ, Jana. Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží. Diskurzy manželství v české literatuře raného novověku. Praha 2009. ISBN 978-80-87271-08-7.

RATAJOVÁ, Jana. Děti roditi jest Božské ovotce. Gender a tělo v českojazyčné babické literatuře raného novověku. Praha 2013. ISBN 978-80-87271-76-6.

PETRASOVÁ, Tařána - MACHALÍKOVÁ, Pavla. Tělo a tělesnost v české kultuře 19. století. Praha 2010. ISBN 978-80-200-1833-5.

FOUCAULT, Michel. Dějiny sexuality I-III. Praha 1999, 2003, 2003. ISBN 80-238-5090-3, 80-239-1187-2, 80-239-1186-4.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Jana Stráníková, Ph.D.

Ústav historických věd

Datum zadání diplomové práce:

30. března 2015

Termín odevzdání diplomové práce:

30. března 2016

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2015

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním přístupem své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 20. 8. 2017

Petra Kaprová

Poděkování vedoucí diplomové práce

Tímto bych ráda poděkovala své vedoucí diplomové práce Mgr. Janě Stráníkové, Ph.D., za trpělivost, odborné vedení, cenné rady, věnovaný čas a vstřícný přístup, který mi věnovala při psaní této práce. Vážím si jejích připomínek i kritiky, díky kterým mě dovedla až ke konečné podobě této práce.

Název

Obrazy genderové perspektivy intimního života v diskurzu krásné literatury českého prostředí 19. století

Anotace

Diplomová práce *Obrazy genderové perspektivy intimního života v diskurzu krásné literatury českého prostředí 19. století*, je zaměřena na otázky a témata, jak byl v dobovém kontextu krásné literatury reflektován intimní život žen i mužů. Práce si klade otázku, jakým způsobem je tedy lidská intimita reflektována v beletristických dílech daného období. Cílem práce je dojít k závěrům, jaké genderové perspektivy lidské intimity lze nalézt v těchto dílech a jak byla lidská intimita zobrazována. Konkrétně se tato práce věnuje dílčím tématům jako je vstup do manželství, projevy náklonosti, volba výběru partnera či partnerky a mnoho dalších.

Klíčová slova

Česká literatura, postavení žen ve společnosti, gender, genderová analýza, 19. století, intimita, sexualita, partnerské vztahy

Title

The Reflection of the gender perspective of intimate life in the discourse of fiction literary of the Czech environment in 19th Century.

Annotation

Thesis *The Reflection of gender perspective of intimate life in the discourse of fiction literary in the Czech environment in 19th century* is aim at questions and topics, which in the period context reflected intimate life of women and men. A thesis question is, how the human intimacy reflected into belletrist work the given period does. The aim of the thesis is reached the conclusion about the questions, which gender perspective of human intimacy we can find in these works. The second aim is to find, how the human intimacy was displayed. Concretely, the thesis pushes ahead the constitutive topics like marriage, expression of love, the choice of preference about partners and many others.

Keywords

Czech literature, 19th Century, Gender, Gender analysis, Position of women in society in the 19th Century, intimacy, sexuality, partnership relationships

Obsah

1. Úvod	9
2. Použitá metodologie	11
2.1 Gender a genderová analýza	12
2.2 Genderová analýza literárního textu v českém prostředí	15
2.3 Teorie fikce, fikčních světů a diskurz 19. století	16
2.4 Narativ	18
3. Teoretický úvod k analyzovanému textu.....	19
3.1 Dobový kontext, intimní život žen a mužů v 19. století	19
3.2 Ženská literatura, četba z pohledu ženy a ženská literární tvorba v době národního obrození	22
3.3 Četba z pohledu ženy aneb opravdu čtou ženy jinak než muži?	23
3.4 Ženská literatura.....	24
3.5 Ženská literární tvorba jako projev rozkvětu české společnosti	26
3.6 Právní ukotvení intimního života.....	30
4. Výběr beletristických pramenů	33
5. Genderová analýza obrazu lidské intimity v povídce Jana Rulíka <i>Boženka, veselého Kubíčka manželka</i>	35
5.1 Představa svobodných dívek a chlapců o manželství a intimitě s ním spojené, předsvatební období	37
5.2 Možnosti informovanosti o intimním životě	46
5.3 Krásná manželka, bohatý manžel? Aneb obraz ideálního muže a ženy	48
5.4 Vstup do aktivního sexuálního života – svatba a manželství	53
5.5 Obraz partnerského soužití – nevěra, sexuální požadavky, domácí násilí?	57
6. Genderová analýza obrazu lidské intimity v povídce Boženy Němcové <i>Divá Bára</i>	61
6.1 Divá Bára, obraz netradiční dívky v „tradiční“ době	62
6.2 I z „ošklivého káčátka“ nevěstou – svatba jako nutnost šťastného života.....	64
6.3 Výběr manžela.....	66
6.4 Mužské role v Divé Báře	68
7. Genderová analýza povídky <i>Karla</i> od Boženy Němcové.	72
7.1 Maskulinní a femininní role postav v povídce <i>Karla</i>	73
7.2 Svatba jako potvrzení či popření ženské identity.....	80
8. Genderová analýza povídky <i>Láska a přátelství</i> od Magdaleny Dobromily Rettigové.	86
8.1 Příroda jako obraz ženských ideálů	86

8.2	Venkovské vs. městské prostředí	89
8.3	Intimní trojúhelník – milostný vztah mezi hlavními postavami.....	90
9.	Genderová analýza povídky <i>Václav a Tereška – Vlastenecký příběh z předešlého století</i> od Matěje Silorada Patrčky.....	93
9.1	Genderová analýza postav a stereotypy v povídce <i>Václav a Tereška</i>	93
9.2	Působení moci, norem a stereotypů v povídce <i>Václav a Tereška</i>	108
10.	Porovnání nejdůležitějších genderových motivů v analyzovaných povídkách.....	112
10.1	Sňatek a výběr partnera/ky – rozdílná přání rodičů a budoucích nevěst a ženichů.....	112
10.2	Zobrazení genderových rolí a typizace postav	116
10.3	Literární prostředí.....	118
11.	Závěr	120
12.	Zdroje.....	128
13.	Summary.....	132

1. Úvod

Téma této diplomové práce je zaměřeno na genderovou analýzu povídek první poloviny 19. století s důrazem na otázky spojené s lidskou intimitou. Vybrané povídky jsou vyhraněny nejen časovým obdobím, ale také českým prostředím a samozřejmě i podobností jejich obsahového zaměření. Obsahové zaměření povídek je podle mého názoru nutně vyhraněno normativní literaturou nebo krásnou literaturou, která je zaměřena na mladé čtenáře, resp. především čtenářky. Z dnešního pohledu se tyto příběhy mohou jevit jako naivní a jednoduché, nicméně právě v těchto povídkách lze najít zajímavá genderová témata týkající se lidské intimity. Vybranými literárními díly ke zkoumání jsou povídky *Boženka*, *veselého Kubíčka manželka*, *Divá Bára*, *Karla*, *Láska a přátelství* a *Václav a Tereška*. Dané povídky jsou od různých autorů a autorek, konkrétně se jedná o Jana Rulíka, Boženu Němcovou, Magdalenu Dobromilu Rettigovou a Matěje Silorada Patrčku. Myslím si, že i pohlavní difference autorů/ek analyzovaných povídek je v této práci důležitá, jelikož se níže budu zabývat i otázkou, zda má pohlaví vliv na to, jakým způsobem jsou povídky psány a zda jsou dílčí témata reflektována rozdílně z pohledu muže či ženy.

Motivací pro napsání této práce je pro mě nejen můj osobní zájem o genderovou problematiku, ale také potřeba reflexe této tematiky a fakt, že krásná literatura první poloviny 19. století ještě z genderového hlediska není natolik prozkoumána, jistě méně než literatura druhé poloviny tohoto století, která je možná početněji na kvantitu vydávané krásné literatury, především z per ženských autorek, nicméně literatura počátku tohoto období v sobě má mnohá specifika, která jsou zajímavá pro zkoumání genderových témat spojených s lidskou intimitou. Jedním z takových specifík je probíhající obrození, které bylo reflektováno také v krásné literatuře, resp. obrozenecké myšlenky a potřeba udržení a pozdvižení českého národa dobovou literaturou utvářela. S tím je spojené i další specifikum, a to potřeba ženských autorek, což vnímám jako jeden z počátečních impulzů k produkci žensky psané literatury a tudíž i větší množství literatury, která byla věnována dívkám a skrývala v sobě mezi řádky i tabuizovaná témata, spojená se sexualitou, intimitou.

Téma této práce volně navazuje na mou práci bakalářskou, která se zabývala obrazem dívčího vzdělávání v díle Sofie Podlipské a která mě inspirovala k pokračování a prohloubení podobné problematiky. Dalším důležitým důvodem k výběru tohoto tématu je aktuálnost genderové problematiky, která se v dnešní době promítá v mnoha odvětvích a je velmi

diskutovaným tématem po celém světě v otázkách ekonomických, lidskoprávních, sociálních i institucionálních. Tento trend, pokud je vůbec možné genderovou tematiku nazývat trendem, se odráží i v odborné literatuře a beletrii mnoha autorů a autorek, kteří se danou problematikou zabývají, a v několika posledních letech vzniklo mnoho zajímavých genderových analýz krásné literatury. A to jak v okruhu českého prostředí, tak samozřejmě i v okruhu světovém.

V samotném teoretickém úvodu této práce představím strukturu textu, metodologii, která byla použita, dobový diskurz a teorie, které se zpracováním tohoto textu souvisí. Především teorii fikce, která je s tímto typem práce úzce spojena. Zároveň bude definováno několik pojmů, které se v textu často vyskytují a budou zasazeny do dobového diskurzu. Dále představím odbornou literaturu, o kterou se tato práce také opírá, a na závěr krátce uvedu a odůvodním výběr zkoumaných povídek, s představením jejich autorů/ek.

Struktura praktické části této práce je rozdělena do několika kapitol podle jednotlivých povídek, ve kterých jsou reflektována a genderově analyzována jednotlivá témata. Výběr těchto témat je specifický, různorodý a závislý na obsahu každé povídky, tudíž může v některých částech text působit nesourodě, nicméně je to způsobeno především tím, že jsem se snažila z každé povídky vytěžit co nejvíce zajímavých genderových témat a pohledů, které souvisejí s obrazem intimního života dobové společnosti. Jelikož jsem se snažila z daného tématu vytěžit maximum a zpracovat text zajímavým způsobem, nacházejí se v textu i podkapitoly, které mohou působit zdánlivě dojmem, že se odvracejí od primárního tématu – tudíž lidské intimity, nicméně, jak jsem již psala, text je genderovou analýzou, která si dle mého názoru nutně žádá v některých oblastech prohloubení nebo rozšíření dílčích témat. To znamená, že pokud jsem v některých povídkách objevila velmi zajímavé genderové otázky a situace, které dokreslují celkový kontext daného tématu, pak jsem považovala za příhodné se těmito tématům věnovat. Celý text je pak zastřešen tématem obrazu lidské intimity v českém literárním prostředí první poloviny 19. století, a zároveň je souborem genderových analýz a ukázek, jak je možné genderově analyzovat krásnou literaturu.

2. Použitá metodologie

Využití metodologie považuji za jeden z nejdůležitějších aspektů této práce a zároveň poněkud problematickým, jelikož, jak jsem napsala v samotném úvodu, tak text zpracovávám genderovou analýzou, která samotná je metodologií. Nicméně považuji za důležité vyzdvihnout i metodu, kdy jako primární pramen používám samotná analyzovaná beletristická díla, která představují daný obraz lidské intimity. Právě na těchto, a díky těmto dílům mohu reflektovat dobové stereotypy a stigmata dané doby. Jsem toho názoru, že beletrie samotná může být obrazem té či jiné doby, ve které se odehrává nebo obrazem určité sociální vrstvy, mezilidských vztahů apod. Tento postoj zaujímám na základě inspirace u autorky Pam Morris, která tento názor rozvíjí ve své práci *Literatura a feminismus*. Text Pam Morris se totiž mimo jiné zabývá právě možnostmi interpretací ženské literatury a Morris zaujímá názor, že beletristické texty je možná považovat za obraz dobových skutečností, resp. jejich reflexi.

Primární pramen, dané povídky, tedy zároveň komparuji s odbornou literaturou jako sekundárním pramenem. Sekundární literaturu využívám jako odborný podklad, opěrný bod k závěrům vycházejících z praktické analýzy. Těmito publikacemi jsou především knihy s obecnými a obšírnými informacemi týkající se postavení žen ve společnosti 19. století, tudíž i dobového diskurzu a stereotypů daného období. Informace z těchto publikací jsou badatelsky podložené, tudíž je vnímám jako výchozí bod k dnešní představě fungování společnosti 19. století. Zároveň využívám k práci odborné publikace několika sociologů/socioložek, jak z českého, tak zahraničního prostředí. Z těchto publikací se inspiroji několika teoriemi, které využívám v rámci genderové analýzy. Považuji to za důležitý bod mé práce, jelikož si myslím, že právě analýzy textu postavené na sociálních teoriích jsou dnes aktuálním směrem, kterým se vydává mnoho autorů/ek a považuji tento směr za velmi zajímavý. V mé práci mi tyto teorie rozšířily možnosti interpretace a analýzy daných povídek, především jsem mohla daná díla vnímat z nového úhlu pohledu a tím i otevřít nová témata, která by z těchto konkrétních povídek nemusela být na první pohled zcela zřejmá či prvoplánová. Další sekundární literaturou, kterou v textu využívám je dobová odborná literatura, především výchovného charakteru, která napomáhá k přiblížení se k dobovému myšlení společnosti o představách a požadavcích, které byly kladeny na mladé lidi, aby splňovaly dobové požadavky – v tomto případě samozřejmě požadavky, které se týkají

především jejich intimního života a otázek s intimním životem spojených. Sekundární literatura bude blíže představena v následující kapitole.

2.1 Gender a genderová analýza

V této kapitole bych představila samotný pojem gender z historického hlediska a nakonec představím autory a autorky, kteří se genderovou tematikou zabývali či zabývají jak ve světě, tak v českém prostředí.

Výběr genderové analýzy jako metodologie pro tuto práci pro mě nebyl složitý. Myslím si, že samotný gender v dnešní době má vliv na dění ve společnosti a je přítomen téměř všude. Samozřejmě jsou ale také lidé, kteří o tomto pojmu téměř nic nevědí nebo ho mylně pokládají za feminismus, který je stále ještě v českém prostředí vnímán spíše negativně. Myslím si proto, že pojmout gender jako metodologickou kategorii (metodu) a z této perspektivy nahlížet na zdánlivě známá a pro někoho možná nezajímavá literární díla, je naopak zajímavým pojetím. V práci se tedy soustředím především na genderové hledisko v několika tématech, které souvisejí především s lidskou intimitou tak, jak byla zobrazována v dobových beletristických dílech. Díla, která jsem pro genderovou analýzu vybrala, jsou známá i méně známá, ale na žádné z nich ještě nebylo pohlíženo z hlediska genderu. I z tohoto důvodu jsem si tuto metodu vybrala a myslím si, že tím mohu přinést nový pohled na daná literární díla. Myslím si, že vzorek vybraných povídek dobře reprezentuje danou epochu, jelikož autoři a autorky povídek jsou úzce spjati/y s dobovým děním (především s národním obrozením) a i proto se domnívám, že jejich díla měla vliv na čtenářské publikum.

Samotný pojem „gender“ podle svého významu v angličtině znamenal, v nejpříhodnějším českém překladu „rod“ a nerozlišoval živočišný a gramatický význam slova. Současná podoba významu se začala používat kolem poloviny 20. století. Pojem gender vznikl k odlišení pojmu pohlaví jako biologické charakteristiky. Gender je dnes chápán jako sociální konstrukt, či sociální pohlaví. To znamená, že byl uměle vytvořen společností v průběhu dějin. Je to určitý soubor norem, které jsou rozdílné pro ženy a muže a očekává se, že podle těchto norem se muži i ženy budou chovat, jednat, vyjadřovat se a žít. Tato společenská očekávání lze označit konvencemi, které jsou v průběhu jednotlivých období a míst proměnlivé. Já se budu zaměřovat normami a zároveň tedy i konvencemi, které se týkají 19. století. Vzhledem k období, kdy začal být chápán pojem gender v dnešním významu, je jasné, že 19. století tento význam slova neznal, už vůbec ne v českém prostředí. Na našem

území se gender začal šířeji používat až v 90. letech 20. století. V rámci kategorie gender, se ustálilo několik kategorií, které s tímto výrazem souvisejí a jsou předmětem zkoumání, např. při analýzách literárních děl. Mezi tyto výrazy patří např. *pohlaví* – chápáno jako sociální pohlaví nebo jako biologická rozdílnost muže a ženy a s tím související problematika, *genderová socializace* – jako proces, během kterého se každé dítě učí žít v požadované shodě se svým pohlavím. Na genderovou socializaci má vliv jak výchova, státní instituce, tak celá společnost. *Genderová role* předpokládá chování podle daných norem, společnost předpokládá dodržování mužských a ženských genderových rolí. *Genderové stereotypy* jsou založeny na předpokladu očekávaného chování muže a ženy. Je to zjednodušená představa o typicky mužských a typicky ženských vlastnostech a pozicích ve společnosti. Všechny tyto výrazy budu v práci sledovat z dobového pohledu 19. století, ve kterém byl obsah těchto výrazů samozřejmě specifický a rozdílný než například dnes. S genderovou tematikou jdou ruku v ruce dějiny žen, které se rozvinuly v návaznosti na rozkvět historiografických směrů, které se odklonily od tzv. velkých, událostních dějin. Gender history a dějiny žen jsou dva historiografické koncepty, nicméně v mnoha směrech se hranice mezi těmito koncepty smazává. Dějiny žen jsou spojeny především s rozvojem feminismu a rozvoj historického bádání začal především v rámci sociálních dějin, dějin každodennosti, dějin mentalit a v historické antropologii.¹ Tento „trend“ započal z přesvědčení, že ženy byly dosavadní historiografií opomíjeny. Dějiny tvořili především muži. Obraz žen v dějinách byl zpočátku reflektován především jako obraz utlačované skupiny, které až doposud nebyl dán v historii žádný prostor. Na dějiny se započalo nahlížet z pohledu ženy a ženského vnímání, které bylo samozřejmě považováno za rozdílné od vnímání mužského. Takto pojaté dějiny žen začaly být kritizovány, a to především pro svůj hegemoniální přístup. Dějiny žen byly viděny převážně z pohledu ženy střední třídy a bílé pleti.² Právě tato kritika útlaku žen oproti „privilegovaným ženám“ dala vzniknout svým způsobem obecnější gender history. S tématem útlaku souvisejí především sociologické teorie moci, prezentované především Michelelem Foucaultem, které se staly pro gender history podnětné, především v relacích moci, dále také díky analýze diskurzu a otázkám spojených se sexualitou a tělesností. Pojem gender chápu jako sociální konstrukt, který je v rámci období i geografie proměnlivý. Představa toho, jak má či nemá vypadat „správná“ žena/muž, je rozdílná u každé společnosti a doby. Tyto normy, které reprezentují feminitu či maskulinitu, se odrážejí ve všech oblastech lidského života.

¹NEČASOVÁ, Denisa. *DĚJINY ŽEN ČI GENDER HISTORY? MOŽNOSTI, LIMITY, VÝCHODISKA*, 22. Dostupné na: <http://www.dejinyteoriekritika.cz/Modules/ViewDocument.aspx?Did=124>

² Tamtéž.

Jedná se o dovednosti, zájmy, schopnosti jak fyzické tak psychické, oblečení apod. Jak jsem již psala, tak tyto představy jsou ukotvovány také státními institucemi a výchovou.

Důležitou roli zde tedy hraje dichotomie konstruovaného genderu a biologického pohlaví. „...viditelné rozdíly mezi mužskými a ženskými pohlavními orgány zdaleka nehrají tu základní roli, jaká se jim někdy přičítá, ale jde o sociální konstrukci vycházející z principů androcentrického dělení, které samo vychází z toho, že přisuzuje jiný sociální statut mužům a jiný ženám.“³ Takto vidí problematiku genderu sociolog Pierre Bourdieu. Například Renzetti a Curan vnímají pohlaví a gender následovně: „Lidské pohlaví jako biologická danost (být mužem či ženou) slouží jako základ, na němž lidé konstruují společnou kategorii zvanou gender, tj. maskulinitu či femininitu.“⁴ Jak bylo zmíněno, pojem gender je vnímán více způsoby, resp. vnímání rozdílu či důležitosti mezi biologickým pohlavím a genderem. Pam Morris ho vnímá takto: „...biologické interpretace genderu spojují ženský osud s ženským tělem, kdežto psychoanalytické teorie nabízejí dosud nejpřesvědčivější výklad genderu jako sociálního konstrukt, nikoliv vrozeného atributu.“⁵

Ano, nevyjasněných otázek v oblasti gender je stále mnoho a i díky tomu existuje mnoho teorií, které se genderem zabývají. Neustále vystupují nové otázky, které podporují nebo naopak vyvracejí předchozí teorie. Jaký tedy je vztah mezi biologickým pohlavím a genderem? Jak ovlivňuje lidský život biologické pohlaví a jak gender? Do debat a polemik ohledně těchto otázek se samozřejmě zapojilo několik odvětví sociálních i kulturních věd. Nelze opomenout ani nejnovější odvětví, které bylo ovlivněno právě genderem, a to tzv. men's history a dalšími odvětvími, především rozvojem queer teorií. Men's history se zabývá především kulturní konstrukcí maskulinity a queer teorie se vymaňují z tradičního pojetí sexuální identity, tedy heterosexuality a práce na toto téma se zaměřují například na homosexualitu v historickém konceptu.

Genderovou tematikou se začalo věnovat mnoho sociologů/žek jak ve světě, tak později i na českém území. Jako zakládající „dokument“, který dal život definici genderu, považují manifest historičky J. W. Scott, která gender chápala ve dvou rovinách. Jako prvek, který ovlivňuje sociální vztahy na základě rozdílů pohlaví a také jako způsob mocenských

³BOURDIEU, Pierre. *Nadvláda mužů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze Nakladatelství Karolinum, 2000. ISBN 80-7184-775-5. Str. 18.

⁴RENZETTI, Claire M. a Daniel J. CURRAN. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0525-2. Str. 20.

⁵MORRIS, Pam a Daniel J. CURRAN. *Literatura a feminismus*. Brno: Host, 2000. Studium (Host). ISBN 80-860-5590-6. Str. 125.

vztahů.⁶V této práci se v rámci genderu teoreticky opírám a inspiřuji například publikacemi Pam Morris, Judith Butler, Pierra Bourdieu, z českého prostředí mě pak inspiřovaly publikace Kateřiny Zábrodské, Blanky Knotkové-Čapkové, Marcina Filipowicze a mnoho dalších. Odkazy na publikace těchto autorů a autorek uvádím v průběhu praktické části textu a dále samozřejmě v přehledu použité literatury.

2.2 Genderová analýza literárního textu v českém prostředí

Genderová analýza literárních textů je stále aktuálnějším přístupem a pohledem na beletristická díla. Jak bylo řečeno, tak umožňuje zcela nový pohled na krásnou literaturu. Genderová analýza, obecně analýza literárního díla z genderové perspektivy může zkoumat jednání literárních hrdinů v různých aspektech jejich literárního osudu, a zabývat se tak jejich chováním, vzhledem, mezilidskými vztahy apod. Zároveň jsem zastánkyní názoru, že sama literatura formuje lidské životy a v 19. století, kdy psané slovo bylo jediným komunikačním prostředkem, měla obrovský vliv. A to nejen literatura např. žurnalistická, ale i literatura krásná. Tím pádem i ona sama pomáhala reprodukovat dobový diskurz a s ním spojené postavení žen ve společnosti a zároveň byla aktivně přítomna při změnách, které způsobily i změnu pohledu na život ženy. O této problematice funkce literatury píše i Jonathan Culler: „*Je literatura ideologický nástroj, tedy soubor příběhů, které čtenáře svádějí k tomu, aby přijal hierarchické uspořádaní společnosti?*“⁷Tato otázka je podle mého názoru velmi zajímavá právě ve vztahu k literatuře 19. století, kdy genderové role a stereotypy měly velmi silné postavení a v životě všech sociálních vrstev byly pevně zakořeněny.

Genderovou analýzou literárního textu se u nás zabývá několik autorů/rek, z nichž někteří mě inspiřovali k napsání této práce. V posledních několika málo letech vzniklo i pár diplomových prací, které jsou na metodě genderové analýzy také postaveny. Troufám si ovšem tvrdit, že žádná z nich přímo nepoužívá dané dílo jako primární pramen a nesnaží se skřze komparaci s odbornou literaturou o analýze reflexe různých dobových skutečností.

V rámci praktického využití genderové analýzy mě inspiřovala publikace *Gender v textu a obraznosti* od Blanky Knotkové-Čapkové, která nabízí různé možnosti interpretace

⁶NEČASOVÁ, Denisa. *DĚJINY ŽEN ČI GENDER HISTORY? MOŽNOSTI, LIMITY, VÝCHODISKA*, 22. Dostupné na: <http://www.dejinyteoriekritika.cz/Modules/ViewDocument.aspx?Did=124>

⁷CULLER, Jonathan D. a Daniel J. CURRAN. *Krátký úvod do literární teorie*. Nové, rozš. vyd. Brno: Host, 2015. Teoretická knihovna. ISBN 978-80-7491-233-7. Str. 49.

literárního textu skrze genderové hledisko. Publikace je shrnutím prací více autorek, z nichž každá nabízí rozdílný pohled na možnosti analýzy beletrie či dramatu. Dále také diplomová práce *Genderová analýza hlavních ženských postav Babičky Boženy Němcové* od Barbory Babické.

Odborným podkladem pro dějiny žen, dějiny každodennosti i gender history pro mě byly publikace Mileny Lenderové⁸, Libuše Heczkové⁹, Jany Ratajové¹⁰, Zuzany Pavelkové Čevelové¹¹, Jany Stráníkové¹² či Denisy Nečasové¹³.

2.3 Teorie fikce, fikčních světů a diskurz 19. století

Pokud bylo řečeno, že primární literaturou, pramenem pro tvorbu tohoto textu je krásná literatura, je nutné definovat, co krásná literatura, beletrie, znamená a proč může být použita k vyobrazení určité problematiky zkoumaného období.

„Fikce“ je poněkud problematický pojem, který se spíše než v literární teorii užívá ve vydavatelské branži a ve veřejných knihovnách....Zdá se, že při konfrontaci s písemným útvarem je pro čtenáře a vydavatele nejdůležitějším rozlišovacím znakem to, zda se pojednává o reálných, či vymyšlených situacích a událostech.“¹⁴

Literatura fikce je definována svým narativem, který rozhoduje o fikci samé a zároveň jako protiklad k literatuře faktu – *non-fiction*. Literatura faktu se zabývá skutečnými postavami

⁸ LENDEROVÁ, Milena, ed. et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Vyd.1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. 853 s. Česká historie; sv. 21. ISBN 978-80-7106-988-1.

LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. Vydání druhé, v Karolinu první, přepracované. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3540-8. Str. 92

⁹ HEZKOVÁ, Libuše. *Píšíci Minervy: vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*. V Praze: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2009, 402 s. Mnemosyne. ISBN 978-80-7308-282-6.

¹⁰ RATAJOVÁ, Jana a STORCHOVÁ, Lucie. *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží: diskursy manželství v české literatuře raného novověku*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2009. 821 s. ISBN 978-80-87271-08-7.

¹¹ PAVELKOVÁ ČEVELOVÁ, Zuzana. *Gender, víra a manželství v "dlouhém" 19. století: možnosti interpretace katolických normativních pramenů*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2012. ISBN 978-80-7395-487-1.

¹² STRÁNÍKOVÁ, Jana. *Výchova a vzdělávání dívek na cestě k moderní občanské společnosti: genderové a sociální aspekty procesu socializace mládeže v období 1774-1868*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2013, 291 s. Monographica. ISBN 978-80-7395-511-3.

¹³ NEČASOVÁ, Denisa. *DĚJINY ŽEN ČI GENDER HISTORY? MOŽNOSTI, LIMITY, VÝCHODISKA*, 22. Dostupné na: <http://www.dejinyteoriekritika.cz/Modules/ViewDocument.aspx?Did=124>

¹⁴ CULLER, Jonathan D. *Studie k teorii fikce*. Praha: Akademie věd ČR, 2005, 102 s. Theoretica. ISBN 80-85778-46-7.

a událostmi, oproti literatuře fikce, která se zabývá postavami a událostmi imaginárními.¹⁵ Zdá se tedy, že vnímat beletrii jako primární pramen a takto s ním pracovat není možné, jelikož tím by se tento samotný text mohl stát fikcí. Z tohoto důvodu je v této práci prováděna komparace se sekundární, odbornou literaturou, která v tomto případě zastupuje literaturu faktu. Jak Jonathan Culler v knize *Studie k teorii fikce* píše, tak je možné položit si otázku, zda beletrie předkládá tvrzení o postavách, které neexistují, a o událostech, které se nikdy nestaly, neboli – stručně řečeno – o fikčních světech, nebo zda romány nejsou reálným tvrzením o fikčních postavách, ale fikčními tvrzeními, či spíše fikčními imitacemi tvrzení.¹⁶

Jak bylo mnohokrát zmíněno, v tomto textu je s literaturou fikce pracováno jako s primárním pramenem, tudíž by se mohlo zdát, že jsou tyto definice Jonathana Cullera poněkud nerespektovány, nicméně, jak píše Barbara Herrnstein, tak pohled na beletrii může být i následující: „*literární umělecká díla by měla být považována za zobrazení či imitace přirozeného diskurzu. Různé žánry literárního umění se dají do určité míry rozlišovat podle toho, jaké typy diskurzu charakteristickým způsobem reprezentují.*“¹⁷

V případě této práce si dovolím zastávat názor, že fikční svět, který se skrývá pod beletrií, může představovat zobrazení reálných postav, míst, či situací. Není však reálným popisem. Příběh je vyprávěn z pohledu, který je mu určen autorem a který je přenášen čtenářům skrz vypravěče. Vycházím z teorie, že autor/ka využívá k vytvoření fikčního světa svoje zkušenosti či prožitky nebo způsob smýšlení, který je blízký jeho kultuře. Což znamená, že vnímám rozdíl mezi tím, zda např. česká autorka, o které reálně víme, že se narodila v Praze a napsala příběh, který se odehrává tamtéž, tak předpokládám, že její úhel pohledu je založený na osobní zkušenosti – pokud samozřejmě není záměrem vylíčit skutečnosti jinak. Otázka vztahovosti mezi autorem/kou a vypravěčem/kou je literárními teoretiky/čkami diskutované téma již dlouho a teorií vzniklo mnoho. Vzhledem k období, které je v této práci analyzováno, vycházím z faktu, že v 19. století čtenářská ani odborná obec tuto otázku neřešila. Považovali za automatické, že román či povídka vypráví daný autor/ka. Samotný román by pak ilustroval, že autor vytváří iluzi reality. Jsem si vědoma, že v dnešní době se většina teorií přiklání k modelu „rozluky“ kdy osoba autora/ky textu není jeho vypravěčem/kou. Dílo je dnes považováno za imaginární, stejně jako jeho vypravěč/ka, a autor/ka je osobou reálnou, proto nemůže být přítomen/a uvnitř díla. Zároveň tuto teorii

¹⁵ Tamtéž. Str. 13.

¹⁶ CULLER, Jonathan D. *Studie k teorii fikce*. Praha: Akademie věd ČR, 2005, 102 s. Theoretica. ISBN 80-85778-46-7.

¹⁷ Smithová, Barbara Herrnstein: *On the Marginsof Discourse*. Chicago, University of Chicago Press 1979.

nechci v rámci této práce zcela zpochybňovat a opravdu vycházet z dobového přesvědčení o vztahu díla a autora. Zároveň si myslím, že díla, která byla napsána v období první poloviny 19. století a mají v sobě silný akcent obrozeneckých myšlenek, nutně vyobrazují danou dobu, samozřejmě leckdy zidealizovanou.

V rámci této kapitoly bych se také ráda krátce zmínila o tom, jak je v literatuře reflektován sex, což bude probíráno v praktické části práce. Touto otázkou se zabývá Michel Foucault, který tvrdí, že literatura je o sexu a že právě literatura utváří ono tabu, které je se sexualitou spojeno. Už jen fakt, že například v literatuře 19. století v českém prostředí, nenalezneme otevřené reflektování sexuality. Tím je konstruována a podporována ona představa sexu, jako něčeho nemístného a pobuřujícího. O tom se právě v praktické části této práce přesvědčíme, nakolik byla nebo zdali vůbec byla, sexualita a intimita v rámci dobové literatury reflektována.

2.4 Narativ

V návaznosti na předchozí kapitolu považuji za příhodné pozastavit se u narativu, který úzce souvisí s pojetím literatury a teorií fikčních světů. Nejprve bych se zaměřila na samotný význam narativu. Literárních teoretiků, kteří se tímto tématem zabývali a zabývají, je samozřejmě mnoho. Já vycházím z teorií francouzských strukturalistů (Barthes, Genette), kteří v rámci narativu vnímají dva aspekty: Co a jak.¹⁸ „Co“ je v tom případě příběhem a „jak“ diskurzem. Diskurz je v tomto případě vnímán jako způsob, jak je příběh vyprávěn.

Myslím si, že v rámci struktury narativu je důležité podívat se na úlohu vypravěče, který svým způsobem ztvárňuje daný příběh a předává ho směrem ke čtenářům a čtenářkám. Důležitou otázkou tedy je, zda beletristický text, fikční svět, vnímat v souvislosti s jeho autorem či autorkou nebo se od tohoto pohledu oprostít a vnímat text pouze prostřednictvím vypravěče. Seymour Chatman, z jehož publikace toto téma čerpám, vnímá vypravěče jako „škálu možností od maximální skrytosti (zdánlivé nepřítomnosti) po maximální odkrytost.“¹⁹ Míra této přítomnosti, podle Chatmana určuje ráz tendenčnosti zobrazení fikčního světa. Tudíž, nakolik je daný text možné vnímat jako obraz skutečnosti. Je těžké se zcela oprostít od vnímání rozdílu mezi autorem/kou a vypravěčem/kou. Začít text vnímat pouze jako fikční svět a nespojovat ho například s životem autora/ky textu. Nicméně jsem

¹⁸CHATMAN, Seymour Benjamin. *Příběh a diskurs: narativní struktura v literatuře a filmu*. Brno: Host, 2008, 326 s. Teoretická knihovna. ISBN 978-80-7294-260-2. Str. 9.

¹⁹Tamtéž. Str. 298.

toho názoru, že jsou beletristická díla, která například čerpají inspiraci z života reálných osob nebo má text spojitost nějakými reálnými skutečnostmi, které souvisejí s obdobím, ve kterém bylo dané dílo vytvořeno. Takovým případem může být i období první poloviny 19. Století, kdy se ve většině děl promítá obrozenecké cítění a často i didaktičnost. Troufám si tvrdit, že některá díla nejde zcela oddělit od osoby autora/ky. Takovým případem je z mého pohledu například Božena Němcová. Možná proto, že život Němcové je natolik obecně známý, že propojení s jejími díly nelze nevnímat. Mnohokrát diskutovaný příběh *Babičky* je toho důkazem. I povídky *Divá Bára* a *Karla*, které jsou v této práci analyzované, mohou vypovídat o názorech, postojích či snech a představách autorky.

3. Teoretický úvod k analyzovanému textu

Celá tato práce se odehrává v konkrétním období. Povídky, které byly k analýze použity, byly napsány a jejich příběhy se odehrávají v první polovině 19. století, proto pojmy, které se v textu vyskytují, musí být chápány v dobovém kontextu. Význam slov se v průběhu různých období a diskurzů liší, proto například význam „sexualita“ je rozdílně vnímán dnes a v předminulém století. Proto bych ráda ukotvila pojmy, které jsou pro tuto práci klíčové a krátce představila dobový kontext postavení žen ve společnosti 19. století.

3.1 Dobový kontext, intimní život žen a mužů v 19. století

Záměrně jsem do názvu této kapitoly zařadila i postavení mužů, jelikož si myslím, že samotné definování postavení žen ve společnosti 19. století je určováno postavením mužů. V této kapitole se stručně zaměřím na dobový kontext, možnosti, které žena v rámci svého života měla, postavení, které jí bylo určeno a především na dobový pohled na intimitu a s tím spojená témata, jako jsou zasnuby, manželství apod. Většina těchto otázek je však řešena přímo v praktické části tohoto textu tak, jak přirozeně vyvstávaly při analyzování jednotlivých témat. Zde se tudíž zaměřím na obecnější rovinu kontextu 19. století.

19. století je obdobím změn v mnoha odvětvích. Evropa zažívala rychlý hospodářský růst, nastartovala se průmyslová výroba, zlepšila lékařská péče a hygiena, přišly nové vědecké objevy apod. Zároveň hospodářské převraty konce 18. a počátku 19. Století, které tvořily důležitou součást příčin ženského hnutí v Evropě. Na našem území však tyto snahy přišly až mnohem déle, ženská otázka byla v první polovině 19. století zastíněna obrozeneckými

tendencemi. Pozice žen byla tedy identifikována z pohledu muže. Žena byla dcerou, manželkou, matkou. Po většinu století byl ženám vymezen jen vnitřní prostor, veřejnou sféru reprezentovali pouze muži. Muž byl zároveň za ženu vždy právně odpovědný. Za dceru otec, za manželku manžel. I v případě ovdovění, se o samotné ženy staral nějaký rodinný příslušník mužského pohlaví.

S téměř nulovou samostatností samozřejmě souvisí i vzdělání, které bylo od toho mužského velmi rozdílné – především v tom, že vlastně neexistovalo. Začalo se formovat právě v 19. století. Velmi dlouho panovala představa, že žena vzdělaná být nepotřebuje. Nižší sociální vrstvy potřebovaly mít dívky doma, aby jim pomáhaly v domácnosti a ve společnosti vyšší považovaly přílišné vědomosti u žen za škodlivé. V průběhu 19. století se počet chlapců a dívek stabilizoval na úrovni základního vzdělání. Vyšší vrstvy, často včetně těch měšťanských, využívaly pro své děti domácích učitelů, případně děti navštěvovaly školy soukromé. Ve veřejné školství nepanovala vysoká důvěra.

Dívky byly velmi často vzdělávány jen v kruhu rodinném, především matkou. Jejich výuka se ale často týkala spíš praktických záležitostí, které se dívkám hodily do života. Jednalo se o vaření, vyšívání apod. Dále se dívky vzdělávaly v oblasti umění – malování, hudbě a někdy také cizím jazykům, nejčastěji francouzštině. Matka měla svým dcerám předat všechny potřebné znalosti a zkušenosti, které byly považovány za nezbytné do budoucího života – manželství. Na pomoc byly matkám i příručky, které doplňovaly domácí výchovu. Tato preskriptivní literatura se v českém prostředí objevila kolem 40. let 19. století. Praktické věci, související s dospíváním dívek, se v těchto příručkách nedočteme. Tělesnost a sexualita byla naprosté tabu.²⁰

Na domácí výuku většinou navazoval nějaký další vzdělávací ústav či klášter. V první polovině století neexistovalo mnoho možností, jakým směrem se mohly dívky v životě vydat, celkem pochopitelným řešením byl tedy sňatek, který jim v rámci společnosti poskytl alespoň váženější statut. Dívčí vzdělávací ústavy začaly fungovat až kolem poloviny století. I přes vznik těchto ústavů, které ale ani tak neměly valnou úroveň, stále převládaly představy o nedůležitosti dívčího vzdělávání a důležitější byla jejich příprava na „opravdový“ život, tudíž život manželky a matky. Především v první polovině století, kdy byly národně obrozenecké snahy nejsilnější, se rozšířil názor, že právě ženy – matky jsou osobami, které

²⁰ LENDEROVÁ, Milena, ed. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Vyd.1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. Česká historie. ISBN 978-80-7106-988-1.

vychovávají budoucí generaci, tudíž měly své děti vést k vlastenectví. S tím právě souvisí vznik několika dívčích vzdělávacích spolků, které ale neměly dlouhého trvání. Mezi tyto spolky patřila Budeč Karla Slavoje Amerlinga, dále například vzdělávací spolek kolem Bohuslavy Rajské.²¹

Dalo by se tedy shrnout, že hlavní náplní ženské otázky v 19. století byl boj o vzdělání, politickou rovnoprávnost a zajištění důstojných životních podmínek v případě, že se ženy neprovádají. Nicméně pro většinu žen bylo po většinu století charakteristické minimální vzdělání a malý obecný rozhled. Právě situace ohledně vzdělání je obrazem společenského postavení žen v této době. Žena měla působit v kruhu rodinném a ne se veřejně podílet na rozvoji politického, kulturního, společenské či vzdělávacího prostoru.

Vstup do manželství nebyl v 19. století automaticky chápán jako svazek dvou milujících osob, ale často vznikaly sňatky z rozumu. I na to mělo částečně vliv obrozenecké hnutí, jelikož dívky, či spíše jejich otcové většinou chtěli, aby se jejich dcery provdaly za vlastenecké sympatizanty – nejlépe s finančním zajištěním a pokud ne, tak alespoň s dobrým společenským postavením v rámci vlastenecké komunity. Právě podoba manželství, v důsledku hospodářských změn, měla za následek rozdělení sfér na veřejnou a soukromou. Žena tak byla odkázána pouze na činnost spojenou se starostí o domácnost a výchovou dětí. Ač byly dívky celé dětství systematicky připravovány na budoucí život manželky a matky, biologická stránka věci jim většinou zůstávala zcela zamlčena. Jak bylo již mnohokrát napsáno, svatební noc byla pro mnoho dívek velkým šokem. Důraz na cit pro vstup do manželství byl kladen až koncem 19. století. Výběr partnera byl po většinu století závislý na souhlasu či nesouhlasu rodičů dívky, především otce. Proto ani výběr partnerky nebyl pro muže jistě snadný, jelikož musel být shledán vhodným kandidátem pro rodiče své vyvolené. Svatba byla často dohodnuta bez spoluúčasti budoucí nevěsty a snoubenci se tak více poznali až po svatbě samotné. Dá se předpokládat, že výběr partnera/ky byl poněkud volnější v případě nižších sociálních vrstev a venkovského prostředí, nicméně i tam byl závazek majetku imperativem, který nebylo možné při výběru partnera opominout.

Po celé století platilo, že dívka má k oltáři přicházet neposkvřená, společenská konvence považovala pohlavní čistotu za samozřejmou. Reálná situace byla samozřejmě jiná, jak na demografických pramenech dokládám dále v další části tohoto textu. Pravidla, normy

²¹ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri, 2005. Gender sondy. ISBN 80-864-2938-5.

a ideály se porušovaly a nedodržovaly. Dle demografických dokladů byl po celé století velký počet nemanželských dětí. Předmanželský pohlavní styk samozřejmě nemusel vždy skončit otěhotněním, takže matricy dokládající počty nemanželských dětí neurčují počet předmanželských styků. Ženy a dívky se na veřejnosti nesměly chovat nijak vyzývavě, či snad promlouvat s cizími muži. Z dnešního pohledu byla společenská pravidla pro dívky velmi přísná. Ve vztahu k mužům byla děvčata upozorňována, aby se vždy chovala tak, aby si zachovala svou úctu. Což znamenalo například i doporučovaný zákaz bavení se s muži v případě, že jsou dívky samy nebo jen se svou služebnou. Předpokládalo se, že pokud mají dva lidé známost, je to pouze za účelem sňatku, pokud tomu tak nebylo, bylo alespoň doporučováno, aby se tito lidé rozešli bez „poznámenání“ a hanby. Normy se samozřejmě lišily, v požadavcích na ženy a muže. Společenské konvence byly shovívavější k mužům. Předpokládalo se, že většina mužů již má nějaké sexuální zkušenosti před vstupem do manželství. Tato skutečnost byla společností tiše tolerována. Muž měl tak o svatební noci před ženou nepochybně výhodu. V průběhu století se společenské konvence samozřejmě uvolňovaly, možnosti vzdělání pro dívky a ženy se zvyšovaly, stejně tak, jako se pomalu otevíraly příležitosti výdělečné činnosti žen a tím se zvolna otevírala cesta k osamostatnění a naprosté závislosti na mužích.

3.2 Ženská literatura, četba z pohledu ženy a ženská literární tvorba v době národního obrození

Domnívám se, že téma „ženské literatury“ je dnes velmi diskutované, a to především proto, že není jasně definované, ustálené a možná pochopené. Je otázkou, zda něco jako „ženská literatura“ vůbec existuje. Dalším problémem může být právě obsahový význam tohoto slovního spojení a možná záměna s pojmem „ženské čtení“ – tudíž s texty, které jsou primárně určené ženskému čtenářskému publiku, ale nemusí být nutně psány ženskými autorkami. Jak se ale dá s jistotou definovat ženská literatura? Jaké má znaky? Jaký je rozdíl mezi texty napsanými muži a texty jejichž autorkami jsou ženy? A pokud bychom neznali pohlaví autora/ky, byli bychom i tak schopni určit, kým byl text napsán? Nebo je to tak, že pokud víme, že autorkou konkrétního textu je žena, tak na obsahové sdělení nahlížíme automaticky rozdílně, než kdyby byl autorem muž? Zajímá nás tedy text sám o sobě a jeho výpovědní hodnota nebo svůj názor dotváříme podle toho, kdo je autorem textu?

Najdeme mnoho autorů a autorek, sociologů/žek či feministických teoretiků/ček, kteří se tématem ženského psaní zabývají a právě ti pro mě jsou odbornou teoretickou základnou. Především jde o Pam Morris, která se tímto tématem zabývá ve své publikaci *Literatura a feminismus*²², dále Marcin Filipowicz²³ a inspirací k tomuto tématu je jistě i kniha *Druhé pohlaví*²⁴ od Simone de Beauvoire či esej Virginie Woolf *Vlastní pokoj*²⁵.

I přes mé nepřesvědčení o tom, zda „ženská literatura“ vůbec existuje a zda je možné nějaký text jasně označit za ženský či mužský, ať už na základě obsahu sdělení nebo na základě pohlaví autora/ky textu, si myslím, že je rozdíl tuto problematiku vnímat v dobovém pohledu 19. století a z pohledu dnešního. Myslím si, že některé texty opravdu byly určeny primárně dívkám, nicméně ne vždy byly tyto texty psány ženami. Ať už se jedná o krásnou literaturu nebo knihy výchovného charakteru.

3.3 Četba z pohledu ženy aneb opravdu čtou ženy jinak než muži?

„Naučit se číst z pohledu ženy tedy vyžaduje, abychom se postavili proti ideologickým významům obsaženým v struktuře klasických příběhů a otevřeli v literárních textech alternativní prostory ženské svobody vzpírající se často neúprosné logice příběhu. Musíme hledat okamžiky nebo místa, kdy si text protiřečí nebo zpochybňuje sám sebe.“²⁶

Pokud je četba řešena z pohledu ženy, automaticky tím připouštíme, že ženy čtou literární díla jinak – tudíž jinak, než muži. Přesto, že vnímám tuto problematiku jako opodstatněnou, nemohu se zbavit dojmu, že už jen definování četby z pohledu žen představuje problém, jelikož právě připouští nutnou jinakost v přístupu k literárnímu dílu. V čem tedy spočívá ženské čtení? Je primárně jiné nebo jeho specifika mohou vznikat až v průběhu četby a tím dává vznik tzv. ženské literatuře? Není ženské čtení ovlivněno už jen tím, jaké knihy jsou pro ženy „určeny“? Pokud se podíváme na tituly vydávané právě v 19. století, které považují za vznik tzv. „červené knihovny“, pak se zdá, že literatuře pro ženy a dívky byl dáván veliký prostor. A nejen z per autorek, ale i autorů. Existovala v 19. století mužská literatura? Nebo

²³ FILIPOWICZ, Marcin Łukasz. *Roditelky národů: z problematiky české a slovenské ženské literární tvorby 2. poloviny 19. století*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007, 185 s. ISBN 978-80-7041-728-7.

²⁴ BEAUVOIR, Simone de. *Druhé pohlaví*. Praha: Orbis, 1966, 412 s. Malá moderní encyklopedie.

²⁵ *Dívčí válka s ideologií: klasické texty angloamerického feministického myšlení*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998, 304 s. Studijní texty. ISBN 80-85850-67-2.

²⁶ MORRIS, Pam. *Literatura a feminismus*. Brno: Host, 2000, 232 s. Studium. ISBN 80-86055-90-6. Str.47.

vznik „červené knihovny“ nebo lépe řečeno naivních příběhů pro dívky, způsobil to, že každá jiná literatura byla určena pro muže?

Fakt, že dnes hovoříme o ženské četbě a tudíž připouštíme její rozdílnost, může být způsobeno tím, jak po celá staletí bylo nahlíženo na ženu. Na ženu podřazenou muži či jednoduše jinou.²⁷ Pam Morris píše, že abychom se naučili vnímat věci z pohledu ženy a ženských literárních postav, musí se nutně přehodnocovat mužské chápání žen. A především o četbě z pohledu ženy můžeme, podle mého názoru, mluvit až v době, kdy si ženy začaly uvědomovat, že literární díla a především ženské postavy v těchto dílech mohou být zkreslené tak, jak je obecně zkreslená představa o ženách. Tudíž v období nástupu feminismu. Nemyslím si, že ženy v první polovině 19. století vnímaly hrdinky jejich oblíbených povídek a románů kriticky a uvědomovaly si, že jejich postavení je zkresleno mužským chápáním světa. Nicméně myslím, a jak bude i v praktické části této práce dokázáno, tak nalezneme literární postavy, které ke svému přirozenému postavení ve společnosti protestují či revoltují. Těchto situací po polovině století přibývá a v mnoha dílech se setkáme s vyjadřováním nesouhlasu nastavení společnosti. Domnívám se tedy, že četba z pohledu ženy je vlastně určité povolení k literární kritice a názorům na ženy vyjádřené literárními postavami. Uvědomění si, že to, co bylo o ženách napsáno, vlastnosti, jaké jim byly připsány, nemusejí být pravdivé, ale mohou být zkreslené ustálenou představou o ženách, která byla vytvořena muži a mnoho staletí byla považována za „normální“.

3.4 Ženská literatura

Tento problematický pojem bych ráda pro potřeby této práce definovala dvěma způsoby – literatura psaná ženami a literatura, která je určena ženám, čtenářkám. Literatura psaná ženami nemá dlouholetou a silnou tradici samozřejmě. Odůvodnění výstižně formulovala Virginie Woolf v eseji *Vlastní pokoj*, kde autorka píše o tom, co potřebuje žena k tomu, aby mohla být literárně (a v důsledku nejen literárně) činná. Především mluví o prostoru, alespoň vlastním pokoji, který žena nemá k dispozici – nemá soukromí k tomu, aby mohla vyvíjet svou vlastní aktivitu. Tato skutečnost je způsobena především tím, že nikdo nepředpokládal, že by žena takový prostor potřebovala. Mimo samotný prostor by k literární činnosti, podle Woolf, žena potřebovala finanční zabezpečení. Finance, vlastní prostor a soukromí se tedy dají považovat za aspekty, díky kterým zůstávalo ženské psaní mnoho let v neexistenci nebo

²⁷ Tamtéž. Str. 26.

v pozadí. Dalším problémem bylo samozřejmě celkové nastavení společnosti, které velmi dlouho nepřipouštělo jakoukoliv výdělečnou ženskou činnost, natož pak činnost literární. Vdaná žena měla, především po celé 19. století své místo u rodinného krbu.

Na téma ženské literatury samozřejmě vzniklo mnoho odborných textů, již od dob vzniku feministických hnutí. Jak bylo zmíněno, není jednoduché najít jasnou definici, která by dokázala tento výraz jasně specifikovat. Jedna část – literatura psaná ženami předpokládá, že daná literatura má nějaké specifické znaky, specifický jazyk. Tato teorie je pak nutně spjatá s tím, že literární text je spojen s osobou autora nebo autorky. To například znamená, že některé situace musí být rozdílně popsány ženami a muži. Pokud například autor popisuje skrze literární hrdinku intimní prožitek, pak toto líčení musí být jiné, než z pera autorky, která může těžit z vlastních zkušeností. Samotný pojem ženské literatury mnoho autorek odmítá.

Vnímání literatury ženské s jejími specifiky považuji za problematickou v případě této práce a metody, kdy literární dílo je vnímáno jako primární pramen. Přesto, že jsem toho názoru, že literární dílo je možné vnímat jako reflexi událostí a aktuálních problémů ve společnosti, zároveň je potřeba mít neustále na paměti, že beletrie je ovlivněna mnoha skutečnostmi, díky kterým je nutné ji od skutečnosti odlišovat a specificky s tímto pramenem pracovat. Mimo samotný fakt, že beletrie je fikcí, zde hraje roli právě i autorství daných děl. V tuto chvíli se tak může zdát, že si protiřečím. Vnímám literární dílo jako možný odraz skutečnosti a zároveň tuto skutečnost vnímám jako problematickou. Uvažování, pochybování a v podstatě neustálou nejistotu považuji za nedílnou součást zpracovávaného tématu danou metodou. Zaujímám stanovisko, kdy sice vnímám konkrétní povídky jako možný pramen reflektující skutečné dění, nicméně stále jsem si vědoma úskalí, která to přináší a skutečnosti, že z mnoha důvodů mohou být postavy i situace v literárních dílech zkreslené, případně i účelově vykreslené dle toho, co chce autor či autorka daným textem sdělit. Proto je potřeba přistupovat k analýze literárního díla s kritickým pohledem.

Je zajímavé, že literární kritici 19. století nijak striktně ženskou literární tvorbu nerozlišovali. Myslím si, že právě z důvodu neexistence feministických teorií a hnutí. Z důvodu, že i přes určité feministické tendence (které byly mnohem mírnější oproti Evropě či USA), si ženy autorky, ani čtenářky možná neuvědomovaly jejich útlak a podřadnost natolik, aby literární kritika jejich tvorbu vnímala s těmito specifiky – i z toho důvodu, že v 19. století mluvíme především o literárních kriticích, tedy mužích. Číst jako žena však určitá specifika zřejmě nese, možná je to spíš způsob nahlížení na psaní mužských autorů a respekt k jejich tvorbě,

k té „veliké“ tvorbě. S podobnou teorií přišla Pam Morris, která uvádí, že ženy mají na texty mužských autorů nekritickou reakci a přistupují k nim s respektem, právě kvůli představě, že mužské texty obsahují velké myšlenky.²⁸ Dalším specifikem může být jazyk, který může být rozdílný u mužů a žen, pokud bychom k jazyku vztáhli i celý průběh socializace. Tudíž by „mužský“ jazyk vystupoval na ten „ženský“ a měl by pak podobná specifika jako „žena 19. století“. Jazykovými prostředky, výrazy, ale i obsahem, mohou být texty rozdílné. Pokud však znovu budeme vycházet z teorie, že text je z části obrazem určitých zkušeností. Žena by pak oproti muži měla zkušeností mnohem méně – například v oblasti veřejné sféry apod.

Abych tuto kapitolu více vztáhla k období 19. století, je myslím potřeba specifikovat ženskou literární tvorbu, ženské psaní právě k situaci v této době a v českém prostředí. V českém literárním prostředí 19. století najdeme mnoho literárně činných žen, jejichž díla jsou oceňována dodnes. Počátek „ženského psaní“ v českém prostředí má jednoznačně své specifikum a tím byla potřeba žen autorek, či spíše cílenou podporu jejich tvorby.

3.5 Ženská literární tvorba jako projev rozkvětu české společnosti

Vstup autorek na pole literární tvorby v českém prostředí byl velmi specifický. Je poznamenán potřebou kulturního vyzdvižení a určitého udržení vážnosti českého národa, které je známo pod pojmem „národní obrození“. Tyto snahy započaly již koncem 18. století a přetrvávaly po celou první polovinu století 19 s přesahy do konce století. Díky těmto snahám se může zdát, že autorky vstoupily na scénu uměle a možná by tak jejich cesta mohla vypadat snadněji. Jedním znakem, kterým se měl český národ celkově pozdvihnout, byla samozřejmě literatura, která svými výpověďmi může reprezentovat dané společenství. Aby české společenství dokázalo, že je vyspělou „civilizací“ na úrovni Francie, či Německa, bylo potřeba, aby se do celkového českého vzestupu zapojily také ženy. A to nejen symbolicky, jako morální podpora manžele obrozence, ale také svou vlastní činností – literární činností. Zdálo se, že literárně činných žen je pomálu a bylo potřeba, aby kulturní svět, který byl velkým dílem zastupován právě literaturou, měl zastoupení i v „něžném pohlaví“.

Otázka, proč měly ženy autorky velmi mizivé zastoupení, byla zodpovězena v kapitole věnované kontextu 19. století a postavení žen ve společnosti. Politická a obecně veřejná sféra byla vyhrazena mužům, oproti sféře vnitřní, domácí, která patřila ženám jako nositelkám správné vlastenecké výchovy. A vznikl diskutovaný fenomén mystifikace literárně činných

²⁸ MORRIS, Pam. *Literatura a feminismus*. Brno: Host, 2000. Studium (Host). ISBN 80-860-5590-6. Str. 41

žen, stejně jako falzifikace rukopisů. Literární texty z per neexistujících básnířek v podobě Žofie Jandové a Marie Čacké vznikly již ve 20. letech 19. století.²⁹ Peter Deutschemann³⁰ ve svém článku *Žena přestrojená za muže v historickém dramatu národního obrození* vymezuje skrze práci Normy Rudinski tři genderové role žen v kultuře 19. století, kdy podle ní v prvních dvou fázích, jsou ženy v roli „andělíčka“, který pouze stojí po boku svého muže a teprve po jistém „vzniku“ českého národa se stávají „píšícími Minervami“ a utvrzují tím svou identitu, což, jak píše Deutschemann, dalo vzniknout nové genderové roli v rámci kulturního prostředí 19. století. Ženská otázka byla tudíž po polovinu 19. století ve stínu obrozeneckých potřeb a většina literatury, ať už byli jejími autory muži nebo ženy, v sobě měla vlastenecký podtext. Ať už v opěvování krásy a barvitosti českého jazyka nebo ve vykreslování přírodních krás na českém území. Dalším fenoménem tohoto období je také přestrojování žen za muže, které je známo především v dramatech 1. poloviny 19. století. Podle Macury měl tento jev korespondovat ideál genderové vyrovnanosti na znamení pokročilého českého národa. Žena ale mohla dostat větší důležitosti prozatím pouze v přestrojení za muže. Tudíž ideál genderové vyrovnanosti se pouze schoval za masku, která se jeví jako potvrzení tradičních genderových rolí, jelikož žena by bez mužské masky nemohla v divadelních dramatech vystupovat natolik aktivně a agresivně.

I přes mystifikaci v období národního obrození, která mohla určitým způsobem snížit důležitost literárně činných žen, samozřejmě existovaly i reálné ženy, které skrz literární tvorbu propagovaly nejen vlastenecké myšlenky. A v tomto období byly literárně činné ženy opravdu vítány.

Píše o tom například i Josef Kajetán Tyl: „*To byly jako předchůdkyně, prorokyně na poušti hlas jejich zase umlknul, a mezi spanilou pletí naší panovalo hluboké ticho. Najednou ozvaly se po lukách českých zpěvy Ludmily Tiché – za ní hned Marie Čacké, a ačkoli – bohužel – obě tyto pěvkyně ústa svoje brzo zase navěky zavřely...*“³¹ Jak později napsal Vítězslav Hálek, tak generace našich prvních „buditelů“ volala po básnířkách, aby pozdvihla vážnost a existenci české společnosti, nicméně neposkytla k tomu příznivé podmínky v podobě dívčího, ženského vzdělání a možnosti svébytného postavení žen.

²⁹MACURA, Vladimír. *Znamení zrodu: české národní obrození jako kulturní typ*. Jinočany: H&H, 1995, 264 s., 24 s. příl. ISBN 80-85787-74-1. Str. 118-137.

³⁰MATONOHA, Jan. *Česká literatura v perspektivách genderu: IV. kongres světové literárněvědné bohemistiky: Jiná česká literatura (?)*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2010, 325 s. ISBN 978-80-85778-72-4. Str. 47.

³¹FILIPOWICZ, Marcin Łukasz. *Roditelky národů: z problematiky české a slovenské ženské literární tvorby 2. poloviny 19. století*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007, 185 s. ISBN 978-80-7041-728-7. Str. 43.

Prvními reálnými ženami, které v průběhu obrození vstoupily na pole literární tvorby a obohatily ho větším množstvím děl, byly Magdalena Dobromila Rettigová a Božena Němcová, jejichž povídky jsou v této práci analyzovány. Dále například také Josefa Pedálová³², která byla také sympatizantkou národního obrození. Cesta Magdaleny D. Rettigové k obrozeneckým myšlenkám a následně publikacím, které měly vlastenecký ráz, byla silně ovlivněna jejím sňatkem s obrozeneckým buditelem Janem Aloisem Sudipravem Rettigem. Až do svých 18 let vyrůstala Rettigová v německém prostředí. Její tvorba je zaměřené především na mladé čtenářky, kterým Rettigová skrze lehce naivní, či výchovné povídky předávala rady do života a zároveň vlastenecké myšlenky. Nejprve publikovala svá drobná díla v časopisech Dobroslav, Čechoslav nebo Poutník slovanský. Rettigová se snažila českou společnost, především dívky vzdělávat nejen prostřednictvím svých vlasteneckých a poučných děl, ale byla také, společně se svým manželem, první iniciátorkou národně obrozeneckého hnutí. Organizovala tzv. „kávové společnosti“, kde se diskutovalo a četlo, především o praktických ženských otázkách – starost o domácnost, vaření, vyšívání apod. Rettigová ve své době mohla být považována za osvětovou osobnost, nicméně její názory na ženský životní úděl byly stále pod silným vlivem patriarchátu. Zastávala názor, že žena patří především k rodině, o kterou se má starat a zajišťovat příjemné prostředí pro svého manžela. Alespoň tak vyznívá většina jejích rad mladým dívkám³³.

Rettigová byla první ženou, která alespoň částečně vstoupila do veřejného prostoru, který do té doby patřil výhradně mužům. Domnívám se, že byla ve správnou dobu na správném místě. V době obrozenecké, kdy se volalo po rovnosti pohlaví – v mezích dobových představ o rovnosti žen a mužů. Stala se ženou, která do té doby v českém prostředí scházela. Nicméně i ona se stala součástí obrozenecké mystifikace, a to ve chvíli, kdy byla v *Dobroslavu* pod jejím jménem uvedena báseň *Jablíčka*. Autorem byla patrně manžel Rettigové, jelikož v tomto období ještě neuměla natolik dobře česky.

Další ženou, a myslím, že z mnoha pohledů i zásadnější v historickém kontextu, která opustila svou tradiční ženskou roli, byla samozřejmě Božena Němcová. Domnívám se, že její tvorba a životní postoje měly zcela jiný ráz, než u o generaci starší Rettigové. Němcová se zdála být mnohem samostatnější, odvážnější a v mnohém překračovala dobové konvence. Ve svých dopisech si nejednou postěžovala na současné postavení žen ve společnosti, na složitost

³² Stráníková, Jana. Proměny postavení spisovatelek v literatuře národního obrození. Stráníková, Jana. In: *Ztěžklá křídla snů. Ženy v české literatuře* / Praha : Literární archiv Památníku národního písemnictví, 2004 s. 39-60.

³³ Johanides, Josef - *Magdalena Dobromila Rettigová*. Johanides, Josef. Rychnov nad Kněžnou : Měst. úřad, 1995.

vztahů mezi mužem a ženou, na manželský život. V jejích dílech se tyto myšlenky taktéž promítly, ale zároveň se setkáme i s postavami a situacemi, které jsou dobově konvenční, většinou v případě, že chtěla vylíčit určitý dobový ideál. Většina jejích próz je však nadčasová, a to i v pojetí milostných vztahů. Osobnost Němcové považuji za kontroverzní, v dobrém smyslu slova. Myslím, že právě ona byla ženou, která plně rozvířila vody mužského světa. Nejen na poli literárním.

Doba, kdy se začala Němcová literárně angažovat, byla jiná, než za Rettigové. Obrozenečtí buditelé, kteří se snažili především o záchranu českého národa a hlavně českého jazyka, byli konfrontováni novou generací, která chtěla český jazyk, kulturu apod. rozvíjet. Tvorba Němcové nese rozdílné rysy obrozenecké tvorby, než u její předchůdkyně. Je možné se domnívat, že to bylo i samotnou osobností Němcové, nicméně v jejích textech je citelné idealizování skutečnosti, které určitě mohlo naznačovat nespokojenost s vlastním osobním životem, ale i dané době jako takové. Idealizaci jejích příběhů odkryl již F. X. Šalda, který byl názoru, že její umělecké dílo není dáno tím, co vyzorovala, poznala nebo prožila ve vlastním životě, ale spíše toho, čeho se v životě dosnila. Její zachycení skutečnosti tedy není takové, jaká skutečnost je, ale jaká by měla být. Především se to týká prostředí, které ve své tvorbě zobrazovala nejčastěji – tudíž prostředí venkovského. V tomto prostředí Němcová spatřovala ideál. Její literární činnost samozřejmě měla také za úkol formovat, zkulturovat a vzdělávat společnost. Literatura v tomto období nebyla chápána jako nezávislá činnost, která se mohla oprostít od společenského dění či mravnosti. Literatura tedy byla tendenční. Vydání každé nové knihy byla společenská událost, která tím tak oslavovala velikost českého jazyka.

Vzdělávací obrozeneckou funkci v díle Němcové vnímám především v neustálém opakování kladných vzorů – myšlenku dobrého člověka – snad v každé její práci se nachází krásný, ušlechtilý člověk – zřejmě jako vzor pro českou společnost nebo jako reprezentace společnosti. Ryzost a hodnoty venkovské společnosti zřejmě Němcová vnímala jako motivační pro celou společnost.

Většina rysů obrozenecké literatury se samozřejmě vztahuje i na mužské autory. Nicméně v případě autorů samozřejmě nenajdeme tu potřebu „muže básníka“, jelikož ti už existovali.

Ovšem výchovné, vlastenecké, obrozenecké tendence najdeme v celé literární škále především první poloviny 19. století³⁴.

3.6 Právní ukotvení intimního života

Pokud si v této práci kladu otázky spojené s obrazem lidské intimity v 19. století, pak považuji za příhodné se podívat, jak lidskou intimitu omezovalo či umravňovalo tehdejší právo a zákony. Budu se soustředit především na občanský zákoník z roku 1811 (dále jen zákoník), v souvislosti s ním také na manželský patent Josefa II. z roku 1783 a dále na reformní zákony z roku 1868 (platnost 1869). Jestliže zachycuji právní normy, které se týkají lidské intimity, pak se bude jednat především o zákony týkající se manželství, jelikož jen v uzavřeném manželství bylo oficiálně povoleno, aby mezi mužem a ženou k jakékoliv intimitě došlo. S právním ukotvením intimity také samozřejmě nerozlučitelně souvisejí i normy definované církví, které byly obyvatelům a obyvatelkám českých zemí vštěpovány již od útlého věku a staly se tak přirozenou součástí jejich životů.

Vzhledem ke zkoumanému období považuji za důležitý manželský patent Josefa II. z roku 1783, který byl kodifikací manželského práva. Tento patent znamenal vyjmutí manželskoprávních sporů z pravomoci církevních soudů a tato oblast byla postoupena soudům světským. Nejdůležitějším faktem je, že manželství bylo kvalifikováno občanskou smlouvou, nicméně jeho uzavírání mohlo být nadále provedeno pouze formou církevní.³⁵Následný Všeobecný občanský zákoník (dále ABGB) z roku 1811 byl v mnoha věcech převratný a nadčasový. Byl základem pro občanské právo pro všechny země v habsburské monarchii, mimo země Koruny uherské. Na našem území platil až do roku 1950, některé části byly platné až do roku 1965. ABGB byl postaven především na koncepci přirozeného práva, což znamená, že daný řád či právo plyne z přirozenosti člověka nebo společnosti. Zákoník je rozdělený na tři části, kdy první část patří právu osobnímu, druhá právu k věcem a třetí ustanovením společným pro práva osobní a věcná. Pro potřeby tohoto textu se budu zajímat o část první – o osobním právu.

³⁴ NĚMCOVÁ, Božena et al. *Božena Němcová - Korespondence*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2003-2007. 4 sv. Dopisy, deníky, dokumenty. ISBN 978-80-7106-933-1.

³⁵ Spáčil, Ondřej: *Změny v občanském právu v tereziánské a josefínské době*. Právní fórum, 2011 (8), č. 7., s. 289-297.

Vstup do manželství se zakládá manželskou smlouvou, kdy ji uzavírají osoby různého pohlaví a projevují svou vůli k tomu, aby žili v nerozlučném společenství, plodili děti, vychovávali je a poskytovali si vzájemnou pomoc.

Je samozřejmostí, že zákon dovoľoval vstup do manželství pouze osobám různého pohlaví, homosexualita nebyla tolerována v žádné formě a byla považována za duševní nemoc. Nicméně z pohledu historie najdeme mnoho kultur, pro které byla homosexualita přirozená, ba i žádaná. Především se jedná o starověké Řecko, Egypt a Řím. Existují i doklady o sňatcích mezi muži. Obecně byla uznávanější láska mezi muži, než mezi ženami. Známí byl i pojem transsexuality. Tento postoj vůči homosexualitě se radikálně změnil s příchodem křesťanství, kdy byla odsuzována a trestána. Za dob vlády Marie Terezie bylo homosexuální chování trestáno jako hrdelní zločin. Změna přišla za vlády Josefa II., kdy homosexualita byla označována *pouze* jako zločin proti dobrým mravům.³⁶

Zasnoubení, dle § 44 neznamenal žádný právní závazek a tím pádem ani nezavazovalo ani k sňatku samotnému. Zajímavé jsou důvody, pro které nebylo možné manželství uzavřít. Mimo případnou nezletilost, blbost, nesvéprávnost apod., přihlíží ABGB také k finanční situaci budoucích manželů.

§ 53

*Nedostatek nutných příjmů; prokázané nebo obecně známé špatné mravy; nakažlivé nemoci nebo vady, které jsou na překážku účelu manželství toho, s nímž má být manželství uzavřeno; jsou právními důvody, odepřítí svolení k manželství.*³⁷

Finanční a majetková situace, ať muže či ženy, je i velmi častým literárním motivem v beletristických dílech. Chudoba bývá zobrazována jako překážka pro uzavření manželství, především kvůli případnému poklesu sociálního a společenského postavení jednoho z té určité dvojice.

Muži se většinou opravdu ženili až po našetření dostatečného množství peněz nebo, především v případě zaměstnanců, po dosažení takového pracovního místa, aby si manželství

³⁶Ivo Procházka. Historie právních postojů k homosexualitě. Dostupné na: <http://zpravodajstvi.ecn.cz/PRIVATE/logos/pravhist.htm>

³⁷Dostupné na: https://cs.wikisource.org/wiki/Obecn%C3%BD_z%C3%A1kon%C3%ADk_ob%C4%8Dansk%C3%BD

mohli dovolit. Muž byl živitelem rodiny, tudíž musel být schopen ji finančně zajistit.³⁸

V § 58 se dočteme, že manželství může být zrušeno ze strany manžela v případě, že jeho manželka je již těhotná s jiným mužem. Tento paragraf zmiňují proto, že jak bylo řečeno, tak sexuální styk byl oficiálně povolen pouze v manželství a zároveň je demografickými pracemi doloženo, že k nemanželským stykům docházelo v daném období vcelku běžně.³⁹ Proto je zajímavé, že na tuto možnost myslí i občanský zákoník, který tím také dokládá, že nemanželský styk byl praktikován. Dokládá to i mnoho dalších paragrafů, které se zaměřují na právní postavení a možnosti nemanželských dětí.

§ 60

*Trvalá nemohoucnost konati manželskou povinnost jest překážkou manželství, byla-li tu již v době sjednání manželské smlouvy. Nemohoucnost toliko dočasná, nebo přihodivší se teprve během manželství, třeba nezhojitelná, svazek manželský zrušiti nemůže.*⁴⁰

Tento paragraf jen dokazuje, s jakým cílem měla být manželství uzavírána. Plození a výchova dětí byla základním principem manželství. Jakoby neschopnost zplodit dítě tedy znamenala, že manželství je zbytečné a nemůže být naplněno. Dle definice církve, měl být sex i mezi manželi provozován pouze za účelem narození potomka a ne k uspokojování fyzických potřeb. Zřejmě z tohoto důvodu, byla tato nemohoucnost překážkou k uzavření sňatku. V právní platnosti jsou také tzv. ohlášky, které měly být uskutečněny proto, aby okolí bylo srozuměno s danou svatbou a mohly být nahlášeny případné překážky k uzavření manželství. Průběh ohlášek měl svůj jasný řád, který měl být samozřejmě dodržován a byl platný pro všechny sociální vrstvy. Nicméně se slábnutím církevní moci, společnost některá pravidla přestala respektovat nebo je natolik striktně dodržovat.⁴¹

Již ze zákona je dáno, že muž má být hlavou rodiny, tudíž má právo na vedení domácnosti, správu financí a samozřejmě právo a povinnost zastupovat svou manželku a děti ve veřejném prostoru. Proti tomu je povinen manželce poskytnout slušnou výživu – podle toho, jak mu dovolí jeho finanční situace.

³⁸LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. Vydání druhé, v Karolinu první, přepracované. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3540-8.

³⁹Alice VELKOVÁ

(In: JIRÁNEK Tomáš – KUBEŠ Jiří (edd.), *Dítě a dětství napříč staletími*, 2. Pardubické bienále 4. – 5. dubna 2002, Scientificpapersofthe University of Pardubice, Series C, Supplement 5. Pardubice 2003, s. 205-227.)

⁴⁰

Dostupné na: https://cs.wikisource.org/wiki/Obecn%C3%BD_z%C3%A1kon%C3%ADk_ob%C4%8Dansk%C3%BD

⁴¹LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. Vydání druhé, v Karolinu první, přepracované. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3540-8. Str. 92

S intimní tematikou jistě souvisí i trestní právo, tedy *Zákoník o zločinech a trestech za ně*, vydaný Josefem II. roku 1787, dále *Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích roku 1853*. V trestním právu se setkáme především s definicemi smilstva a proměn jeho trestání.

Dalšími zákony, které se přímo nebo blíže týkaly lidské intimity, byly tzv. májové zákony z roku 1868. Tyto zákony oslabovaly vliv římskokatolické církve, který byl upevněn konkordátem roku 1855, který poněkud omezoval státní suverenitu ve prospěch církve, a manželství opět dostalo kanonickou koncepci. Májové zákony upravovaly náboženské poměry a manželství bylo vyňato z pravomoci církve.⁴²

(pokud bylo řečeno, že muži vnímají ženy jinak – ať už idealizovanou podobou nebo naopak s negativními vlastnostmi, pak to znamená, že pokud budeme číst knihu, která je svým obsahem určena ženám a je o ženách – pak by mělo být sdělení rozdílné, pokud je autorem knihy muž nebo žena)

4. Výběr beletristických pramenů

Pro potřeby tohoto textu bylo po odborném uvážení vybráno několik povídek, které se úzce týkají daného tématu a je možné díky jejich příběhu poukázat na mnoho zajímavých témat v rámci lidské intimity 19. století. Záměrně je zmíněno „lidské intimity“, jelikož bych se ráda věnovala jak intimitě ženské, tak mužské. Vybraná beletrie vznikla v období od sklonku 18. století do 50. let 19. století – jak je již známo, tak 19. století bylo obdobím mnohých důležitých změn a proměn jak každodenního lidského života, tak světových objevů a vynálezů, které tento každodenní lidský život začaly formovat směrem k dnešní společnosti. Kde bychom dnes byli bez takových „banalit“, jako je elektřina, kanalizace, pasterizace, železnice a mnoho dalšího...A kde by naše společnost dnes byla bez utváření institucionalizovaného vzdělávání, plánovaného rodičovství či volebního práva žen?

Vybrané beletristické texty, fikční světy, které v tomto textu poslouží jako pramen pro genderovou analýzu konkrétních témat, spatřily světlo světa během konce 18. století do počátku století dvacátého. Toto období se může zdát jako příliš dlouhé pro zkoumání jedné tematiky, jelikož v průběhu jednoho století docházelo k mnoha různým změnám jak politickým, sociálním, tak kulturním. Celé dlouhé 19. století je v mnoha ohledech, troufám si

⁴²NĚMCOVÁ, Kateřina. *Vztah státu a církve v první ČSR*. Brno, 2007. Diplomová práce. Právnická fakulta Masarykovy univerzity.

řící, revoluční a to zejména pro ženský, dívčí svět. Záměrně zmiňuji svět „ženský“ a „dívčí“, jelikož byl od toho mužského jasně oddělen. Vzhledem ke skutečnosti, že období devatenáctého věku je velmi obsáhlé a nestejně, je již v úvodu této práce podrobně popsána problematika 19. století, která se tématu tohoto textu dotýká a každá povídka bude doplněna o důležité informace pro zasazení do správného kontextu a diskurzu.

Dalším kritériem pro výběr primárních textů byl samozřejmě jejich samotný obsah. Obecně byly vybírány texty, které ve svém obsahu „skrývají“ zajímavá témata, která se týkají lidské intimity daného století a otázky s tím spojené. Obecně lze říci, že se jedná o texty didaktické, nicméně z dnešního pohledu o tzv. *červenou knihovnu*, resp. spíše o lehce naivní příběhy, s ohledem na zápletky, charaktery postav a celkový obsah analyzovaných literárních textů. Zde bych volně navázala na kapitolu ohledně ženské literatury, jelikož považuji za vhodné ujasnit, proč jeden text nazývám zároveň didaktickým a *červenou knihovnou*. Zdá se totiž, že texty, které byly primárně určené dívkám či ženám, byly zpravidla jednodušší formy a často byly psány účelně výchovně. Tato charakteristika ale už zcela nemůže korespondovat s povídkami *Karla a Divá Bára*, jelikož tato díla v sobě mají silnější příběh a propracovanější. Přesto, že tato práce se zabývá světem fikčním, tak mnohdy odráží či reaguje na dobové stereotypy, konvence, společenské chování a diskurz daného období. Proto jsem toho názoru, že krásná literatura je dobrým pramenem pro vytvoření dobového obrazu lidské intimity.

5. Genderová analýza obrazu lidské intimity v povídce Jana Rulíka *Boženka, veselého Kubička manželka*.

První z vybraných primárních pramenů je povídka od Jana Rulíka, napsaná roku 1799. Pro potřeby této práce byl text povídky čerpán ze souboru povídek *Zazděná slečna a jiné příhody pro vyrazení*⁴³. Tato povídka je, dá se říci, typickým didaktickým textem první poloviny 19. století a tudíž zde důležitou roli hraje i důraz na vlastenectví, který je pro toto období tak příznačný, jak již bylo zmíněno v úvodních kapitolách této práce.

Již v úvodu povídky autor či vypravěč promlouvá ke čtenářům a udává důvody, pro jaké byla povídka napsána, pro koho je určena a jaká ponaučení by si z ní čtenáři, potažmo čtenářky měli odnést. Nutno říci, že velmi důležitou úlohu v povídce hraje křesťanství, které stojí nad vším ostatním – např. rozumem či city. Je zde jasně definován pojem dobré/dobrého křesťanky/křesťana a tím i definován „dobrý a správný život“ dle představ dané doby. Nicméně pojem „dobré křesťanky“ se prolíná velkou částí 19. století, jen snad v menší míře či s větší mírou tolerance nebo jen proto, že vliv církve začal směrem k dvacátému století slábnout a naopak se začala zvyšovat možnost vzdělání jak samozřejmě pro muže, tak především pro ženy. Samozřejmě, že rozdílná situace byla v prostředí měšťanském a prostředí venkovském. Děj povídky *Boženka, veselého Kubička manželka*, autor zasadil do prostředí venkovského, kde, jak je obecně známo, mělo náboženství větší důležitost mnohem delší dobu, nakonec je tomu tak dodnes.

Děj povídky, jak již bylo zmíněno, se odehrává v českém venkovském prostředí. Hlavní hrdinkou povídky je dívka Boženka, na jejíž postavě autor zobrazuje obraz ideální dívky, později ženy. Postava Boženky má být příkladem všem dívkám, určitou předlohou ke správnému životu. Správným životem je v textu myšleno především ctnostné chování, které je v životě dívky tím nejdůležitějším. Jak jsem zmiňovala, tak povídka má silně didaktický charakter, který má dívky především odradit od špatných mravů, které vždy směřují ke špatnému konci. V tomto případě ke smrti samotné hrdinky, která přichází díky špatnému výběru manžela. Výběr správného partnera, správným způsobem je také jedno z nejdůležitějších témat povídky. Autor zde také definuje, jaký muž je pro vdavky ideální, jaký naopak ne a proč. Toto téma bude podrobně rozebráno v samotné analýze daného textu.

⁴³KRAMERIIUS, Václav Matěj. *Zazděná slečna a jiné příhody pro vyrazení*. Praha: Československý spisovatel, 1980, 295 s. Slunovrat.

Důležitým posláním povídky je dle mého názoru jasná hrozba toho, co se stane, pokud se dívky nebudou správně chovat a pokud si vyberou špatného manžela. Postava Boženky je hrozbou pro všechny „divoké a rozverné“ slečny, které by se nechaly zlákat špatným mužem ať už k samotným vdavkám nebo k intimnímu fyzickému styku, který by mohl mít za následky těhotenství a následně vyloučení ze společnosti. Nutno podotknout, že postava Boženky v příběhu nevyslechne rady starších a moudřejších a přes mnohý nesouhlas se vdá za svého „vyvoleného“, což by mohlo naznačovat možnost svobodné volby dívek při výběru svého partnera. Nicméně v tomto případě zde důležitou úlohu sehrává „dohazovačka“, která naivní a čistou Boženku k vdavkám téměř donutí. Jak píše Milena Lenderová v knize *K hříchu i k modlitbě*⁴⁴, tak Tzv. *dohazovačky* jsou běžným jevem 19. století, ať se jejich způsob praxe v průběhu období a prostředí samozřejmě měnil.

*„Při volbě budoucího partnera měli rozhodující slovo rodiče. Obvykle se s někým poradili, případně využili služeb dohazovače či dohazovačky. Bývala to starší důvěryhodná osoba: sestřenice, teta, strýc, přítel či přítelkyně rodiny. Jejich služby byly v měšťanské společnosti 19. století velmi časté a velmi vyhledávané, nejen rodiči nevěsty, ale i rodiči ženicha či ženichem samotným. Budoucí nevěsta byla dlouho z jednání vyloučena. Ještě v první polovině 19. století se nepovažovalo za nezbytné, aby se manželé před slibem manželství blíže seznámili“.*⁴⁵

Jak může vyplývat z povídky *Boženka, veselého Kubička manželka*, tak praxe dohazovaček/dohazovačů nebyla praxe pouze v prostředí měšťanském, ale i venkovském, ač měl jistě svá specifika.

V této praktické části tohoto textu se budeme zaměřovat na konkrétní témata a otázky, které si klademe v souladu s obrazem lidské intimity v 19. století. Intimita v daném období byla tématem, které ve společnosti nebylo nijak diskutované, alespoň ne veřejně. Intimní, či sexuální život bylo tabuizované odvětví snad po celé století. Život ženy i muže byl již předem nastavený nebo alespoň představa, jak by normální sexuální život měl vypadat. Záměrně je použito slovo „normální“, jelikož „norma“ je to, co utvářelo běžný intimní život – norma, která byla vytvořena více samotnou společností, než například zákony. Jak tedy měl vypadat intimní život dle norem 19. století?

⁴⁴LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. Vydání druhé, v Karolinu první, přepracované. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3540-8.

⁴⁵Tamtéž. Str. 81

5.1 Představa svobodných dívek a chlapců o manželství a intimitě s ním spojené, předsvatební období

Určitě není na světě tolik mužů s velkým jméním jako hezkých žen, které by si je zasloužily.

Jane Austen

Po celé „dlouhé“ 19. století nebyla společnost nijak otevřená k otázkám, či diskuzím na témata spojená s intimitou a sexem a tudíž mladí lidé nemohli mít jasné představy o tom, co intimita a fyzická láska znamená. Je možné vnímat intimitu z dvou úhlů pohledu – z pohledu náboženského a společenského. V obou pohledech je zřejmé, že veškerá intimita se měla odehrávat až po sňatku. Křesťanství vnímalo sex jako nutné zlo pro zplození nového života a manželství jako určitý nástroj, jistotu, že sex bude „držen“ pouze mezi dvěma osobami, a nejlépe jen za účelem početí dítěte, nikoliv pro pobavení.

Slovy Tomáše Štítného: „...*I proto vždy jest zlé ten tělesný skutek, že v ten čas ovšem tělesná žádost přemůže rozum a tak ohylí, že potuchne a jako pohasne, a jen tělesenství bude bez rozumu nad člověkem panovati; ale proto ne vždy hřiech jest v manželství ten tělesný skutek, neb tré ono dobré v manželství jest: plodnost, viera a svátost...I slyšely ste, že se řekl podle úmysla mistra senteciarum, že ten tělesný skutek vždy jest zlé již u přirození porušeném, ale v manželství nevždy hřiech jest.*“⁴⁶

Samozřejmě, že výše uvedený úryvek z knihy Tomáše Štítného pochází ze 14 století, tudíž se tento striktní pohled na sexualitu se postupem doby proměnil. Nicméně fakt, který pochází již z bible, že sex by měl být součástí pouze manželského soužití a je pouze nutným zlem, přetrval ještě dlouhá staletí. Náboženství ovládalo společnost od jejího samotného vzniku, proto není nic překvapujícího, že křesťanství se svými hodnotami a zákony se nesmazatelně vepsalo do každodenního života většiny lidí až do dnešních dnů, kdy víra a církve dávno ztratila moc, kterou měla ve staletích předchozích. Proto i v období 19. století, kdy vliv církve polevil, byl sex, ale i jakékoliv projevy lásky mezi mužem a ženou, stále ještě poněkud veřejným tajemstvím a v určité míře tabu. Doteky a polibky na veřejnosti byly tabu ještě na počátku století dvacátého.

⁴⁶ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO, Tomáš. *Tomáše ze Štítného Knížky šestery o obecných věcech křesťanských*. Ve Stare Řiši na Moravě: Marta Florianová, 1937, 133 s. Kurs.

Společnost v 18. a především v 19. století vnímala manželství jako základ společnosti.⁴⁷ Sňatek byl naprosto logickým životním vývojem mladých lidí. Početí dítěte bylo v rámci manželského svazku považováno za samozřejmost. Bezdětné manželství mohlo být i důvodem k rozluce v manželství, resp. jak vyznívá z občanského zákoníku z roku 1811 (viz. úryvek), tak i důvodem pro neuzavření manželství.

„Trvalá nemohoucnost konati manželskou povinnost jest překážkou manželství, byla-li tu již v době sjednání manželské smlouvy. Nemohoucnost toliko dočasná, nebo přihodivší se teprve během manželství, třebas nezhojitelná, svazek manželský zrušiti nemůže.”⁴⁸

Je reálné se domnívat, že mladí muži mohli mít o sexuálním životě mnohem více informací, než dívky. Pohled společnosti a dobové normy byly rozdílné, co se týče dívek a chlapců. Zatímco u mladého muže nebylo ničím neobvyklým, že před sňatkem již měl sexuální zkušenost, tak u dívek byla tato skutečnost vnímána velmi negativně a mohla být i důvodem neuzavření kvalitního sňatku, jelikož taková dívka nebyla neposkvrněná – tudíž nezapadala do dobových norem 19. století a nebyla správnou kandidátkou k uzavření sňatku. Rozdílná situace byla ve venkovské a městské společnosti. Co se týče venkovské společnosti, ve které se také odehrává děj povídky *Boženka, veselého Kubička manželka*, tak Alice Velková používá pojem “první sexuální revoluce”.⁴⁹ Ve svém výzkumu Velková zkoumá míru narozených nemanželských dětí, dále sociální původ matek a také to, jak porod nemanželského dítěte ovlivnil možnost těchto žen se provdat. Z výsledků Velkové vychází, že v první polovině 19. století bylo 10% narozených dětí nemanželského původu.⁵⁰

Tato skutečnost je dokladem faktu, že realita, co se týče povědomosti o sexuálním styku před sňatkem, byla zcela jiná. Z výzkumu Velkové také vyplývá, že již ve 30. letech 19. století, bylo nemanželské početí dítěte méně neobvyklé a v několika případech i dobrovolným rozhodnutím žen, které se domnívaly, že nemají šanci uzavřít sňatek. Dále lze díky výzkumu

⁴⁷ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. Vydání druhé, v Karolinu první, přepracované. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3540-8. Str. 73

⁴⁸ *Obecný zákoník občanský* [online]. c2012 [citováno 12. 04. 2017]. Dostupný z WWW: <https://cs.wikisource.org/w/index.php?title=Obecn%C3%BD_z%C3%A1kon%C3%ADk_ob%C4%8Dansk%C3%BD&oldid=53715>

⁴⁹ Alice VELKOVÁ

(In: JIRÁNEK Tomáš – KUBEŠ Jiří (edd.), *Dítě a dětství napříč staletími*, 2. Pardubické bienále 4. – 5. dubna 2002, Scientificpapersofthe University of Pardubice, Series C, Supplement 5. Pardubice 2003, s. 205-227.)

⁵⁰ Alice VELKOVÁ

(In: JIRÁNEK Tomáš – KUBEŠ Jiří (edd.), *Dítě a dětství napříč staletími*, 2. Pardubické bienále 4. – 5. dubna 2002, Scientificpapersofthe University of Pardubice, Series C, Supplement 5. Pardubice 2003, s. 205-227.) Str. 211.

řící, že důležitým faktorem byl sociální stav žen, které nemanželské dítě porodily. Většina žen pocházela z nižších sociálních vrstev.

Dá se říci, že těmito výsledky výzkumu je možné popřít informace o nevědomosti mladých lidí, především dívek, o fyzické intimitě před uzavřením sňatku. Právě zde je důležité si uvědomit, že existuje rozdíl mezi dobovými normami a realitou. Norma, jako ideální stav společnosti diskurzu 19. století a doklad dobových pramenů, které tyto normy boří. Krásná literatura proto může být pramenem, který odráží jak normy, tak „prohřešky“ lidí, kteří vystoupili z daných norem. Povídka *Boženka, veselého Kubíčka manželka*, je, jak bylo mnohokrát zmíněno, velmi preskriptivním textem, který se snaží podporovat dodržování správného života – norem – a odradit dobové čtenářky/čtenáře od vybočení mimo tato pravidla.

Stále je ovšem zřejmé, že většina mladých lidí opravdu neměla velkou představu o tom, co znamená svatební noc.

Většina příběhu hlavní hrdinky Boženky a dalších postav se odehrává právě v předsvatebním období, do kterého autor zařazuje i samotné dětství postavy, jelikož již od začátku vyprávění Boženčina příběhu je kladen důraz na vlastnosti, které by především dívky, ale i chlapci, měli mít, aby prožili kvalitní a ideální manželský život. Považuji za velice zajímavé fakt, že autor či vyprávěč hned v počátku povídky vyjadřuje důležitost, jakou samotný text má.

„ Dávno již byla žádost má, aby jednou taková knížka na světlo vyšla, kteráž by vlastně pro vás, milé děvčata, zřízena byla a vám jak k naučení, tak i obveselení myslí posloužiti mohla. Není mně tajno, že jste dosti pěkných a utěšených historií do rukou dostaly. Také-li jste přece tak vlastně pro vás sepsanou knížku, jako tato jest, kdy dostaly? Nevím. Pro vás, pravím, sepsanou knížku; protože co v sobě obsahuje, týká se to vedle rodu i stavu vaší krajanky a Češky, jenž slove Boženka. I kdož by z nás byl tak zpozdlé myslí, že by nechtěl o této Češce a o jejím příběhu, zvláště když se vdala za veselého Kubíčka, čísti? Jsou, vím, Češky i Čechové, kteří raději s cizími než domácími příběhy se obírají, mají-ce jakousi nechut k knihám českým, protože v českém jazyku sepsány jsou. Jaký div, že nepovědomi jsou v své milé vlasti a známost nemají chvalitebných příkladův svých předkův, od nichž jsou přece pošli? Avšak pro takové tuto knížku jsem nesepsal, nýbrž toliko pro vás, milé krajanky, a pro takové Čechy, jenž nestydí se za svou řeč českou a skutečně jsou opravdoví a věrní

Čechové. Nepochybuji, že ji ode mne vděčně přijmete, tak jako každá svého národu i jazyka milovný Čech.“⁵¹

Pokládejme tento úryvek za předmluvu k celé povídce. Nejde si nevšimnout, jak tyto věty volají po důležitosti a nutnosti jejich čtení. Ihned po úvodní stránce musí být čtenářce/čtenáři jasné, že tento příběh nebude příběhem romantické lásky určeným pro mladé dívky – pohledem dnešní, ale že se ženské čtenářské publikum pouští do četby poučné, didaktické a v neposlední řadě snad k „*obveselení mysli*“, jak se se v textu píše. Pokud se podrobněji zaměříme na úvodní věty, tak je možné velmi rychle určit, co je pro autora nejdůležitějším posláním povídky. Mimo ponaučení ke správnému životu dívek a chlapců je zde jasně citelný vliv národní obrody počátku 19. století. Češi, Češka, domácí, český jazyk, krajanka, věrní Čechové...jen několik slov, které jasně značí potřebu četby v českém jazyce a správnou výchovu českých dívek a chlapců. Správnou výchovou je zřetelně myšleno žít v duchu křesťanských pravidel a správného češství. Vliv národního obrození v literatuře je dnes již obecně známý fakt, kterému se věnovalo a věnuje mnoho autorek a autorů. V českém prostředí je to především Vladimír Macura. Tato povídka má silně charakteristické rysy potřeby prezentace národního jazyka, literatury a s tím spojené výchovy a způsobu života.

Dále je z úvodního textu zřetelná důležitost manželského svazku – „*zvláště, když se vdala za veselého Kubíčka...*“. Jako by snad příběh neměl být tak důležitý a být tím správným příkladem pro mladé dívky, kdy se hlavní hrdinka nevdala? Myslím si, že tohle je jedna z důležitých otázek. Na kolik byla dívka či žena méně nebo více oceňována ve stavu svobodném nebo vdaném? Kolik beletristických příběhů období 19. století má za hrdinku svobodnou ženu? Myšleno ženu svobodnou dobrovolně a šťastnou s touto volbou? A co více, respektovanou společností? Dále se již nebudu natolik věnovat fenoménu problematiky literatury v době národního obrození, jejíž tendence se v povídce objevují, jelikož tomuto tématu jsem se podrobně věnovala v kapitole 3.7 tohoto textu.

Manželství – stav, který k životu člověka 19. věku neodmyslitelně patřil. Byl naprosto přirozeným vyústěním určitého věku ženy i muže a zajišťoval sociální začlenění ve společnosti. Tato skutečnost se také odráží v krásné literatuře, kde se motiv neprovdané ženy často vyskytuje. Troufám si ovšem říci, že statut „manžel“ a „manželka“ měl odlišný rozměr, jednoduše řečeno – pohled společnosti na ženu a muže v určitém věku byl rozdílný.

⁵¹KRAMERIUS, Václav Matěj. *Zazděná slečna a jiné příhody pro vyražení*. Praha: Československý spisovatel, 1980, 295 s. Slunovrat.

Stav svobodné ženy byl vesměs vnímán negativně až do hluboké poloviny 19. století, nicméně nezadaný muž byl společností tolerován. Postavy mladých neprovdaných mužů jsou často zobrazovány bez negativních vlastností či v souvislosti se špatným způsobem prožívání života té dané literární postavy.

S jakými vědomostmi, představami či myšlenkami tedy mladí lidé vstupovali do svazku manželského? Nakolik věděli, co manželství znamená, obnáší po stránce fyzické či psychické? V případě našeho pramene, povídky *Boženka, veselého Kubička manželka*, byla postava Boženky na dospělý život, spojený s manželstvím, připravována již od brzkého věku.

„Mezi tím časem stane se, že při sobotním na kanceláři řízení několik děvčat mladších i starších k veřejnému trestu odsouzeno bylo. Některá dostala na krk železný obojek, jinak housličky. Jiná byla karabáčem trestána a druhým ostríhavše vlasy čepec na hlavu dali a do trlice vsadili. To vidouc Boženka ulekla se toho trestu, kterýž za toho času býval v obyčeji.“⁵²

V tomto textu bylo již zmíněno, že povídka *Boženka, veselého Kubička manželka* má silně didaktický a křesťanský charakter, který je znatelný i v citovaném úryvku. Je zřejmé, že trestané postavy dívek zde zobrazují to, co by hrozilo hlavní hrdince, kdyby se ve svém životě nechovala ctnostně, nebyla správnou křesťankou a čistou dívkou. Už v brzkém věku je tedy postavě Boženky dáвано jasně najevo, jakým směrem se ve svém životě nemá vydávat. Autor zde jistě myslel i na čtenářky, které se tím zřejmě snažil varovat a nasměrovat je správným směrem. Pokud autor očekával, že se čtenářky ztotožní s hlavní hrdinkou, pak by se také mohly zaleknout trestů, které by mohly nastat v případě, že by jejich chování neodpovídalo představě o správné, tedy ctnostné dívce. Fakt, že se autor snaží varovat před nepatřičným chováním, naznačuje, že ne všechny dívky byly zrcadlem ideálu, tudíž autor zřejmě cítil potřebu čtenářky varovat, vychovávat a možná i umravňovat.

„I táže své paní, co by to vyznamenávalo a proč se to těm děvčatům děje. „Vidiš, Boženko,“ pravila paní správcová, „tak se trestají všechny nestydaté nevěstky, kteréž ušlechtilost panenskou všanc sázejí, mrhají a nepoctivý obchod provozují. Varuj se, Boženko, takových

⁵²KRAMERIUS, Václav Matěj. *Zazděná slečna a jiné příhody pro vyražení*. Praha: Československý spisovatel, 1980, 295 s. Slunovrat. Str. 77.

mrzkých osob a hled', abys vždycky šlechetnou pannou zůstala, a budeš se líbiti Bohu i lidem.“⁵³

Postavě je v příběhu dáváno jasně najevo, že nejdůležitějšími vlastnostmi, které musí dívka vlastnit je především ctnost, čistota, pracovitost, poctivost a šlechetnost. Tyto vlastnosti jsou důležité proto, aby se Boženka „...*Bohu i lidem zalíbila*...“.

Tyto zmíněné vlastnosti nejsou nijak výjimečné pro obraz „správné“ dívky po celé 19. století. Byly to také předpoklady pro dobré vdavky, jelikož právě dívka s takovým charakterem byla považována za dobrou nevěstu. Sexuální čistota byla považována za ideál, který měl zaručovat budoucí morální bezúhonnost ženy v manželství. Samozřejmě, že mimo tyto charakterové vlastnosti byly pro dobré provdání velmi důležité i další předpoklady, a to především kvalitní věno, či dobré postavení ve společnosti – resp. dobré společenské postavení její rodiny.

„Varuj se takových, kteří hanebné řeči proti počestnosti tlachají a hubu vždy jako svině v neřádu rejpají. Byť bys byla nevinná jako anjel, přece udělají i tebe takovou osobou, před kterouž každý ctnostný člověk vyplije. Dáš-li se několikrát mezi darebnými a nestydatými osobami viděti, bude tě každý za daremnou osobu držeti. Krácej vždy po cestě ctnosti, važ sobě ušlechtilosti panenské a nenech nikdy se přemluvit, když jakýsi vostuda a nevinnosti kazitel mluvití bude tobě, že jest mladost radost a že si tebe vezme aneb o tebe se starati bude. Pamatuj jen, co jest to bez poctivosti pannou býti? Bůh to račiž dáti, aby toto mé poslední otcovské napomenutí v srdci tvém vždy zachované bylo.“⁵⁴

Výše uvedený úryvek jsou poslední slova postavy otce hlavní hrdinky Boženky. Z těchto vět můžeme předpokládat, že i v tomto příběhu je velmi důležité, jak na mladou dívku nahlížela společnost. Dobová společnost žila v komunitách, se silnými vazbami na region, čili sociální kontrola okolí zde byla velmi silná. Aby si mladá dívka udržela v očích společnosti dobrou pověst, neměla by se stýkat s lidmi, kteří dle dobové normy nebyli slušní, neboli nebyli pracovití, šlechetní a poctiví.⁵⁵ Dalším důležitým přáním bylo, aby Boženka nebyla lehkomyšlná a nenechala se přemluvit k rychlému sňatku. Vzhledem k tomu, že celá tato povídka měla sloužit jako jakási učebnice, či předloha pro správný život mladých dívek, dá se

⁵³Tamtéž. Str. 79

⁵⁴KRAMERIUS, Václav Matěj. *Zazděná slečna a jiné příhody pro vyražení*. Praha: Československý spisovatel, 1980, 295 s. Slunovrat. Str. 88.

⁵⁵LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. Vydání druhé, v Karolinu první, přepracované. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3540-8.

řící, že obecně platilo, že pro mladou dívku v očích společnosti nebylo žádoucí, aby se moc brzy a především neuváženě vdávalo a především, aby došlo k nějakému fyzickému kontaktu mezi dívkou a chlapcem před sňatkem. Je zajímavé, že tímto úryvkem samotný autor připouští možnost, že takové chování nebylo ničím neobvyklým ve venkovské společnosti počátku 19. století.⁵⁶ Pokud si položíme jasnou otázku, co mohla dívka či chlapec vědět o intimním životě před svatbou, tak zřejmě velmi málo v případě, pokud žil mladý člověk ctnostně, dle správných společenských pravidel dobových norem. Jak je ale z ukázky jasné, tak ne vždy tomu tak bylo. V případě postavy Boženky se ale dá předpokládat, že její informovanost o lidské intimitě, sexualitě byla velmi malá. V dobovém diskurzu, ve kterém se odehrává děj povídky *Boženka, veselého Kubíčka manželka* se zdá, že dívka smýšlela o manželství dosti odlišně.

Manželství byla svátost, spojení dvou lidí a jasné rozdělení životních rolí. Role manžela a role manželky

Obraz Boženky je v povídce líčen tak ideálně, že je až těžké uvěřit tomu, že taková postava byla obrazem běžné dívky té doby. Pravděpodobně nebyla. Autor vytvořil ideál, což bylo zřejmě cílem jeho povídky. „...*Kubíček přišel, a tu uzřev krásnou družičku Boženku, pomyslí, že to děvče hodno jest pomilování a jest zdravé, čerstvé jako lusk*“.⁵⁷

„...*tu Kubíček hudoval jako zbrklý a přitom šprymovnou řeč, vzhůru dal si hráti, tu Kubíček hudoval jako zbrklý a přitom na čest družičky písňě zpíval, neboť byl k ní láskou zahořel*“.⁵⁸

„...*a Kubíček měl se ke krásné družičce, koupiv jí za 1 zlatý marcipánu a jiných pamlsků více, a na takový způsob Boženka učinila známost s Kubíčkem, ač přitom nepomyšlí, že Kubíček střelou lásky jest poraněn. Větším dílem na svatbách, nejvíce pak při muzice v hospodě takové střely létají a mnohý jinoch těžce poraněný odtud domů přichází*“.⁵⁹

Výše je uvedený úryvek ze svatby, kde se postava Kubíčka zamilovala do Boženky. Je zajímavé, že autor zde uvádí, že Boženka učinila známost s Kubíčkem. Je možné si tuto skutečnost vyložit tak, že některé konkrétní sociální znaky vedly k přesvědčení společnosti

⁵⁶ Alice VELKOVÁ

(In: JIRÁNEK Tomáš – KUBEŠ Jiří (edd.), *Dítě a dětství napříč staletími*, 2. Pardubické bienále 4. – 5. dubna 2002, Scientificpapersofthe University of Pardubice, Series C, Supplement 5. Pardubice 2003, s. 205-227.) Str. 211

⁵⁷ KRAMERIUS, Václav Matěj. *Zazděná slečna a jiné příhody pro vyražení*. Praha: Československý spisovatel, 1980, 295 s. Slunovrat. Str. 91.

⁵⁸ Tamtéž. Str. 91.

⁵⁹ Tamtéž. Str. 91.

i samotných aktérů/aktérek, že někdo s někým učinil známost? Jaký je možný výklad spojení „učinila známost“, pokud se v úryvku dočteme, že postava Boženky netušila, že Kubíček byl střelou lásky poražen? Jaké sociální a společenské znaky vedly k tomu, aby byli dva lidé společností považováni za pár, či v dobovém diskurzu počátku 19. století za snoubence? Bylo vůbec možné, aby se dívka s chlapcem samostatně a dobrovolně rozhodli, že spolu učiní známost? Nebo je tento výraz myšlen v rámci dané povídky jinak?

Jak mohla prostá venkovská dívka poznat, že chlapec, který se jí dvoří, je ten správný, kterého by měla zvolit za manžela? Podle jakých kritérií mohla volit? Co očekávala od manželství a jakého muže si dívka pro život představovala? Kde tedy mohla zjistit informace či rady o tom, zda je daný muž tím pravým?

Mnohdy takové dívce mohla poradit rodina, nicméně, vzhledem k tomu, že bývalo běžné, že rodiče dívky si především přály, aby jejich dcera měla muže zajištěného a s dobrým postavením, tak není možné očekávat, že jejich rady by byly pouze z dobrého a čistého srdce.

„já jsem ještě velmi mladá a nerozšafná, abych sobě někoho za muže zvolit měla.“⁶⁰

Autor zde postavu Boženky líčí jako velmi svědomitou a čistou dívka, která jak lze vyčíst, si je vědoma svého mladého věku a manželství ještě uzavírat nechce. Z textu povídky se bohužel jasně nedozvíme, kolik je hlavní hrdince let. Z výzkumu Velkové však vyplývá, že průměrný sňatkový věk žen na počátku 19. století ve venkovském prostředí (v případě výzkumu Velkové v panství Štáhlavy) byl mezi 22-25 rokem.⁶¹ Vzhledem k tomu, že tato povídka má silně výchovný charakter, je jasné, že postava Boženky před svatbou žádné povědomí o „povinnostech manželky“ neměla. Až do svatby se se svým nastávajícím téměř nesměla vídat. Myslím si, že váháním hlavní hrdinky chce autor říci, jak zásadním krokem je vstup do manželství a jak velký závazek to je. Zřejmě chce čtenářky přimět k zodpovědnosti.

„...nesměl do jeho statku choditi ani kdesi s Boženkou se koutkovati. Jeho řeč o tom bývala, že koutkování mladých lidí, zvláště zamilovaných, zbavuje jich toho nejdražšího pokladu, jenž jest poctivost.“⁶²

⁶⁰KRAMERIUS, Václav Matěj. *Zazděná slečna a jiné příhody pro vyražení*. Praha: Československý spisovatel, 1980, 295 s. Slunovrat. Str. 95.

⁶¹Alice VELKOVÁ

(In: JIRÁNEK Tomáš – KUBEŠ Jiří (edd.), *Dítě a dětství napříč staletími*, 2. Pardubické bienále 4. – 5. dubna 2002, Scientificpapersofthe University of Pardubice, Series C, Supplement 5. Pardubice 2003, s. 205-227.) Str. 211

⁶²KRAMERIUS, Václav Matěj. *Zazděná slečna a jiné příhody pro vyražení*. Praha: Československý spisovatel, 1980, 295 s. Slunovrat. Str. 107

„...pamatujte jen častokráte, milé děvčata, že vás Bůh všudy vidí a nic před ním skryto není. A proč přece s tím, jež rádi máte, veřejně nemluvíte? Žádný vám toho zabránit nemůže, protože člověk není jen toliko na světě, aby sám živ byl pro sebe, nýbrž v lidské společnosti pozůstával a každému vlidným a lidským se proukazoval. Když ale v tmavých koutech s tou neb onou osobou se scházíte a takoměř se pokrýváte, tuť každý, kdož to vidí, nepomyslí o vás nic dobrého, třebaš byste nic zlého nečinily. Již tím samým dáváte se do podezření a příležitost k tomu, že o vás lidé zle mluví a vaše koutkování po vsi roznášejí.“⁶³

Postava Boženky je obrazem ideální mladé ženy, vzorem ctnosti, který by měla představovat správná dívka daného období.

Považuji za přínosné, či snad i nutné zde vymezit samotný pojem panenství, který může být chápán více způsoby. Panenství jako biologický stav a panenství jako kulturní či sociální fenomén. V povídce se tyto pojmy vyskytují vždy ve spojitosti s kulturním fenoménem. Panenství jako znak čistoty, ctnosti a jako označení období před uzavřením sňatku. Postava Boženky, jako obraz ideální dívky, tudíž ani nemůže mít povědomí o sexuálním životě – toto povědomí získá až po uzavření sňatku. Jak již bylo zmíněno, tak i díky výzkumu Alice Velkové o počtech porodů nemanželských dětí je zřejmé, že postavy v této povídce jsou stylizovány do obrazu dobového katolického ideálu.

Domnívám se ale, že již počátkem 19. století se pohled na panenství mění a postupně se do ústraní dostává „teologické“ pojetí panenství úměrně s postupným úpadkem křesťanství jako takového. Není možné říci, že by křesťanství nezůstalo každodenní součástí lidského života, ale především v měšťanském prostředí přestává mít prioritní vliv. Je možné tedy říci, že panenství je chápáno jako stav čistoty těla před sexuálním stykem a zároveň jako určitý požadovaný sociální statut před vstupem do manželství. V případě hlavní hrdinky patřilo panenství k zamýšlenému ideálu literární postavy, který měla představovat. Zároveň je možné vnímat „panenství“ či „panictví“ jako období dětského věku, který je ukončen právě fyzickým ukončením pohlavní čistoty.

⁶³ Tamtéž. Str 108.

5.2 Možnosti informovanosti o intimním životě

Jak již bylo výše zmíněno, tak možností, jak se mladí lidé mohli dozvědět o manželských povinnostech, nebylo mnoho. První, a jistě nejpraktičtější možností, co se reálného poznání týče, byla vlastní zkušenost chlapců i dívek v předsvatebním období. Následně by, především dívky, nemusely být ve chvíli svatební noci tolik překvapené. Pokud se budeme držet faktů z výzkumu Alice Velkové ohledně počtu narozených nemanželských dětí počátkem 19. století⁶⁴, tak tuto variantu praktikovalo nemálo mladých žen a mužů. Nicméně tato informace může být poněkud zavádějící, jelikož výzkum Velkové samozřejmě zahrnuje mnoho proměnných a zároveň, vzhledem k demografickému zpracování výzkumu postrádá informace o vedlejších okolnostech a životních situacích daných žen a mužů, díky kterým jejich cesta mohla vést až k mimo-manželskému styku. Jednoduše neznáme kontext zkoumaného „vzorku“ osob Alice Velkové. Je také důležité nezapomínat na rozdílnost venkovského a měšťanského prostředí.

Didaktický a náboženský charakter povídky *Boženka, veselého Kubička manželka*, samozřejmě tuto variantu naprosto opomíjí, naopak v textu najdeme pasáže, ve kterých jsou proti tomuto chování mladé dívky nabádány.

Další možností, jak mohli být mladí lidé informováni o intimním životě, byli logicky jejich rodiče. V tomto případě se zaměříme spíše na dívky, jelikož se dá předpokládat, že chlapci to v tomto ohledu měli zjednodušené, jelikož společnost tiše tolerovala jejich sexuální zkušenosti před vstupem do manželství a naopak, v 19. století se jejich sexuální zkušenost tak nějak předpokládala. Dá se předpokládat, že mladí muži, v rámci svého „sexuálního vzdělávání“ využívali služeb veřejných domů či starších a zkušenějších žen, například movitých vdov.

U dívek byla situace rozdílná, nicméně z mnoha pramenů osobní povahy, se dá předpokládat, že ve většině případů se dívky od svých matek nikterak zvláštního poučení o „povinnostech manželky“ nedozvěděly.

„Jedna matka pěti dětí na adresu své vlastní matky poznamenala: ...ta drahá zbožná duše si myslela, že nevědomost znamená nevinnost. Jiná napsala: Musím říci, že jsem byla velmi

⁶⁴Alice VELKOVÁ

(In: JIRÁNEK Tomáš – KUBEŠ Jiří (edd.), *Dítě a dětství napříč staletími*, 2. Pardubické bienále 4. – 5. dubna 2002, Scientificpapersofthe University of Pardubice, Series C, Supplement 5. Pardubice 2003, s. 205-227.) Str. 211

nevědomá, když jsem se vdávala. Moje matka nepovažovala vůbec za vhodné se mnou o těch věcech mluvit.“⁶⁵

Tento úryvek z knihy Lynn Abrams je jedním z mnoha možných příkladů, jak asi mohla vypadat situace mladých dívek v období dospívání. Z úryvku považuji za velmi důležité několik informací. *Nevědomost znamená nevinnost...a nepovažovala vůbec za vhodné se mnou o těch věcech mluvit.*

Ostych, strach, zvyk, konvence a nakonec i jednoduchý odpor k sexualitě určovaly, zda se dívka od své matky dozví či nedozví nějaké informace o sexuálním životě, který měla odstartovat svatební noc. Další příklady nevědomosti dívek o sexuálním životě nebo reflexi této nevědomosti můžeme najít například u Magdaleny Dobromily Rettigové nebo Zdenky Braunerové.

Za zajímavý považuji úryvek příběhu z knihy Paola Mantegazzi *Umění provdati se*. Tato publikace se sice liší datem svého vzniku od analyzované povídky, nicméně si myslím, že některé teze platily po celé dlouhé 19. století, a proto si dovoluji tento úryvek použít.

*„Ve svém mystickém, pokryteckém vychovávání, založeném zcela na theologické tradici člověka, dělali jsme vždy z nevědomosti a nevinnosti jednu a touž věc, a přece jsou to dvě věci velmi různé. Máme přemnoho žen nevědomých, které nejsou nikterak nevinné, a něco málo nevinných, jež nejsou nevědomými. Emma byla nevinnou a nevědomou ne vlastní vinou, ale vinou svých rodičů.“*⁶⁶

V povídce *Boženka, veselého Kubička manželka*, žádnou zmínku či náznak o intimitě spojené s manželstvím nenajdeme. I toto zjištění je zajímavé, jelikož je nutné položit otázku, z jakého důvodu se autor o intimitě nijak nezmiňuje. Dovolovaly mu dobové konvence, aby se k intimitě či sexualitě nějak vyjadřoval? Zřejmě ne a nakonec to možná nebylo v této povídce ani žádoucí, jelikož záměrem povídky je vylíčit ideál. Pokud by se mladá dívka snad měla řídit či poučit z této povídky, potom by zřejmě doma u plotny – čistá, ctnostná, pracovitá – čekala, až přiletí čáp a přinese jí dítě, jehož narození se v rámci manželství očekávalo.

Informovanost postavy Boženky o manželství a své úloze v něm je v tomto případě „typickým“ modelem dívčí výchovy – výchovy, která vedla k životní roli manželky. Totiž,

⁶⁵ABRAMSOVÁ, L. *Zrození moderní ženy. Evropa 1789–1918*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005, s. 108.

⁶⁶MANTEGAZZA, P. *Umění provdati se*. Praha: Nakl. F. Šimáček, 1902, s. 9.

jaké vlastnosti má mít, aby byla dobrou manželkou - hospodyňkou pro svého manžela, nikoli roli manželky, kterou podstupovala pod rouškou tmy.

Další teoretickou možností, jak bylo možné se dozvědět alespoň něco o tomto zapovězeném tématu, byla literatura, a to jak dívčí romány, tak literatura výchovná, určená především pro dívky. Považuji za důležité tyto dva termíny jasně vymezit. Dívčí romány – romány, které byly čtené primárně dívkami a literaturu, která byla určena dívkám a jejich vzdělávání, či poučení.

V českém prostředí nenajdeme mnoho knih, které by dívkám osvětlily intimní manželský život, jistě ne v rovině biologické. Většina textů se explicitně věnuje právě výše zmíněnému modelu manželky a výchově, která k tomuto modelu vedla. Pro příklad uveďme *Nezabudky*⁶⁷Honoraty Zapové, *Domácí kuchařka*⁶⁸Magdaleny Dobromily Rettigové a další. Následně je možné uvést romány či povídky s výchovnou charakteristikou a následným ponaučením pro dívky – *Svéhlavička*⁶⁹Elišky Krásnohorské, *Mařenčin košíček*⁷⁰Rettigové či *Myrhový věneček*⁷¹Marie Antonie Pedálové, který má výrazně katolický charakter.

Dá se tedy obecně říci, že informovanost dospívajících lidí, především dívek, o sexuálním životě, byla před svatbou velice nízká. Pokud už nějakou zkušenost mladí lidé měli, pak to nebylo společností pokládáno za standartní, u žen to mohlo přinést i nemalé životní potíže – nemanželské děti, nižší možnost kvalitního sňatku, společenské zavržení, finanční obtíže apod.

5.3 Krásná manželka, bohatý manžel? Aneb obraz ideálního muže a ženy

Než přejdeme k charakterovým vlastnostem, které byly pokládány za ideální pro ženy a muže, podívejme se na obecně platná kritéria k uzavření sňatku.

Prvním, velmi důležitým faktorem byla příslušnost k sociální vrstvě. Obecně platilo, že lidé ze svých „kruhů“ nevystupovali, a to společensky níže ani výše. Jak píše Milena Lenderová,

⁶⁷ZAPOVÁ Z WIŚNIOWSKICH, Honorata. *Nezabudky: dar našim pannám*. 4. vyd. V Praze: I.L. Kober, 1870, 152 s.

⁶⁸RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Domácí kuchařka: spolu s ukázkami z beletristického díla M.D. Rettigové a čtením o její osobnosti*. 2. vyd. (fotoreprint). Praha: Odeon, 1986, 558 s.

⁶⁹KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Svéhlavička*. Praha: Art-Servis, 1991, 80 s. Večery pod lampou.

⁷⁰RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Wěneček pro dcerky vlastenské: dárek od Magdaleny Dobromily Retikowoy*. W Hradcy Králové: Pjsmem a nákladem Jana Host. Pospjšila, 1825, 133, [11] s.

⁷¹ANTONIE, Marie. *Myrhový věneček*. 2. zcela opr. vyd. Praha: Jaroslav Pospjšil, 1865.

tak samozřejmě najdeme v českém prostředí i výjimky, u kterých toto pravidlo neplatilo.⁷² Jak také píše Lenderová, tak u chudinského obyvatelstva tyto pravidla téměř neplatila. Výběr partnera či partnerky se tak může zdát mnohem jednodušší, nicméně i u chudých vrstev platila určitá pravidla, a to především ta, která určovalo kanonické právo, později právo civilní. Občanský zákoník z roku 1811 omezil sňatky mezi tovaryši a čeledí, jelikož měly být kontrolovány vrchností.

Dalším faktorem bylo i profesní postavení, bývalo zvykem, že sňatky vznikaly mezi lidmi obdobných profesních zaměření.⁷³ Další důležitou součástí „kvalitní“ nevěsty a ženicha byla otázka finanční – muž byl ten, kdo měl rodinu hmotně zaopatřit, tudíž bylo nutné jeho finanční zabezpečení, nicméně k tomuto zabezpečení mu zpravidla mělo pomoci nevěstino věno. Podívejme se ale na charakterové vlastnosti, které měla žena a muž mít, aby byli vhodnými kandidáty ke sňatku. Jak už bylo v tomto textu zmíněno, tak se pokládalo za samozřejmost, že dívka vstupovala do manželství neposkvrněná, tudíž bez sexuální zkušenosti. Velmi důležité také bylo, aby byla ctnostná, pracovitá, mravná a poctivá. U muže se vyzdvihovaly vlastnosti jako cílevědomost, svědomitost či zkušenost.⁷⁴

„Kdož jest šetrným, může si z videnského na rejnský pomoci, ale mrháč může a musí z tisíci zlatých až k žebrácké mošně přijíti. Proto bych nevěděla, co by rodičové svým dětem za lepší věno dáti mohli jako šetrnost, poněvadž v té ctnosti mnoho i jiných ctností zavřeno a obsazeno jest; naproti tomu žádná škodnější nectnost není jako marnotratnost nehospodářství a svévolné mrhání, protože v těch nectnostech mnoho zlých neřestí pozůstává.“⁷⁵

Výše uvedený úryvek z povídky *Boženka, veselého Kubíčka manželka*, zachycuje rady, které svým dcerám a kmotřence Božence předává postava správcové, manželka Boženčina kmotra. Jak je vidět, tak postava správcové v první řadě upřednostňuje šetrnost, jako nejdůležitější vlastnost do života mladých dívek. Jak také z úryvku vyplývá, tak šetrnost je zde myšlena

⁷²LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. Vydání druhé, v Karolinu první, přepracované. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3540-8. Str. 83.

⁷³V některých případech se rodiče při výběru partnera pro své dítě řídili rovněž profesními ohledy. Do značné míry platí, že se dcery evangelických duchovních, lékařů a advokátů vdávaly často za muže stejné profese, jako měl jejich otec. Mlynáři rádi vyhledávali dcery ze mlýna, vysokoškolští i středoškolští profesoři stejně jako právníci se ohlíželi po dcerách z rodin úředníků.

LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. Vydání druhé, v Karolinu první, přepracované. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3540-8. Str. 83.

⁷⁴Tamtéž, str. 88.

⁷⁵KRAMERIUS, Václav Matěj. *Zazděná slečna a jiné příhody pro vyrazení*. Praha: Československý spisovatel, 1980, 295 s. Slunovrat. Str. 79.

v širším pojetí, a to např. jako povahová vlastnost, ale také šetrnost s ohledem na chod domácnosti a šetrnost k finančním záležitostem.

„Skrze marnotratnost a svévolné mrhání vyrozumívám tu, milé děti, zbytečné a nemírné ozdoby ženské. Protož dobře si pamatujte, že oděv náležitý, slušný i poněkud skvostný přidává osobě vážnosti a poctivosti; ale nádherný a neslušný ne tak ozdobuje tělo jako odkrývá lehkost a daremnost mysli. Nikdy toho vy neočekávejte, abych vás jinak odívala, než jak vás nyní odívám, totiž prostě, přece ale čistě.“⁷⁶

V průběhu období 19. století se proměňoval pohled na lidskou hygienu, a to nejen co se týče koupelí či pravidelné výměny prádla, ale také určité zkrášlování začalo být společností pomalu přijímáno. Zdálo by se, že vyřčená slova postavy paní správce z daného úryvku jsou na dané období pokroková, jelikož dává důraz na čistotu oblečení a „náležitý oděv“. Nicméně po vzoru nejdůležitější vlastnosti – šetrnosti – se nemá nic přehánět a tatáž postava dodává:

„...poněvadž pravá ozdoba a okrasa děvčete, ba všeho ženského pohlaví není zlato ani drahý oděv, ale čest, poctivost a stud.“⁷⁷

Opět se vracíme k vlastnostem, které byly v tomto období považovány za nejdůležitější, nejžádanější a u děvčat samozřejmě, aby mohly být považovány za slušné dívky – čest, poctivost, šetrnost.

Zdálo by se, že přílišná krása nebo spíše její umělé dotváření - zkrášlování, nebylo nebo alespoň nemělo být významným atributem a chtěnou vlastností u dospívajících dívek ani vdaných žen. Krása měla být přirozená a měla být vnímána především skrz výše zmíněné povahové vlastnosti. V rámci výchovného charakteru analyzované povídky se nevyhneme určité rebelii mladých dívek a následného ponaučení od starší a zkušenější ženy.

„...Prosím dovolej mi se tázati, vzácná paní, ...zdali nenáleží lidem žádné okrasy a ozdoby v oděvu užívati?“ ... „Aj, aj, také tobě něco se o ozdobě ženské zdá? Na to odpovídám takto: že ta věc tím způsobem zřízena a opatřena býti má, aby každý takového oděvu a kroje užíval, jakýž na jeho stav sluší a povolání. Na tom aby přestal a dále nic více se nepokoušel. Zůstaň

⁷⁶ Tamtéž. Str. 80.

⁷⁷ Tamtéž. Str. 80.

ty jen při svém kroji a nevidaným i neforemním se nezpotvoruj, přece tebe každý znáti bude, že jsi Boženka.“⁷⁸

Postava paní správcové nastavuje určitá kritéria, jaká by dívka měla být a jaké vlastnosti by si měla vzít za své, aby vytvářela obraz ideální mladé dívky a budoucí manželky. Jak již bylo výše zmíněno, tak i odborná literatura se shoduje, že vlastnosti jako poctivost, šetrnost, pracovitost či fyzická nevinnost představovaly dobový ideál mladých dívek a žen. V této povídce se z jasných didaktických důvodů s tímto ideálem dívky setkáváme prostřednictvím hlavní postavy Boženky. Přesto, že ve svých mladých letech tato postava váhá, ráda by se líbila a oblékala si hezké šaty, tak v tomto případě uposlechne rady své kmotry, paní správcové, a na tyto „*ozdoby ženské*“ zapomene. Takto je v povídce zobrazena představa dobového ideálu charakteru a povahy mladých dívek očima postavy starší a zkušenější ženy, která v tomto případě zastává rodičovskou, v tomto případě mateřskou funkci v předávání životních rad své kmotřence. Jak je ale v povídce zobrazena představa mladého muže o své nastávající? Požadovali muži od své nastávající stejné charakterové a povahové vlastnosti, jaké byly dívkám vštěpovány?

*„Kubíček přišel, a tu uzřev krásnou družičku Boženku, pomyslil, že to děvče hodno jest pomilování a jest zdravé, čerstvé jako lusk.“*⁷⁹...a když Kubíček stavěl pro Boženku před domem máje: *„Krásné Božence, drahé mílence.“* V dopise pro Boženku: *„Tak nejsem hoden tvé sličné tváře viděti? Proč jsi raději Tvé černé oči přede mnou nezavřela? Tvůj laskavý pohled byla ta ohnivá šípka, kteráž srdce mé prohnala...“*⁸⁰

Zájem mladého muže je zde vyobrazen spíše povrchně. Zmiňovaná je především fyzická krása mladé dívky a její čerstvost, která může být vnímána jako nevinnost a čistota. Z tohoto vyobrazení se zdá, že mladí muži mohli mít na svou budoucí nevěstu zcela jiné požadavky. Nicméně se dá předpokládat, že zmiňovaný ideál povahových vlastností dívek již mladý muž považoval za samozřejmý nebo pro něho opravdu byla důležitější fyzická krása ženy, která ho na první pohled okouzila – a v případě této povídky mladý muž k Božence *„láskou zahořel“*.

Krása byla spojená především s mladými dívkami a ženami, ale i tak byla upřednostňována krása přirozená. Kosmetické přípravky, líčidla a ani nijak okázalý oděv nebyl v 19. století nijak pozitivně propagován. Po dlouhou dobu bylo ženské líčení spojováno spíše s herečkami

⁷⁸KRAMERIIUS, Václav Matěj. *Zazděná slečna a jiné příhody pro vyražení*. Praha: Československý spisovatel, 1980, 295 s. Slunovrat. Str. 80.

⁷⁹Tamtéž. Str. 92.

⁸⁰Tamtéž. Str. 94.

či prostitutkami.⁸¹ Nicméně i z obrazu, který je představován v této povídce můžeme usuzovat, že o krásu a módu se ženy zajímaly vždy a to bez ohledu na věk či sociální postavení. Rozdíl byl pouze v možnostech, ať už finančních, kulturních, geografických, náboženských nebo společenských, které dané dívky a ženy měly.

U mladých mužů společenské normy vyžadovaly rozdílné charakterové a společenské vlastnosti, které byly identifikovány jako obraz ideálního nebo naopak nevhodného muže – manžela. Rozdílné požadavky byly kladeny na muže v městském a venkovském prostředí a v různém společenském postavení. Obraz postavy Kubíčka je v povídce zobrazen následovně:

„Když ve svém svátečním oděvu viděti se dal, s zelenou pentlí okolo klobouku, v pěkných tkaných punčochách, v černých kožlových spodkách s pěknými šlemi, na kterých vyšita byla s hedvábí jakási znamení, od hlavy až do paty jako svíčka rovný a vzrostlý, tuť bylo mílo se naň podivati a holky braly na něj. Jeho veselé povahy a kudrlinky nemalou náklonnost u děvčat i u lidí jemu působily. Obyčejně děvčata veselého milého radši mají nežli můňu.“⁸²

Text povídky vytváří obraz, ze kterého by se dalo usuzovat, že tím prvním, čeho si dívky na mužích všímaly, byl fyzický vzhled, upravenost oblečení a také smysl pro humor. Jak již bylo zmíněno, důležitým atributem byla i jistota, že muž dokáže ženu, potažmo rodinu uživit, o čemž najdeme zmínku v dopise, ve kterém postava Kubíčka vyznává své city Božence, „...an se od kunstu hudebního poctivě živí, ...“⁸³ Další obraz „potřebných“ vlastností, kterými měl být mladý muž vyzbrojen, aby u dívky i společnosti uspěl nám přinášejí i další literární postavy z povídky: „...jest jistě široko daleko ten nejlepší a velmi dobrého srdce mládenec...“ „...přál bych, abys dobrého, rozumného, ctnostného a hospodářského muže dostala...“

V této povídce se tedy setkáváme s vyobrazením vlastností a předpokladů, které by měl mít ideální mladý muž. Důležitá byla jistota hmotného zajištění – ve venkovském prostředí samozřejmě spojená se schopností vést hospodářství, dále je v povídce zmíněné dobré srdce, ctnost, rozum a také čistý a upravený vzhled. K vlastnostem, které zcela jistě nepatřily mezi

⁸¹LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. Vydání druhé, v Karolinu první, přepracované. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3540-8. Str. 83.

⁸²KRAMERIUS, Václav Matěj. *Zazděná slečna a jiné příhody pro vyražení*. Praha: Československý spisovatel, 1980, 295 s. Slunovrat. Str. 92.

⁸³KRAMERIUS, Václav Matěj. *Zazděná slečna a jiné příhody pro vyražení*. Praha: Československý spisovatel, 1980, 295 s. Slunovrat. Str. 94.

pozitivně vnímané, je v povídce zmíněna nadměrná konzumace alkoholu. „...*Kubíček jest jiných sličný a čilí atd...nosil se čistě a byl jakž takž počestný, dokud rozum nepropil...*“

5.4 Vstup do aktivního sexuálního života – svatba a manželství

Uzavření manželství bylo logickým vyústěním a předpokládaným „koncem“ dvou lidí, kteří k sobě našli sympatie a zalíbení. Možná ještě častěji však bylo manželství společenskou povinností, bez které muž a především žena ztráceli určitou společenskou vážnost.

Společnost „dlouhého“ 19. století předpokládala, že dívka v určitém věku samozřejmě vstoupí do manželského svazku a naplní tím svoje životní poslání a povinnost. Pokud se tak nestalo, často byla taková žena postavena na okraj společnosti a hledala se příčina, důvod, proč žena není „schopná“ se vdát. Ještě ke konci 19. století se nepředpokládalo nebo alespoň nebylo pokládáno za přípustné, aby žena zůstala svobodná ze své vlastní vůle. Se vstupem do manželství je samozřejmě spojen předpoklad narození potomka či potomků, tím pádem aktivní sexuální život. Pokud zůstala žena svobodná, zůstávala bezdětná – alespoň dle předpokladu, že sexuální styk měl probíhat jen a pouze v manželském svazku, což, jak již bylo zmíněno, byl pouze ideál, který v reálné společnosti nefungoval bez výjimek, které leckdy potvrzují pravidlo. Muži měli v tomto ohledu větší štěstí a jejich sexuální život nebyl nutně spojen pouze se vstupem do manželství. Společnost byla k mužskému sexuálnímu životu mnohem benevolentnější, než v případě žen. Ve většině případů společnost tiše tolerovala jejich sexuální život před vstupem do manželství a ani v případě, že muž zůstal starým mládencem, se nepředpokládalo, že z tohoto důvodu zůstane po zbytek života nepoznamenaný fyzickou láskou.

Se samotnou svatbou je spojeno mnoho oficialit, které museli snoubenci podstoupit. I přes toleranční patent Josefa II. a uznání uzavření manželství občanskou smlouvou, zůstávalo kanonické právo nerozlučnou součástí uzavření sňatku, tudíž se, především ve venkovském prostředí dodržovaly například svatební ohlášky, které se ale v průběhu století začaly promíjet.⁸⁴

⁸⁴ Už čtvrtý lateránský koncil roku 1215 stanovil závaznost trojích ohlášek, že tuto skutečnost nebrali věřící příliš na vědomí, dokládá zdůraznění nezbytnosti ohlášek tridentským koncilem. Jejich cílem bylo zveřejnit úmysl uzavřít manželství, aby se prověřilo, že plánovanému svazku nestojí v cestě žádné překážky. Farář je oznamoval z kazatelny v průběhu tří církevních svátků následujících po sobě. Pokud snoubenci pocházeli z různých farních obvodů, bylo třeba ohlášky realizovat současně v obou místech. V pramenech se setkáváme s „promínutím“ či

V povídce *Boženka, veselého Kubička manželka*, se setkáme s vyobrazením situace, kdy příbuzní a přátelé Boženky nechtějí, aby se vdala za *veselého Kubička*. Neshledávají ho za vhodného manžela a obávají se, aby ideálně vyobrazené Božence nezpůsobilo toto manželství jen potíže. „...*Děvče pochází z našeho přátelství, jest dobrého vychování a dobrého srdce, má ten po svých rodičích stateček, a tudy se obávám, aby týž zhejralý jinoch o něj ji nepřipravil a posledně ji z toho vděčen nebyl.*“...*“Snad Kubiček potom v témž stavu zmoudří, když mu bude o své věci co činiti, a Boženka dobrou radou a napomenutím mnoho přitom učiniti může.*“...*“Na jednoho, kterýž se v manželství napravil, můžu ti vždy dvacet jiných jmenovati, kteří potom tak zůstali, jako prve byli. Zvyk jest druhá přirozenost; a ten by musil býti nad právníka učenější a chytřejší, který by tomu rozuměl, aby z darebáka dobrého člověka a hospodáře způsobil.*“⁸⁵

V návaznosti na zvýšené obavy se jako východisko jeví místní farář, který je vyobrazen jako moudrý a znalý v partnerské problematice a místního obyvatelstva, tudíž by on měl být ten, který z rozhovorů s oběma snoubenci usoudí a prověří, zda je tento sňatek vhodný nebo ne. Obavy ohledně ctnosti nastávajícího manžela, popsané v této povídce, můžeme nalézt také v modlitební knize *Panna ve své důstojnosti* od Josefa Škody, kterou ve své knize *Gender, víra a manželství* cituje Zuzana Pavelková Čevelová.⁸⁶

*„Z mnohého slušného, spanilého, ale nenábožného jinocha stává se karbaník, opilec, nevěrný manžel...“*⁸⁷

„zkrácením“ ohlášek, a to nejen v případě, kdy se s oddavkami z jakýchkoli důvodů spěchalo, ale i tam, kde oba snoubenci byli ve farní obci natolik známi, že se troje ohlášky jeví jako zbytečné. O ohláškách hovoří v § 69-74 obecný zákon občanský z roku 1811. V „občanském“ 19. století bývalo prominutí ohlášek běžné. Tato nařízení přejala postupně i nekatolické církve.

LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4. Str. 148.

⁸⁵ KRAMERIUS, Václav Matěj. *Zazděná slečna a jiné příhody pro vyražení*. Praha: Československý spisovatel, 1980, 295 s. Slunovrat. Str. 102.

⁸⁶ PAVELKOVÁ ČEVELOVÁ, Zuzana. *Gender, víra a manželství v "dlouhém" 19. století: možnosti interpretace katolických normativních pramenů*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2012. ISBN 978-80-7395-487-1.

⁸⁷ ŠKODA, Josef. *Panna ve své důstojnosti*, s. 30. In PAVELKOVÁ ČEVELOVÁ, Zuzana. *Gender, víra a manželství v "dlouhém" 19. století: možnosti interpretace katolických normativních pramenů*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2012. ISBN 978-80-7395-487-1.

To, že se příbuzní v povídce obracejí na faráře, je možné považovat za určité před-snoubenecké zkoušky, které, jak cituje Zuzana Pavelková Čevelová „... stanovují církevní zákony a doplněny jsou i nařízením ze strany státu, především dvorským dekretem z 23. prosince 1797, a zároveň nařízením konzistoře z 9. ledna 1845, č. 7614 o konání snoubeneckých zkoušek před ohláškami.“⁸⁸

„Já doslýchám, milé děvče, že chceš do stavu manželského vstoupiti? S kým pak přece? ...Nestyď se přede mnou, vždyť já jsem tvůj duchovní otec a jsem povinen o duchovní děti sobě svěřené pečovati a o dobré jejich časné a věčné se starati. Nepovolal jsem tebe proto, abych se s tebou vadil, hašteřil a jako s otrokem jednal; nýbrž s čím se mi upřímně svěříš, buď ujištěna, že to všechno v srdci mém skreji a žádný nemá o tom co věděti. Celá obec ví, že nejsem bubloň, nelidský a netrpělivý člověk.“⁸⁹

Dále si k sobě postava faráře zavolala i Kubíčka, aby i od něho zjistil, jak je to se zásnubami...

„Mládenče, jak slyším, chceš se prý ženiti?...Velebný pane, pravda jest a toho nezapírám. Neračte mi to za zlé vykládati, když pravím, že račte být v zákoně zběhlý, kdež psáno jest: Není dobře člověku býti samotnému.“ ...“I ty jsi tedy písmák? Jsi-li pak vstavu ženě chléb a zaopatřiti?...O tom neračte pochybovati. Já mám živnost živou v rukou, s kterouž zarmoucené obveseluji a působím lidi veselého srdce...A jsi zdrav? Nezavěsil jsi již skrz pití nějakou nemoc na krk?...I kterak by se to státi mohlo, abych skrz pití nemocen byl, ježto můj kunst toho žádá, abych nenechal ústa má vyprahnout? Toť ukazuje barva líčka mého!...O to jest svatý pokoj. Víš-li pak, že skrz nemírnost pití hřeší se proti přikázání, které nám středmost a střízlivost přikazuje? A kdy přece, Kubíčku, střízlivjsi?...Vážený pane, větším dílem, když na veselí nehudují. Mimo ten čas není možná, aby se člověk tomu vyhnouti mohl, nebo dobří lidé mohou při veselostech člověka pivem zalejti!...Já se velmi obávám, aby to tvé neštěstí nebylo! Ovšemže bys měl se tak zachovati a rozumu nepropíti. Ožralec jest horší kolikráte nežli, krom, duše, hovado. Ty, prej, žádáš míti za manželku Boženky, dcery po nebožtikovi Matějovi Trnkovi? ...Ó kdyby to bůh dal, abych to dobré děvče

⁸⁸ PAVELKOVÁ ČEVELOVÁ, Zuzana. *Gender, víra a manželství v "dlouhém" 19. století: možnosti interpretace katolických normativních pramenů*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2012. ISBN 978-80-7395-487-1.

⁸⁹ KRAMERIUS, Václav Matěj. *Zazděná slečna a jiné příhody pro vyražení*. Praha: Československý spisovatel, 1980, 295 s. Slunovrat. Str. 104.

*dostal!...Boženka jest jistě dobré a ctnostné děvče a hodná jest také hodného a ctnostného muže. Co pak ty máš za ctnosti na sobě?*⁹⁰

Jako důležité ctnosti, vlastnosti dále vyznívá, podle postavy Kubíčka, poctivá živnost, dobré srdce a za nepostradatelné je považována znalost víry, především, co znamená svátost manželská. „*Jest svátost, mocí které způsobeno bývá mezi mužem a ženou svaté tovaryšstvo a manželům milost od Boha se uděluje, aby dítky své dobře a křesťansky vychovati.*“⁹¹

V povídce *Boženka, veselého Kubíčka manželka*, je za nejdůležitější vlastnosti, pro vstup do manželství, považováno především dodržování křesťanských hodnot. Toto je zcela pochopitelné, vzhledem k celkovému, didaktickému (náboženskému?) duchu povídky. Za další důležité hodnoty je považována pracovitost a poctivost u obou partnerů, fyzická čistota, skromnost a šetrnost především u dívek. V povídce je vyzdvižováno, aby snoubenci nevstupovali do manželství příliš mladí (u postavy Boženky je přímo zmíněno, že je dobré počkat do doby její plnoletosti), nerozvážní a příliš zamilovaní, jelikož vstup do manželství je důležitý krok a neuvážené sňatky mají často špatný konec.

Již zmiňovaná poctivost, považována za jednu z nejdůležitějších charakterových vlastností, zde není myšlena pouze jako poctivost vztažená např. k poctivé práci apod., ale především u dívek, znamená poctivost udržení si panenský stav. „*Jeho řeč o tom bývala, že koutkování mladých lidí, zvláště zamilovaných, zbavuje jich toho nejdražšího pokladu, jenž jest poctivost.*“...především je v povídce kriticky nahlíženo na sblížování mladých lidí pod rouškou tmy a tajně. „*...nešlechtnost miluje tmy, aby od lidí viděna nebyla...Pamatujte jen častokráte, milé děvčata, že vás Bůh všudy vidí a nic před ním skryto není...*“ ... „*Když ale v tmavých koutech s tou neb onou osobou se scházíte a takoměř se pokrýváte, tuť každý, kdož to vidí, nepomyslí o vás nic dobrého, třebaš byste nic zlého nečinily.*“⁹² Setkáme se s poučením pro děvčata, že je dobře, pokud rodiče a hospodáři netrpí noční schůzky svých dětí či tovaryšů. Pro udržení dobrého mínění společnosti je doporučováno, aby se ctnostná děvčata s takovými lidmi vůbec nestýkala.

⁹⁰ Tamtéž. Str. 105-106.

⁹¹ Tamtéž. Str. 106.

⁹² KRAMERÍUS, Václav Matěj. *Zazděná slečna a jiné příhody pro vyražení*. Praha: Československý spisovatel, 1980, 295 s. Slunovrat. Str. 107

5.5 Obraz partnerského soužití – nevěra, sexuální požadavky, domácí násilí?

Celá tato povídka je psána jako poučení pro mladé dívky. Na manželský stav zde není nahlíženo prvoplánově pozitivně, není zde nadšení ze svatby mladé dívky, které by se dalo očekávat, jelikož alespoň nezůstane na ocet. V každé části textu se setkáváme s varováními, aby mladí lidé nevstupovali do manželství bezhlavě, aby se poradili se svými rodiči nebo hospodáři. Je zde kladen důraz na to, aby daní snoubenci měli dobrou pověst ve svém okolí. Neustále jsou vyzdvihovány ctnosti, spojené s biblickým ideálem především mladých dívek. Dále je zde kladena důležitost na činnost, kterou se mladí lidé živí, především chlapci – zda je řemeslo poctivé a zdali je s ním muž schopen finančně zajistit nevěstu. Setkáme se také s neustálým nabádáním, aby se budoucí manžel ke své ženě choval slušně a miloval ji. Z tohoto můžeme usuzovat, že v dané době se neuskutečňovaly pouze sňatky z povinnosti, ale také z lásky a na lásku mezi partnery byla také kladena důležitost. V této povídce je partnerská láska přirovnávána k lásce k Bohu. Při svatbě povídkových postav Boženky a Kubička farář řekl: „*dávám ti manželku ctnostnou, rozumnou a způsobnou, miluj ji tak upřímně a stále, jako Kristus miluje svou církev.*“⁹³

Při svatebním obřadu nám postava faráře předkládá obraz, jak by měla vypadat ideální manželka, resp. její správné postavení směrem k jejímu manželovi. „*...Ctnostnou manželkou nazývám, která nejen sama všechny povinnosti našeho svatého náboženství náležitě plní, nýbrž i své čelediny k tomu přidružuje, která každému dává, co mu přináleží v mzdě, v stravě, a na svých domácích lidech nic nenáležitého a hříšného netrpí a všemožnými prostředky toho jich zbavuje. Rozumnou a způsobnou manželku nazývám tu, která každé domovní práci důkladně rozumí, umí v pravý čas všechno zřídit a v dobrém pořádku zachovati a svým domácím pořádnou a dobrou stravu přistrojiti. Jen taková jest pravá spomocnice svého muže.*“⁹⁴

Troufám si tvrdit, že v tomto úryvku vidíme obraz typického pohledu na roli manželky, především v první polovině 19. století, ale z větší části po celé toto století. Jak v knize *K hříchu i k modlitbě* píše Milena Lenderová, tak již jedna z prvních „osvícených“ žen Magdalena Dobromila Rettigová, viděla obraz manželky tak, že „*nepořádná, nedbalá žena, špatná kuchařka a hospodyně měla podle ní vždy podíl na mužově neúspěchu a jeho případná*

⁹³ Tamtéž. Str. 108.

⁹⁴ Tamtéž. Str. 109.

selhání. Manželka měla být nejen ctnostná, pracovitá, čistotná, pořádná a nábožná, ale především šetrná.“⁹⁵ K roli manželky byly dívky cíleně vychovávány a tento model je možné vnímat i v této povídce, ve stylizaci postavy Boženky. Manželku zde farář jmenuje „*spomocníci muže*“, z čehož celkem jasně vyplývá manželčina role. Manželka je zde vyobrazena jako hospodyně, která má být manželovou pomocnicí, má vést domácnost tak, aby byl muž spokojený a nic mu nechybělo – především strava a čistá domácnost. Bohužel se v povídce nedozvíme mnoho o dalších nezbytných povinnostech manželky, totiž o sexuálním soužití manželů, které vedlo k početí předpokládaných potomků – jelikož plození dětí bylo považováno za samozřejmé a za tímto účelem mělo být také manželství uzavřeno.

Za zajímavý považuji také následující úryvek, který můžeme považovat za „návod“ pro novomanželku, jak si udržet svého manžela.

*„Dobrá a moudrá žena jest zlatý sloup v domě a může svou dobrotou manžela svého v pořádném obcování zachovati. Naproti tomu žena zlá, bublavá a nepokojná činí muže vrtkavého a posledně i nedbalého. Dej, střecha dřevá, stodola prázdná a k tomu žena zlá, ty věci vyhánějí muže z domu.“*⁹⁶

Znamená to, že pokud se žena nechová dle manuálu ideální manželky, tak je vina na její straně, pokud od ní manžel odejde? V tomto kontextu se nedá předpokládat, že slova *...vyhánějí muže z domu...* je myšlena jako opravdový odchod z manželství, jelikož manželská rozluka byla složitá věc a možná byla pouze z několika důvodů, které jsou popsány v občanském zákoníku z roku 1811.⁹⁷ V tomto případě se dají tato slova interpretovat tak, že muž chodí častěji do hospody či za jinou ženou.

Vzhledem k didaktické povaze povídky nás nemine ponaučení, které z celého textu vyplývá a má být varovným proutkem pro mladé čtenářky, kterým je tato výchovná povídka určena. Manželství postav Boženky a Kubíčka neskončí šťastně, dokonce je ukončeno smrtí Boženky. K smrti ji utrápil Kubíček, který začne po dvou letech manželství opět propadat alkoholu.

⁹⁵ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. Vydání druhé, v Karolinu první, přepracované. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3540-8. Str. 124.

⁹⁶ Tamtéž. Str. 110.

⁹⁷ Příspěvatelé Wikizdrojů, *Obecný zákoník občanský* [online], c2012, Datum poslední revize 14. 03. 2012, 21:31 UTC, [citováno 20. 05. 2017] <https://cs.wikisource.org/w/index.php?title=Obecn%C3%BD_z%C3%A1kon%C3%ADk_ob%C4%8Dansk%C3%BD&oldid=53715>

„Tak jest, když mladí lidé chtějí býti vždy ve všem moudřejší a starších i zkušenějších lidí rady zavrhnoují. Mnohé děvče vidí pacholika tváře červené, dobře vzrostlého a čilého, a tu bez uvážení bere naň jako ryba na udici. Neptá se, má-li ctnosti, jakých povah jest, a byť třebaš chyby jeho slyšela, již ta kvapná láska tak ji zaslepila, že nevěří nic a nedbá toho nic. Ale, zpozdlé děvče, zdali červené jablko vnitř červavé? Také-li krása bez ctnosti, sličnost bez mravnosti není jen zeď bílým vápnem obílená?“⁹⁸

I přes typické dobové genderové stereotypy, mezi jaké patří především rozdělení ženských a mužských rolí ve společnosti a v domácnosti, a také přes silně didaktický a náboženský nádech celé povídky, najdeme v povídce i několik, řekněme sympatických genderových vyobrazení.

V mnoha ohledech je tato povídka opravdu učebnicovou ukázkou dobových představ a ideálů o mužích, ženách a přístupu k životu. Mladá dívka je vychovávána pro manželství a učí se, jak být svému budoucímu manželovi ideální ženou. To vše samozřejmě doplňují křesťanské hodnoty a náboženské citění. Povídka má být ponaučením pro mladé dívky i chlapce, tudíž můžeme předpokládat, že ty vlastnosti a situace, které jsou v povídce líčeny negativně (přílišný důraz na krásu a šaty, noční potulování, lenost, opilost, tajné schůzky mezi mladými lidmi, neuvážené zbrklé sňatky...), byly běžnou součástí dané doby. Neuvážený sňatek je dějovou linkou celého příběhu, tudíž je zřejmě považováno za velmi důležité, aby se takovému sňatku mladí lidé, především dívky vyhnuli. Z textu povídky tudíž vyplývá, že vhodnější variantou je sňatek, který je uvážený a také schválený společností – především rodiči a staršími, moudřejšími lidmi. Z textu dále vyplývá, že mladí lidé nejsou schopni odhadnout, jaký partner či partnerka je pro ně vhodný pro vstup do manželství, jelikož se neřídí rozumem, ale náhlým vzplanutím, které vychází především z fyzické přitažlivosti.

Dívky jsou zde líčeny jako zranitelnější pokolení, které je náchylnější k emočním zvrátům a citovým vzplanutím a vzhledem k těmto vlastnostem mají větší sklon k neuváženému zamilování, které, v případě této povídky, má za následek špatný konec. Ale zároveň je zde mladá žena líčena jako ta, která má umravňovat svého manžela, udržovat jeho chování v rámci křesťanských hodnot. Zdá se, že právě v tomto spočívá „přechod“ z dívky na ženu – manželku. Dívka – zranitelná, emočně slabá a manželka – psychicky silná žena, která má umravňovat svého manžela. Pokud budeme vycházet z faktu, že žena byla už od biblických

⁹⁸KRAMERIUS, Václav Matěj. *Zazděná slečna a jiné příhody pro vyrazení*. Praha: Československý spisovatel, 1980, 295 s. Slunovrat. Str. 110-111.

dob definována vůči muži – dcera, manželka, matka, vdova, pak je toto vyobrazení velmi zajímavé. Žena – manželka zde jakoby zastupuje matku, myšleno matku ne svých dětí, ale manželovu matku. Vztah matky a syna v 19. století, pokud vím, dosud nebyl nijak významně bádán, nicméně se dá považovat za obecně známé, že synové mají ke své matce často silné citové pouto, leckdy více, než dcery. Proto považují za zajímavou myšlenku, že žena, vstupem do manželství nejenom, že přechází z role dcery do role manželky, ale také nahrazuje svému manželovi vlastní matku. Je jeho pečovatelkou a hospodyní, přebírá funkci matky. Tudíž nejenom, že žena vždy byla definována vůči muži (především proto, že sama za sebe neměla žádná práva), ale ze sociologického hlediska, lze definovat i muže vůči ženě. V dětství ho vychovávala matka či vychovatelka, po sňatku se o něho starala jeho manželka.

Za další zajímavý poznatek považují fakt, jaký je v povídce kladen důraz na charakterové vlastnosti muže. Dívka si má dát pozor na opilce, na muže s nestálým zaměstnáním, na líného muže, na muže, který neumí hospodařit, na muže se špatným srdcem....naopak je velmi vyzdvihováno, aby byl i muž ctnostný, aby byl hodný a uměl se postarat jak o ženu, rodinu, tak o hospodářství.

Tuto kapitolu bych ráda ukončila posledním úryvkem z povídky *Boženka, veselého Kubička manželka*.

„Vám tedy i všem mladíkům a pacholíkům dvoji příklad po sobě Boženka zanechala. Předně: jak máte v svém panenském stavu se chovati, Boha a ctnost před očima míti, ušlechtilost panenskou, ten nejdražší klenot váš, zachovati, a když se provdáte, vedle závazku manželského se chovati. Učí vás s svým příkladem, kterak máte uprostřed rozkoší tohoto světa kráčet, čeho se vystříhati a na sebe pozor dáti; všech zlých svodníků a svodnic jak se máte varovati, rodičův poslouchati, dobré rady se přidržeti a nic po své hlavě a bujně náruživosti nečiníti.“⁹⁹

⁹⁹KRAMERIUS, Václav Matěj. *Zazděná slečna a jiné příhody pro vyrazení*. Praha: Československý spisovatel, 1980, 295 s. Slunovrat. Str. 112.

6. Genderová analýza obrazu lidské intimity v povídce Boženy Němcové *Divá Bára*.

Další povídkou, ve které se budu zaměřovat na genderovou analýzu daného textu je povídka od Boženy Němcové *Divá Bára*, která poprvé vyšla roku 1856 v kalendáři Česká pokladnice.

Povídka se odehrává ve venkovské prostředí poloviny 19. století a je určitou sondou do charakterů lidí a společenských konvencí, které s ustupující tendencí vládly společnosti po celé toto století. Děj se odehrává v podobném prostředí jako povídka *Boženka, veselého Kubička manželka*, tudíž ve venkovské společnosti. V této povídce autorka dává větší důraz na obraz společenské a sociologické problematiky. Povídka se nedá považovat za prvoplánově didaktickou a určenou pro ponaučení mladých dívek dané doby, jako tomu bylo u předchozí povídky, nicméně najdeme v textu několik zajímavých genderových témat, které úzce souvisí s lidskou intimitou a s obrazem jejího vnímání dobovou společností. Povídka *Boženka, veselého Kubička manželka*, může být považována za vyobrazení ideální představy o životě mladých nábožných dívek a chlapců, tak, jak to v ideálním případě vyžadovalo dané období a společnost. V textu *Divé Báry* nenajdeme tak úzkostlivé volání po soudržnosti s Bohem a nábožným životem, nicméně si troufám tvrdit, že i přesto je dodržování správného křesťanského života nutnou součástí textu, vzhledem k období, kdy církev měla stále ještě majoritní vliv na lidském a společenském vnímání života a ve venkovském prostředí se udržel déle, než v prostředí měšťanském.

Text povídky *Divá Bára* umožňuje otevřít mnoho genderových témat, která v určitých případech mohou nabourávat dobovou představu o tradičním ženství či naopak mužství. Naopak některé dějové linky jsou klasickým obrazem o tradičním prožití života ženy či muže a s obecně známými dobovými genderovými stereotypy. V povídce *Divá Bára* najdeme i mnoho pohádkových prvků a téměř žádné prvky tělesné intimity či témat přímo spojených s fyzickou láskou. Text je ukončen nalezením pravé lásky a s tím spojeným vstupem do manželství, tudíž sexuální tematika je v tomto případě v souladu s křesťanstvím zapovězena. Text je obecně barvitý i popisný s mnoha metaforami a přirovnáními.

6.1 Divá Bára, obraz netradiční dívky v „tradiční“ době

Již výše v tomto textu byl představen obraz ideální dívky 19. Století, který byl výrazně svázán s křesťanským ideálem a společenskými konvencemi. Narozené děvče mělo svou životní cestu předem určenou a především v první polovině 19. Století se nepředpokládalo, že by se její cesta nějak měnila a pokud ano, tak to nebylo společensky vnímáno pozitivně. Linie dívčího, ženského života měla jasný směr a především cíl. Tímto cílem bylo uzavření sňatku a následné zplození potomků.

K tomu, aby se dívka dobře vdala, bylo potřeba dát dívce výchovu, která ji na manželství připraví. V této souvislosti existovaly vlastnosti, které dívce náležely a které byly naopak považovány za výhradně mužské, a tudíž se k dívce přinejmenším nehodily. Toto rozdělení v dívčí a chlapecké výchově nezačínalo ihned po porodu, ale kolem 4. roku života dítěte.¹⁰⁰ Během těchto let začaly být vytvářeny genderové role dívky a chlapce, muže a ženy. Tyto role provázely obě pohlaví po celý jejich život a předpokládalo se, že jak muž, tak ženy budou pravidla těchto rolí dodržovat.

„Hledá-li muž, který nechce na trnité pouti tímto životem omrzele klesati pod tíhou poměrů, věrné družky, musí spíše ženě – která již pro přirozené své slabosti potřebuje ochrany a síly – na tom záležeti, aby provdala se za řádného muže; a když muž, jehož práce a snahy více veřejnému životu než rodinně náležejí, hledá pravého štěstí a oddechu jen v rodině, jest tím spíše a u vyšší ještě míře potřeba u ženy, aby vyhledávala štěstí a blaha pozemského jen v úzkém kruhu rodinném.“¹⁰¹

Přirozená slabost žen může být předpoklad jak fyzický, tak i psychický – jako představa ženy jako emočně slabší a nevyrovnané bytosti. Jak je vidět, tak autor tohoto úryvku vidí východisko právě v uzavření manželství, aby žena byla ochráněna mužem – fyzicky i psychicky silnějším. Žena je za fyzicky slabší považována odjakživa a tomu měl být život ženy přizpůsoben. Jak ve vzhledu, tak v činnostech, kterým se jako mladá dívka měla učit.

Postava *Divé Báry*, se mnoha ohledech těmito představám vymyká. *„Když dosáhla patnácti let, žádné děvče v celé dědině se jí nemohlo rovnat v síle a velikosti. Její tělo bylo hrubých*

¹⁰⁰LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. Vydání druhé, v Karolinu první, přepracované. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3540-8. Str. 17.

¹⁰¹LASKAVEC, V. a SVOBODOVÁ, Lidmila, ed. *Dívka a její poměr k muži, čili, Umění, kterak žena může zalíbiti se mladým mužům a tím co nejdříve státi se šťastnou chotí*. 2., přeprac. a rozmnožené vyd. V Praze: Rudolf Storch, [1895]. 64 s. Str. 9.

kostí, silných svalů, přitom ale pravidelných forem. Mrštná byla jako pstruh. Pleť měla tmavohnědou, dílem od přirozenosti, dílem od slunce i větru, neboť si nikdy ani v parném létu nezastřela tvář, jako to vesnická děvčata dělávala. Hlava zdála se veliká, ale to dělalo množství vlasů černých jako havran, dlouhých, ale hrubých jako žíně. Čelo měla nízké, krátký tupý nos, ústa trochu velká a vyšpulené pysky, ale zdravé, červené jako krev. Zuby široké, silné, ale zdravé... ¹⁰²

Nesetkáme se s obrazem křehké dívky, která by byla fyzicky slabá, a tudíž by potřebovala ochranu v podobě manžela. Ani popis jejího tělesného vzhledu nepřipomíná ideál ženské krásy, naopak výčet vlastností, jak fyzických, tak povahových, může připomínat spíše popis muže, chlapce. „...netroufala si chasa ubližovat jí, neboť za každou urážku dávala hned oplatky. Silní chlapci nebyli s to ji přeprat...Bára měla vůbec do sebe tolik neobyčejných vlastností, že se nebylo čemu divit, když si sousedé o ní povídali, neboť si neuměli takovou povahu nijak vyložit, a začali opět tvrdit, že je to přece nějaké divé dítě.“ ¹⁰³ Postava Báry se vymyká tradičnímu genderovému vyobrazení mladé dívky a z tohoto důvodu je společností postavena na okraj společnosti, její chování a vlastnosti si společnost vykládá jako „čarodějnické“ nebo to zdůvodňují tak, že si ji pod svou moc vzala polednice. Opět se můžeme setkat s poněkud pohádkovým zdůvodněním, nicméně faktem zůstává, že díky svým netypickým vlastnostem je postava Báry vnímána spíše negativně. Pokud by výše citovaný úryvek mluvil o chlapci, tak by bylo vnímání společnosti zřejmě zcela opačné, jelikož všechny vyčtené vlastnosti, jsou dobovou společností vnímány jako vlastnosti typicky mužské.

V porovnání s postavou Boženky v předchozí povídce *Boženka, veselého Kubíčka manželka*, je obraz mladých dívek zcela odlišný. Boženka je vyobrazením ctnostných ideálů a má přiřazeny všechny vlastnosti, které by mladá dívka měla mít, aby zapadla do dobových norem. Postava Báry se těmto ideálům blíží například v pozitivně vnímané pracovitosti, nicméně vykonává práce, které jsou vnímány jako mužské – například vyhánění dobytka.

Je důležité zmínit, že hlavní hrdinka je vychovávána pouze otcem, tudíž se nabízí otázka, zda důvodem přiřazených vlastností je právě skutečnost, že dívka vyrůstá bez matky? Charakteristiku postavy bychom snad mohli nazvat z dnešního pohledu i androgynní. Vymezení genderových rolí se v tomto případě rozpadá či překrývá. Postavu otce divé Báry je

¹⁰² Divá Bára / Božena Němcová. - Vydání v Akcentu první. - Třebíč: Akcent, 2016. - 158 stran; 21 cm ISBN 978-80-7497-141-9. Str. 6.

¹⁰³ Tamtéž. Str. 7.

možné vnímat kontroverzně – vychovává svou dceru po vzoru chlapecké výchovy, což nebylo v 19. století rozhodně běžné - výchova dětí se většinou genderově rozdělila kolem 4. roku dítěte.¹⁰⁴ Je otázkou, zda jeho postoj k výchově vnímat pozitivně či negativně. Je obecně známo, že narození dcery nepřineslo rodičům tolik radosti jako v případě narození chlapce, proto se skýtá otázka, zda charakteristické rysy, které postava Báry má, jsou výsledkem touhy otce po synovi nebo je to čistě praktická věc, vzhledem k faktu, že děj povídky se odehrává ve venkovském prostředí, Divá Bára je jedináček a její otec potřebuje pomocnou sílu na svém hospodářství. To, že na vesnicích děti svým rodičům na hospodářství pomáhaly, bylo běžnou součástí života na venkově.

6.2 I z „ošklivého káčátka“ nevěstou – svatba jako nutnost šťastného života

Jakkoliv je postava Divé Báry vykreslena netradičně, mimo dobové normy, tak ani ji v dějové linii povídky nemine životní štěstí v podobě nalezení lásky a uzavření manželství. Manželství jako známka správné ženskosti, manželství, jako důkaz, že i přes „chlapecké“ vlastnosti je postava Báry „normální a zdravou“ dívkou.

Jak již bylo řečeno, tak „kvalitnímu“ sňatku tradičně předcházela správná výchova, která byla cestou a prostředkem k tomuto vytouženému cíli. *„Dobře vychovanou, hodnou, ctnostnou pannu nejobyčejněji tento osud nemine... nechť věnuje se dívka hudbě, poesii, malířství; nechť učí se základním naukám dějepisu, zvláště dějinám své vlasti, zeměpisu a přírodopisu...“*¹⁰⁵

Tradičně převládal názor, že dívky by se měly učit takovým činnostem, které později prakticky využijí v životě nebo činnosti, které se pro mladou slečnu jednoduše hodí. Jak je výše zmíněno: hudba, malování, vyšívání...to jsou činnosti, kterým se dívka měla věnovat

¹⁰⁴ *Chlapci i děvčátka do tří či čtyř let vypadají stejně: sukénky, dlouhé vlasy (tato „zženštilost“ malých příslušníků mužského pohlaví přestala až po první světové válce, ve stejné době, kdy ženy definitivně opustily až dosud neodmyslitelný atribut svého ženství, korzet). Kluk v sukénce byl dlouho samozřejmostí, váhání matek se dostává na pořad dne až na samém konci 19. století. Zde je šalamounská odpověď listárny žurnálu Nové mody z roku 1890: „Kalhotky vašemu klučinovi, pakli nejsou mu čtyři léta, ještě nedávejte, ačkoli platí i zde: nezáleží na letech, nýbrž na tom, co nám sluší. Je-li dosti vytáhlý, dejte mu je přec.“*

Nové mody 2, č. 4; 15. 2. 1890, s. 14 In LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. Vydání druhé, v Karolinu první, přepracované. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3540-8. Str. 17.

¹⁰⁵ LASKAVEC, V. a SVOBODOVÁ, Lidmila, ed. *Dívka a její poměr k muži, čili, Umění, kterak žena může zalíbiti se mladým mužům a tím co nejdříve státi se šťastnou chotí*. 2., přeprac. a rozmnožené vyd. V Praze: Rudolf Storch, [1895]. 64 s. Str. 14.

ve svém volném čase. Postava Báry ale svůj čas tráví zcela jinak – většinou venku, ať už vyhání a hlídá dobytek nebo například plave v rybníce. Ženám byly snad vždy přisuzovány práce uvnitř než venku. Především pak starost o domácnost, vaření a péče o děti. I dnes, především od svých babiček slýcháme větu: dobře si to uvařila, ty už se můžeš vdávat! „*Nemáš práva pomýšlet na svatbu, nejsi-li zdatnou kuchařkou!*“ – dočteme se v knize *Dívka a její poměr k muži, čili, Umění, kterak žena může zalíbiti se mladým mužům a tím co nejdříve státi se šťastnou chotí*, která vyšla roku 1895.

Ač jsou v některých pasážích Bářiny vlastnosti vnímány pozitivně: „*Ta čest se musí tomu děvčeti dát, že jí je v obratnosti a síle málokterý chlapec roven, děvče pak žádné. Která pak by unesla tak plná vědra vody a ještě si s nimi šla, jak by jí hráli,*“¹⁰⁶ tak z pohledu možnosti vytoužených vdavků, to byl problém. „*...Ale kdyby se byl kterýkoliv chlapec ozval, že by si ji i za ženu vzal, tu hned mámy křičely: Ne, ne, chlapče, tuto nevod' do rodiny, člověk nemůže vědět, kterak to dopadne. A divous to je.*“¹⁰⁷ Zde se nabízí určitý motiv šílené ženy, který se podle Gilbert a Gubart¹⁰⁸ často objevoval u spisovatelek 19. století. Zároveň uvádějí, že často najdeme protikladné povahy dvou žen – v našem případě je to obraz Divé Báry a Elšky, které mají velmi odlišné charakteristiky, co do vlastností, tak i vzhledu obou děvčat.

Pohled společnosti na dívku má jistě spojitost se socializací, která utváří genderové role. Jak píše Renzetti a Curran¹⁰⁹, tak „*prostřednictvím socializace si lidé předávají a vstřebávají společenské hodnoty a normy, včetně těch, které se týkají genderu.*“ Genderová socializace má v 19. století velmi jasná a specifická vymezení, která mají počátek už v raném dětství a jsou součástí celého života ženy i muže.

Právě genderová socializace, úzce spojená s výchovou je v povídce Divá Bára poněkud mimo normy, jak už bylo řečeno. Postava Báry není socializována do typicky ženské genderové role. Děti si často utvářejí své chování podle svých vzorů – většinou rodičů, kdy vzorem pro dívku je matka, pro syna otec. Postava Divé Báry vyrůstá bez matky, a tudíž ve svém dětství celkem přirozeně přijme určité chování či záliby, které se učí od svého otce. Ženským

¹⁰⁶ Divá Bára / Božena Němcová. - Vydání v Akcentu první. - Třebíč: Akcent, 2016. - 158 stran; 21 cm ISBN 978-80-7497-141-9. Str. 19.

¹⁰⁷ Tamtéž. Str. 19.

¹⁰⁸ KNOKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka a kol. *Gender v textu a obraznosti: představa, utopie, maska, sen a fantazie*. Praha: Gender Studies, o.p.s., 2016. 190 stran. ISBN 978-80-86520-51-3.

¹⁰⁹ RENZETTI, Claire M. *Ženy muži a společnost*.: 1. vyd. Praha: Karolinum, 2003, 642 s.:ISBN 80-246-0525-2. Str. 93.

vzorem je pro ni její kamarádka Elša. Postava Elšky je představitelkou ženského ideálu. Ctnostná, krásná, pracovitá... Postava Báry by se k jejímu ideálu ráda přiblížila... *“Kterak to mluvíte Elško, mne málokdo miluje, vás každý, vy budete bohatá, já chudá, vy jste krásná, já jsem nehezká, vy učená, já prosté, hloupé děvče... a měla bych myslet na muže a vy ne?”*¹¹⁰ Nicméně, jak se v textu povídky píše, postavy Báry a Elšky jsou si pravým opakem a Divá Bára se domnívá, že vzhledem ke svému vzhledu, chudobě a nízkému vzdělání nemá šanci na sňatek.

*„Hledá-li dívka lásky mužovy, musí býti milostnou, milování hodnou... Někdy stane se, že krása těla zvítězí nad srdcem mužovým, avšak krása tělesná nikdy nedobude ho samotná, aspoň ne trvale. Pravá milostnost, pravé kouzlo pro muže sídlí v krásné duši; nemá-li dívka tohoto vnitřního půvabu, ne jen, že se tím zmenší, nýbrž často i zakryje krása obličej a vnadnost postavy.”*¹¹¹ Podle výše citovaného úryvku z knihy *Dívka a její poměr k muži, čili, Umění, kterak žena může zalíbiti se mladým mužům a tím co nejdříve státi se šťastnou chotí*, by měla postava Divé Báry štěstí, jelikož autor úryvku je toho názoru, že krása není tím nejdůležitějším atributem, aby se dívka vdala.

6.3 Výběr manžela

Výběr toho pravého muže pro život často nezávisel na úsudku a přání samotné dívky, ale spíše na jejích rodičích či příbuzných. Představy dívek o ideálním manželovi se mohly často lišit od představ rodičů, kteří považovali za důležité rozdílné atributy než samotné dívky.

Čím společensky výše byla dívka postavena, tím „lepšího“ manžela pro ni její rodiče chtěli – a pokud byla krásná, měli stejné přání. Hlavním cílem bylo finanční a společenské zajištění dcery, popřípadě i jich samotných v důchodovém věku. V povídce Divá Bára je typickým příkladem „šťastného“ výběru partnera postava Elšky. Jako představitelka konstruktu dívčího ideálu, chtějí pro ni její příbuzní dostatečně kvalitního manžela. *„Panna Pepinka (teta Elšky), měla pro Elšku ženicha za lubem... byl to správce ze sousedního panství, panně Pepince se ten človíček líbil, i zdálo se jí, že by to bylo pro Elšku šikovné zaopatření...”*¹¹² Z pohledu rodiny

¹¹⁰ Divá Bára / Božena Němcová. - Vydání v Akcentu první. - Třebíč: Akcent, 2016. - 158 stran; 21 cm ISBN 978-80-7497-141-9. Str. 29.

¹¹¹ LASKAVEC, V. a SVOBODOVÁ, Lidmila, ed. *Dívka a její poměr k muži, čili, Umění, kterak žena může zalíbiti se mladým mužům a tím co nejdříve státi se šťastnou chotí*. 2., přeprac. a rozmnožené vyd. V Praze: Rudolf Storch, [1895]. 64 s. Str. 13.

¹¹² Divá Bára / Božena Němcová. - Vydání v Akcentu první. - Třebíč: Akcent, 2016. - 158 stran; 21 cm ISBN 978-80-7497-141-9. Str. 29.

je vidět, že nejdůležitějším atributem je finanční zabezpečení. Názor samotné dívky na budoucího ženicha je nijak významně nezajímá. Po téměř celé 19. století ještě panoval názor, že ve výběru partnera mají hlavní slovo rodiče, především otec. Tato skutečnost mohla pramenit z názoru, že mladí lidé obecně (dívky i chlapci) často přemýšlejí srdcem a bezmyšlenkovitě se zamilují a podléhají tím svým pudům, což neměl být rozhodující faktor při výběru partnera či partnerky. Pudy měly být naopak potlačeny. Již od biblických dob bylo manželství vnímáno jako určitá nutnost, či nástroj k tomu, aby byly biologické pudy a sexualita kontrolovány. V praxi to samozřejmě nefungovalo vždy.

Postava Elšky tedy mohla představovat zástupkyni androcentrické společnosti, nicméně i zde nám autorka povídky nabízí alespoň malou revoltu. Elška nesouhlasí s výběrem budoucího manžela a ráda by se provdala za jiného. Dlouho tuto skutečnost tají a bojí se, až to zjistí její teta a otec. Zajímavý je především rozdílná charakteristika postav Divé Báry a Elšky s ohledem na sňatek. Elška jako již zmiňovaná představitelka dobové normy byla nucena ke sňatku s mužem, kterého nechtěla. Muž, kterého si měla brát (správce usedlosti), byl velmi nepříjemně překvapen, když mu jeho vyvolená Elška nechtěla dát svolení k sňatku, a nebyl jediný. „*A když si pana správce nevezmeš, ani nit ode mne nedostaneš,*“¹¹³ hrozila Elšce její teta.

Naopak Divá Bára, která se dobovým genderovým normám většinou vymykala, nijak netrpěla tím, že by ji někdo nutil do nechtěného sňatku. Postavy v dané povídce naopak předpokládaly, že se Divá Bára vůbec nevdá, „...*Měla za to, že se Bára sotva kdy, že tak zůstane její pravou rukou...*“¹¹⁴ tudíž by „nesplnila“ dobovou genderovou normu – tudíž být dcerou, manželkou a matkou. Splnila by pouze roli dcery. Je zajímavé, že v této povídce není nijak striktně zpochybňována samostatná existence ženy – Divé Báry. Jak již bylo řečeno, tak žena je diferencována vztahem k muži¹¹⁵, sama o sobě žena žádné postavení či bytí nemá. Je možné domnívat se, že díky tomu, že postava je stylizována do mužských vlastností, tak u ní není jasný předpoklad sňatku a tím naplnění tradiční role ženy?

Často také v krásné literatuře nalezneme věty typu: bez něho nemá cenu žít, co budu dělat, když zůstanu sama? 19. Století je jen pomalým začátkem období, kdy si ženy začaly uvědomovat, že jejich život sám o sobě, má význam, bez ohledu na skutečnost, zda budou či nebudou manželkami a matkami.

¹¹³ Tamtéž. Str. 47.

¹¹⁴ Tamtéž. Str. 28.

¹¹⁵ BEAUVOIR, Simone de. *Druhé pohlaví*. Praha: Orbis, 1966, 412 s.

Strach z uzavření nechtěného manželství, které je většinou podníceno přáním nebo přinucením ze strany rodičů, je častým tématem v dějových liniích české literatury 19. století. Pověstí bychom mohli tuto literaturu nazvat feministickou, ač pro české prostředí se mi toto označení nezdá příliš přesné. Nicméně fakt, že téma je tak častým literárním jevem (např. i u Sofie Podlipské či Karoliny Světlé), upozorňuje na pravděpodobnost, že nucené sňatky byly i v tomto období stále aktuální.

6.4 Mužské role v *Divé Báře*

Jak již bylo v textu zmíněno, tak genderové role v této povídce jsou netradiční. Hlavní hrdinka je rozporuplnou postavou a autorka ji přiřkla mnoho typicky mužských vlastností, nicméně stále zůstává postavou ženskou. Jako zajímavé mužské role jsem v *Divé Báře* vybrala otce Báry Jakub, postavu myslivce a postavu pana správce.

Postava Jakuba je zpočátku znázorněna jako typický příklad muže-otce, který si přál narození syna a ne dcery. Později je ale rád, že dceru má. Vychoval ji k obrazu svému, jako by byla chlapec. Tuto skutečnost jsem již analyzovala výše, proto bych se ráda zaměřila na skutečnost, že Jakubova postava vystupuje jako velmi velkorysý rodič, který svou dceru do ničeho nenutí a nechává mnoho rozhodnutí na ní. Neshání v okolí vhodného ženicha, nenutí ji, aby se chovala více jako děvče (zde se nabízí otázka, jestli je toto chování způsobeno jeho hodnou povahou nebo je to čistý pragmatismus, aby měl otec doma „čeledína“) a často se jí zastává před posměšky okolních lidí, kteří nejsou ochotni akceptovat Báru takovou, jaká je a hledají v tom cosi divného, nenormálního až posedlého (opět spojitost s pohádkovými jevy). Je možné sledovat, že čím jsou postavy v povídce chudší a prostší, tak tím jsou benevolentnější a jsou ochotni více ustoupit z dobových stereotypů a norem. Je zde jasně patrný literární cíl, kdy čisté a prosté srdce zvítězí nad všemi životními překážkami a nespravedlnostmi.

Další postavou je myslivec, který se nakonec stane manželem Divé Báry. Tato postava se čtenáři představí až na samém konci povídky, jako určitý zachránce – zachrání Divou Báru před fyzickým nebezpečím a také před životem staré panny. Jeho chování vůči *Báře* – ženě, je samo o sobě přiměřeně aktivní, nicméně scéna, při které se s *Bárou* potkali a následně zasnoubili, je napsána velmi stroze a krátce. Myslivec přiznal, že se mu *Bára* již nějakou dobu líbí, zeptal se, zda i ona k němu chová náklonost a následně jí sdělil, že je myslivec a bydlí

na osamocené myslivně – kam se ona i její otec mohou přestěhovat. Zanedlouho se konala veselka.

Velmi zajímavou postavou, jen pan správce, který byl vybrán jako vhodný ženich pro Elšku. Postava pana správce je, co se týče popisu fyzického vzhledu, velmi nehezký a malé postavy na krátkých nožičkách. Jeho povaha je velmi bojácná, pan správce má ze všeho strach, je lstivý, zlý a jedinou jeho výhodou na společenském poli, je bohatství. Co chtěla autorka vyjádřit tím, že charakterizovala společensky významného muže jako slabou osobnost? Domnívám se, že touto postavou a její rolí v ději povídky možná chtěla autorka naznačit, že bohatství a společenské postavení nemusí být vlastnosti, které by měly být těmi nejdůležitějšími ve výběru partnera. Zároveň autorka poukazuje na rozdílné požadavky, které od muže očekává dívka a které její rodiče. „*Já nevím, kam poděla panna Pepinka rozum, že vás chce k němu nutit, ona je přece dobrá... Ona se o mne stará, abych se měla dobře, to je ta příčina, a proto se na ni nehněvám, ale vzít si ho nemohu, děj se co děj.*“¹¹⁶ Postavy rodičů zohledňovaly především hmotné zajištění své dcery a nebrali ohled na to, jaký charakter postava pana správce má. Daná postava je zároveň charakterizována jako velmi pasivní. Pan správce se nijak nesnaží ohromit *Elšku*, jakoby předpokládal, že pokud je bohatý a má dobré společenské postavení, tak o něho bude mezi ženami přirozeně vysoký zájem. Pro čtenáře může tato postava působit až směšným dojmem a proto myslím, že se zde nabízí otázka, zda v této postavě není možné vnímat určitou krizi mužství? Resp. určitou změnu ve vnímání toho co je a naopak není u muže jako budoucího partnera podstatné? Domnívám se, že to, jak autorka vykreslila tuto postavu, může mít spojitost se změnou pohledu na sňatky z lásky a z rozumu. 19. století bylo obdobím, kdy začíná být více vnímáno, že láska mezi partnery je podstatnou a důležitou složkou k uzavření fungujícího manželství.¹¹⁷ Postava nemá typicky maskulinní znaky, spíše by se dalo říci, že jeho povahové rysy jsou častěji připisovány ženám. Tato postava je v příběhu zesměšňována, často kvůli svému vzhledu i chování. Pokud bychom se zaměřili na postavy Divé Bány a pana Správce, zjistili bychom zvláštní podobnosti v netradiční charakteristice postav, co se maskulinních a femininních vlastností týče.

Divá Bára je charakterizována maskulinními vlastnostmi, kterými, jak se v textu povídky píše, často převyšuje i většinu chlapců z vesnice. Pokud by postava Bány nebyla dívka, mohlo by se zdát, že je tato postava představitelkou ideálního muže. Ideálního muže, který svými

¹¹⁶ Divá Bára / Božena Němcová. - Vydání v Akcentu první. - Třebíč: Akcent, 2016. - 158 stran; 21 cm ISBN 978-80-7497-141-9.

¹¹⁷ LENDEROVÁ, Milena, ed. et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Vyd.1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. 853 s. Česká historie; sv. 21. ISBN 978-80-7106-988-1. Str. 111-115

vlastnostmi převyšuje ostatní, tudíž je možné položit si otázku, zda by v takovém případě měla tato postava hegemonní postavení?¹¹⁸ Nicméně, vzhledem k biologickému pohlaví a dobovým genderovým stereotypům je postava Báry spíše marginalizována. Postava pana správce se naopak vyznačuje femininními povahovými vlastnostmi, jako je bázeň, nejistota, ale také např. nepřímé jednání a minimální fyzická zdatnost. Pokud by tato postava byla ženou, na jejích charakterových vlastnostech, by z dobového pohledu společnosti, nebylo nic zvláštního a nebylo vnímáno jako nevhodné. Naopak by určitým způsobem potvrzovalo dobový stereotyp o povaze žen –žen jako přirozeně fyzicky slabších a emočně nestálých. Nicméně jako muž je terčem posměšků. Považuji za důležité také podotknout, že obě postavy, jak Divá Bára, tak pan správce, jsou v textu vyhodnoceny jako osoby, které jaksí nevyhovují normám k uskutečnění kvalitního sňatku. Výhodu má v tomto případě postava Báry, jelikož má dobré srdce, a to zřejmě autorka považovala za důležitější, než její vzhled. Fakt, že se postava Divé Báry neshodovala s dobovými normami, ji v ději přivedlo ke šťastnému konci, jelikož se provdala za muže, kterého měla ráda a který ocenil její zvláštnost. Je otázkou, nakolik se tato situace mohla shodovat s realitou a nakolik je to například potřeba autorky vyjádřit myšlenku či přání, že vymykát se normám – být jiný/á, není důvod k potrestání nebo marginalizování. Může zde být také vyjádřen nesouhlas autorky s představou dobového dívčího ideálu?

Jak již bylo řečeno, tak u dívek a žen byla žádoucí pasivita k opačnému pohlaví, která měla vyjadřovat stud, a tudíž měla i souvislost s požadovaným panenským stavem dívek, který byl považován za důležitý, resp. samozřejmý, aby mohla být dívka považována za ctnostnou. Postava *Elšky* se zdá být oproti *Divé Báře* otřeplejší a otevřenější k tématům, které se týkají mužů, nicméně se nedá říci, že by se její postava chovala nežádoucím způsobem a byla ve vztahu k mužům nepatříčně aktivní. Na snoubence, kterého jí vybrali rodiče se však dívá s posměchem, ale zároveň obavami, že by se za něho opravdu měla provdat. Jak bylo zmíněno, *Elška* se chtěla provdat za jiného muže, kterého poznala, když byla poslána do služby v Praze. Bohužel nám autorka příběhu nenabízí bližší pohled na tento vztah. Pouze když se se svou láskou *Elška* svěří *Báře*, tak se čtenář dozví, že se jedná o muže hodného,

¹¹⁸ Termín hegemonní maskulinita (také hegemonní mužství) označuje v genderových studiích teorii zabývající se genderovým uspořádáním a hierarchií ve společenské struktuře. Tento termín byl poprvé použit australskou socioložkou R.W.Connell v roce 1982. Teorie studuje dlouhodobě institucionalizovanou roli muže, dominujícího nad ženou.^[1] Hegemonní maskulinita vychází z pojmu hegemonie, který poprvé použil levicový myslitel Antonio Gramsci, při popisu mocenských vztahů společenských tříd. Během dalších let prošel termín hegemonní maskulinita reformulací v důsledku kritiky ze strany mnoha sociologů, hlavně kvůli své limitující definici základního mužského charakteru.

krásného, galantního a že je povoláním lékař. Blíže nás text povídky nepustí a ani mezi řádky nelze číst, jak dalece intimní mohl vztah být. Nicméně vzhledem k charakteru *Elšky* se dá usuzovat, že tento vztah byl v mezích dobové slušnosti a postava si uchovala svou čistotu. Dozvíme se ale, že město nabízí mnohem větší možnosti k seznámení než venkov, kde všichni vědí o každém všechno a možnosti seznámení jsou menší a těžší, jelikož je zde menší koncentrace lidí. Tímto může autorka také vyjadřovat kritiku venkovské společnosti a naopak větší otevřenost prostředí městského.

Divá Bára většinu příběhu tvrdí, že na muže nemá ani pomyšlení, že ona se asi nikdy nevdá a především chce, aby se šťastně vdala její přítelkyně *Elška*. Čtenář se až na samém konci příběhu dozví o její utajované náklonosti k neznámému myslivci, kterého náhodně potkala snad jednou či dvakrát a od té doby se jí o něm zdálo. „*A opravdu jsi s ním nikdy nemluvila?...Jak to poprvé, více ani slova...Ale máš ho ráda vid?...Tedy se ti líbí? Hezčích chlapců ve vsi, ale když musím pravdu říci, tedy řku, že se mi přece žádný tak nelíbí jako on. Často se mi o něm zdá!...Nač člověk myslívá, o tom se mu snívá!...I ne vždy, sny jsou také od Pánaboha...Řekni tedy upřímně, kdyby ten myslivec řekl: Báro, já si tě vezmu; dala bys mu slovo?...Kterak to mluvíte, Elško, on si na mne nikdy nepomyslí, dokonce by si mě chtěl vzít – to jsou samé marné sny a řeči.*“¹¹⁹ Zde je vidět pasivní postoj *Báry*, kterou ani nenapadlo, že by o ni myslivec mohl mít zájem a smiřuje se s tím, že se jí o něm bude jen zdát. Nenapadne ji zachovat se nijak aktivně – v tomto případě se tedy postava *Báry* zachová podle nastavených pravidel a norem, i přesto, že v mnoha jiných případech se těmto tradičním představám vymyká.

U mužských postav pana správce a myslivce je zřetelně znát rozdílný způsob dvoření. Postava pana správce nijak nedbá na názor své vyvolené, resp. Se na názor neptá a nezajímá ho. Pro tuto postavu je důležité pouze to, aby se sňatkem souhlasili rodiče *Elšky*. Zdá se, že tato postava předpokládá, že splňuje všechny požadavky, které by měl mít ideální manžel a sám sebe považuje za „dobrou partii“. Jeho způsob dvoření se tudíž zdá poněkud arogantní, nicméně vzhledem k dobovým zvyklostem nijak neobvyklý. Oproti tomu dvoření postavy myslivce je rozdílné. Především vykreslení dějové linky této postavy pojala autorka zcela jinak. S postavou se čtenáři/čtenářky blíže seznámí až v samém závěru celé povídky, do té doby postava vystupuje jen v myšlenkách *Divé Báry*. Jeho dvoření je nakonec velmi krátce,

¹¹⁹ *Divá Bára / Božena Němcová. - Vydání v Akcentu první. - Třebíč: Akcent, 2016. - 158 stran; 21 cm ISBN 978-80-7497-141-9. Str.*

ale o to intenzivnější a především osobnější, kdy postava myslivce své dvoření míří přímo k Divé Báře a dává přitom ohledy i na jejího otce a žádá o svolení k sňatku.

7. Genderová analýza povídky *Karla* od Boženy Němcové.

Další povídkou, kterou budu genderově analyzovat je *Karla*, povídka od Boženy Němcové, která byla vydána roku 1855 v almanachu Perly České.

Genderová perspektiva této povídky je neobvyklá, zejména je neobvyklé konstruování mužských a ženských rolí. Děj se odehrává na vesnici, do které se vrací matka s dítětem, po několika letech z Německa. Matka tvrdí, že dítě je holčička a je za to navenek velmi vděčná, protože dívka nemusí na vojnu jako chlapci (syn i manžel jí na vojně zemřeli). Děvče je z počátku vychováváno stejně jako ostatní dívky z vesnice, tedy v zajetí genderových stereotypů – dívka je pouze na vdávání, má uposlechnout své rodiče, umět se postarat o domácnost a být dobrou manželkou. Pro zjednodušení se zaměřím pouze na dvě hlavní postavy příběhu – Hanu a Karlu. Karla je doopravdy chlapec, který je ale od svého narození svou matkou vychováván jako, tudíž na něho společnost pohlíží jako na dívku a očekávají od něho určité, předem nastavené chování. Postava Karly/Karla se ale nechová jako „správná“ dívka – odhání chlapce, nechce se vdávat, je manuálně zručný/ná, umí se o sebe postarat, má sílu a je výmluvný/ná. Veřejnosti je zmíněné chování podezřelé, nepříjemné a obyvatelé vesnice nejsou schopni to akceptovat. Svým chováním vystupuje mimo genderový rámec obvyklý pro dané sociální prostředí, což nutně vyvolává negativní reakci okolí. Dá se jasně usuzovat, že v dané době a místě bylo nemyslitelné, aby se dívka chovala mimo daný genderový rámec. Pohled veřejnosti se samozřejmě změní, když se Karla přizná k tomu, že ve skutečnosti je mužem. Její chování je ospravedlněno, jelikož přesně zapadalo do správného mužského chování. Mužské a ženské role jsou tradičně konstruovány jako protipóly – pasivita/aktivita, strach/odvaha a další. Aktivní a pasivní role je v daném příběhu evidentní. Postava Hany je ve svém chování pasivní, téměř bez vlastního názoru a celkově neaktivní v účasti na vytváření příběhu. Karla, ač zpočátku vystupuje jako dívčí postava má naopak genderově maskulinní prvky.

7.1 Maskulinní a femininní role postav v povídce *Karla*

Podle slov literární teoretičky Pam Morris, „*nám mohou podstatným způsobem přiblížit, jak společnost funguje v neprospěch žen*“¹²⁰. Ano, ve většině literárních děl psaných ženami nebo o ženách, se často setkáváme se zobrazením dobových norem a požadavků v rámci genderového diskurzu 19. Století. Často v literatuře tohoto období také nalezneme postavy, které mají tendenci se vzepřít svému předem určenému postavení a životnímu údělu. Do tohoto „vzepření“ se literární postavy dostávají buď v průběhu děje samotného příběhu, nebo jsou již od počátku stylizovány „nenormálně“ tudíž mimo normu. Může se zdát, že většina děl se nevyhne tradičním genderovým stereotypům, například v podobě ustálených genderových rolích. Nicméně, na příkladu povídky *Divá Bára* bylo možné ilustrovat, že i v takto „klasické“ povídce se setkáme s velmi netradičním vykreslením role muže a ženy. Další povídkou, kde se genderové role a společenské normy s nimi spojené poněkud boří, je právě povídka *Karla*. Domnívám se, že v této povídce se určitým způsobem i zpochybňuje tradiční patriarchální řád a maskulinní role. Vzhledem k tomu, že jde o další povídku autorky Boženy Němcové a opět se zde setkáme s netradičním rozdělením genderových rolí a také postavou dívky, která vybočuje z nastavených norem, je možné se domnívat, že autorce bylo takové chování blízké? Může být konstruování literárních postav v jejích povídkách spojeno s jejím vlastním životním osudem nebo s obecným nesouhlasem daných norem a stereotypů?

Hlavním námětem povídky je přestrojení chlapce za dívku – resp. výměna pohlavní identity podobu celého dětství dítěte a i část jeho dospívání a s tím spojené genderové i sociální problémy. Toto přestrojení, zatajení pravé identity dítěte bylo provedeno ze strachu matky, aby jí syna neodvedli na vojnu, kde zemřel její manžel. Nucené potlačování genderové identity, tudíž potlačení vlastní (v tomto případě) mužnosti a s tím spojená rozdílná genderová výchova a socializace je na svou dobu velmi zajímavým tématem. Postava Karly/Karla je od svého narození vychovávána jako chlapec, tudíž, její/jeho socializace a sociální pohlaví bylo společností vnímáno, jako femininní. Myslím, že je vhodné v tomto případě zmínit teorii vztahu sociální nadvlády, kde, jak píše Pierre Bourdieu, *je důvodem skutečnost, že se sociální vztah nadvlády ustavuje podle základního principu dělení na aktivní masculinum a pasivní femininum, a že touhu vytváří, vyjadřuje a určuje tento princip: u muže je to touha vlastnit,*

¹²⁰MORRIS, Pam. *Literatura a feminismus*. Překlad Marian Siedloczek a Renata Kamenická. Vyd. 1. Brno: Host, 2000. 232 s. Studium; sv. 6. ISBN 80-86055-90-6. Str. 17.

*erotizovaná nadvláda apod,*¹²¹ tak všechny tyto vztahy nadvlády nemohly být vyjadřovány. Je otázkou, v kolika letech se chlapec dozvěděl, že jeho výchova není v „souladu“ s jeho biologickým pohlavím a tudíž byl začleněn do femininní společnosti a dle toho se jeho dětství vyvíjelo. Jak se v textu dozvíme, tak postava matky Karly, si od narození dítěte dávala velký pozor na to, aby dítě nezůstalo někde, s někým samotné a tudíž by nebyla prozrazena jeho pravá identita. Pokud tedy budeme předpokládat, že dítě nemělo v raném dětství možnost zjistit, že je chlapcem, tak logicky předpokládal, že je dívkou. Resp. dítě nemělo důvod pochybovat o svém pohlavním začlenění, tudíž mu musela tato výchova připadat přirozená a jeho maskulinní „prvky“ se projeví až v dospívání.

*„Ony si byly věrné družky, a ve vesnici říkali jim spolčata, poněvadž se také rovno odívaly.“*¹²² ... Karla/Karel má v povídce kamarádka Hanu, se kterou si jsou celé dětství velmi blízké, nikomu v celém okolí na to není nic zvláštního. Karla je vychovávána jako dívka a tudíž k ní společnost takto přistupuje, zde je, podle mého názoru, ilustrace konstruktů sociálního pohlaví – dítě je společností vnímáno tak, jak je vychováváno – jako dívka nebo jako chlapec.

Jak ve své teorii předpokládá Judith Butler, tak stabilita genderu je konstituována opakujícími se akty, bez nichž by žádný gender neexistoval (dle Butler je i pohlaví jako takové sociálním konstruktem). *„Právě závislost stability na genderu odhaluje jeho nepevnost a zranitelnost.“*¹²³ Dále je dle Butler genderová identita „stylizované opakování aktů napříč časem“ V povídce Karla je tudíž dětství hlavní postavy výchova prováděna tak, aby byl ve společnosti upevňován její gender v rámci diskurzu 19. století a dobovému stereotypu ženské role. Karla je vědomě vychovávána dle dobové představy o tom, jak by dívka vychovávána být měla. Především se u ní předpokládá, že se provdá, což je v dané době jasným atributem správného ženského života. Její pozice jako dívky je vědomě upevňována její matkou a později i Karlou samotnou, dokud sama už není schopna tajit svou pravou identitu.

..

¹²¹BOURDIEU, Pierre. *Nadvláda mužů*. Překlad Věra Dvořáková. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2000. 145 s. ISBN 80-7184-775-5. Str. 23.

¹²²NĚMCOVÁ, Božena. *Karla: obrázek z okolí domažlického*. Praha: J. Otto, 1927. 64 s. Ottova světová knihovna; 1790-91. Str.

¹²³ZÁBRODSKÁ, Kateřina. *Variace na gender: poststrukturalismus, diskurzivní analýza a genderová identita*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2009. 197 s. Průhledy; sv. 7. ISBN 978-80-200-1752-9. Str. 39.

Naskýtají se zde velmi zajímavé situace:

1. Dokud je Karla malá a zřejmě nijak nevnímá své biologické pohlaví, tak jí to nepřipadá nijak zvláštní, přirozeně si osvojila svou dívčí identitu, jelikož jí byla od narození vštěpována. Nikdo ji neučil být chlapcem, tudíž se naučila být dívkou a plnila svou genderovou roli. Matka Karly vědomě a důsledně dbala na to, aby si Karla hrála pouze s děvčaty a nedostala se k možnosti mužského vzoru. „Začasté přišel mezi ně Barta, když si vyšel do polí, a to je obyčejně učil execirce, čemuž byli chlapci rádi. Karla ale obyčejně také při tom byla, a Barta jakožto děvče a svého miláčka hned ji udělal důstojníkem. – Když to ale Markyta zaslechla, dostali Barta i Karla notný výtopek. – „Vždyť z tebe bude věřice, zatrolené děvče.“ ... „A ty hrej s chlapci a děvče mi tutím nekaž!“¹²⁴

2. Dokud společnost předpokládala, že je Karla dívka, tak od ní očekávala plnění a naplnění této genderové role. Naplněním role myslím především vdavky, které se od dívky automaticky očekávaly. „...Proto ani jí, ani Milotovi nebylo proti mysli, když zpozorovali, že Petr o ni stojí. Takové děvče lepší než kus pole.“ ... „už se všude vědělo, že Petr Karlu má rád, a rychtářovic, že tomu nebrání.“ ... „Toť je proti Pánubohu, k čemu je děvče, než haby se vdalo?“¹²⁵

3. Jakmile Karla zjistila, v textu povídky se nedočteme, jakým způsobem a kdy k tomu přesně došlo, že není dívkou, tak došlo k určitému vnitřnímu rozkolu, kdy vědomě musela před společností potlačovat svou maskulinitu, „Ona se každému chlapci na vrch hlavy vysměje. Kdyby se k ní chtěl člověk jen trochu přimilovat, anebo ji vzít kolem pasu, je nedůtklivá jako sršeň, vletí hnedkon do vlasů.“ ... To, že se z textu nedozvíme, kdy si Karla začala uvědomovat svou osobnost a musíme se proto pouze domnívat, je zajímavé, jelikož je tedy možné usuzovat, že autorka textu si možná neuvědomovala, že při takovém zjištění musí člověk nutně procházet určitou krizí vlastní identity. Jaké závěry je z toho možné vyvozovat? Vzhledem k tomu, že témata kolem změny identity, pohlaví a obecně sexuality byly po celé 19. století tabu, je možné, že autorka vůbec nepovažovala za důležité či možné toto téma nijak rozvíjet. Další možnou teorií je, že autorka tuto změnu identity nevnímala z biologického hlediska, ale pouze ze sociálního a společenského – jen jako zoufalé východisko, jak postava matky Karly/a mohla uchránit svého syna před válkou a tím ho udržet v bezpečí. Ve výše citovaném úryvku z povídky je zmíněn fyzický kontakt mezi mladými lidmi. Autorka skrze

¹²⁴ Tamtéž. Str. 25.

¹²⁵ Tamtéž. Str. 29.

text povídky celkem otevřeně pojednává o tom, jak mladí lidé v daném vesnickém prostředí žili společenský život skrze zábavy, tancovačky apod., kde mezi nimi mohl vzniknout fyzický kontakt. V první analyzované povídce *Boženka, veselého Kubíčka manželka*, byli mladí lidé před takovými společenskými akcemi autorem varováni, což jen umocňuje myšlenku, že na těchto místech opravdu docházelo k prohřeškům proti slušným mravům.

4. Dokud byla společností socializována jako dívka, tak její maskulinní vlastnosti byly vnímány jako zvláštní, leckdy s úsměvem či spíše s úsměškem a také byly jakoby omlouvány. „*Karla nebyla tak libá jako Hana, ale kdo se jednou do její počerné tváře podíval, tomu se jistě zalíbila. Postavu měla na svůj mladý věk velmi silnou, zdálo se, že bude mnohem vyšší i kostnatější, než matka. Sivé, černě obrvené oči a silné obočí i havraní vlas měla také po matce, ale po otci pěkný prohnutý nos, v bradě důlek, jen že veliká ústa. Mrštná byla, svižná jako mník a vtipná ke vši práci, tak že bylo jí třeba jen kouknutí, již věděla, kudy do toho.*“¹²⁶

Dle teorie performativity Judith Butler, „*je gender tím, co jedinec dělá; je souborem opakujících se aktů v rámci rigidního a regulativního rámce, který postupně utváří zdání substance, přirozené normy bytí*“.¹²⁷ Pokud bychom vycházeli pouze z této teorie, tak je možné říci, že v rámci povídky Karla, společnost předpokládá, že Karla je dívka, jelikož se drží „přirozeného“ chování a norem, které jsou v rámci 19. století určeny dívkám a ženám.

Nicméně, jak je v povídce napsáno, tak postava Karly má o mnoho vlastností, které jsou ze své podstaty považovány za mužské. Za prvé jsou to její fyzické předpoklady – výška, hrubá stavba těla apod. a dále její vlastnosti jako je rychlost, mrštnost, tvrdost apod. – tyto vlastnosti jsou považovány za mužské, i přesto, pokud jsou charakterem ženského subjektu.

Ráda bych krátce zaměřila i na druhou hlavní „dívčí“ postavu povídky a tou je Hana. Tato postava je vylíčena jako ženský dobový ideál. Je krásná, hodná, pracovitá a ctnostná. Je přirozenou adeptkou na splnění všech ženských rolí androcentrické společnosti. Dá se říci, že je v mnoha charakteristikách opakem Karly. Hana je bojácná, nemá touhu poznat svět – považuje za přirozené, že svůj život stráví ve vesnici, kde se narodila, což představuje tradiční stereotypní roli ženy, kdy ženám nepřísluší významně cestovat, ale naopak „udržovat teplo domova“. Svět „tam venku“ by měl být čistě mužským atributem. Hana je také

¹²⁶NĚMCOVÁ, Božena. *Karla: obrázek z okolí domažlického*. Praha: J. Otto, 1927. 64 s. Ottova světová knihovna; 1790-91. Str. 28.

¹²⁷ZÁBRODSKÁ, Kateřina. *Variace na gender: poststrukturalismus, diskurzivní analýza a genderová identita*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2009. 197 s. Průhledy; sv. 7. ISBN 978-80-200-1752-9. Str. 39. Str. 41.

z „rychtářovic“ rodiny, tudíž má v okolí vážené postavení a má jistotu dobrého věna, což ještě zvyšuje zájem chlapců. Na téma věna v souvislosti s kvalitním sňatkem už bylo napsáno mnoho odborných publikací, nicméně já bych zde ráda zmínila teorii Pierra Bourdieu, který v knize *Nadvláda mužů* tvrdí, že žena je součástí tzv. sňatkového trhu a pouze zvyšuje symbolický kapitál muže.¹²⁸ Z toho bychom mohli usuzovat, že muži si vybírají ženy podle toho, jak moc tím zvýší svůj symbolický kapitál. Ať už se jedná o krásu ženy, její společenské postavení či finanční zabezpečení. Postava Hany by v tomto případě jistě byla dobrou volbou pro zvýšení symbolického kapitálu.

Dále bych se ráda krátce zaměřila na postavu Petra, bratra Hany. Petr je pohledný, chytrý chlapec, který nemá o dívky z vesnice nouzi, ale do oka mu padla právě Karla. Považuji za důležité podotknout, že Petrovi rodiče proti svatbě nic nenamítají, ačkoliv Karla je dcera jejich hospodářky, tudíž má nižší společenské postavení a jak se v textu dočteme, krásy také moc nepobrala. Za nedocenitelnou vlastnost je u Karly považována pracovitost a fakt, že se dokáže postarat jak o hospodářství, tak zastat roli hospodyně se vším, co k tomu patří – vaření, vyšívání apod. Postava Petra není v záviděníhodné situaci. Zamiloval se do dívky, která ho nechce a nikdo neví proč a následně zjistí, že je to chlapec a chce si vzít jeho sestru.

Když se Petr svěří svému otci s tím, že ho Karla zřejmě nechce, tak se od otce dočká pouze výsměchu. „*Milota se dal do hlasitého smíchu, řka: Karla je trošku divá, hale haž se hustojí, bde z ní dobrá žena. – Vy chlapci nesmíte být taká nehupřahaná čeládka, hučte se děvkám růžičky sázet, a budú vás rády mít.*“¹²⁹ Petr je vybízen k větší aktivitě, aby si Karlu získal, nesetkáme se zde s variantou, že se za něho Karla provdat nechce, ale pouze s radou, že se má Petr více snažit.

Také postava Petra nahrává k popření jeho maskulinní role a zároveň k potvrzení pohlaví jako sociálního konstruktů. Jak již bylo řečeno, tak lidé ve vesnici neprotestují proti případné svatbě Petra a Karly, dokud je Karla viděna jako žena s maskulinními vlastnostmi. Zajímavá je ale myšlenka či spíše dějový fakt, že Petr se nevědomě zamiluje do muže – a nic netuší, jelikož Karla je společností vnímána jako žena. Je to tedy popření biologických pudů a potvrzení toho, že pohlaví je jen sociálně konstruované? Petrova náklonost ke Karle trvá až do té doby, než Karla/Karel sám přizná, že je mužem. Postava Petra tuto skutečnost téměř

¹²⁸BOURDIEU, Pierre. *Nadvláda mužů*. Překlad Věra Dvořáková. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2000. 145 s. ISBN 80-7184-775-5. Str. 41

¹²⁹NĚMCOVÁ, Božena. *Karla: obrázek z okolí domažlického*. Praha: J. Otto, 1927. 64 s. Ottova světová knihovna; 1790-91. Str. 31.

nekomentuje a je jen konstatuje, že místo ženy získal kamaráda. „*No, Petře, není se proč dopalovat. S Karlú je hámen. Karla je chlap jako ty i já.*“... „*No, ztratil jsem nevěstu, hale našel hodného kamaráda.*“¹³⁰ Můžeme si položit otázku, co by se bylo bývalo stalo ve svatební noc, kdyby postava Karly nedošla ke zjištění své identity a opravdu se za Petra vdala. Dá se předpokládat, že v duchu „ideálních pravidel a norem“ 19. století, kdy i vlastní sexualita byla víceméně systematicky potlačována, tudíž mohlo být i mnoho osob, které své vlastní pohlaví nikdy nespátřili (týká se především žen), by Karla možná ani neviděla nic zvláštního v tom, že její a Petrovo pohlaví je identické. Dalším odůvodněním může být i fakt, že literatura, ve které se dívky mohly dozvědět informace o svém těle či fyzickém dospívání, jednoduše nebyla. Jediný, kdo mohl dívkám poskytnout nějaké informace o jejich těle a dospívání, byli rodiče, především matky a ty to ve většině případů nedělaly – už z pravidla proto, že o sexu se nemluvilo. Povídka Karla může tuto praxi jen potvrdit, vzhledem k tomu, že v textu nenajdeme po celé Karlino dětství zmínku o pochybnosti své identity. Nicméně je důležité podotknout, že venkovské prostředí bylo v tomto ohledu otevřenější už kvůli způsobu života. Biologické rozdíly mezi pohlavími mohli teoreticky vnímat již děti, jelikož snad každá rodina chovala hospodářská zvířata, u kterých tento rozdíl nemohl být skryt. Zajímavá může být ještě úvaha o nástupu dívčí fyzické, pohlavní dospělosti – tudíž menstruace, která, dle dostupných odborných publikací přicházela mezi třináctým a sedmnáctým rokem¹³¹ a v tomto období se z velké části odehrává příběh povídky *Karla*. Samozřejmě, že o této problematice a souvisejících „lapáliích“, které u hlavních postav povídky mohly v této souvislosti nastat, se nic konkrétního nedozvíme.

Dalo by se předpokládat, že Petr bude alespoň v rozpacích z toho, že se zamiloval do muže, nicméně to se nestane a důvodem je právě fakt, že „obelhána“ byla celá společnost a tudíž postava Petra nijak nevystoupila z norem a životního řádu. Je potřeba neopomenout skutečnost, že z textu nevyplývá, že by se Hana zamilovala do Karly již dříve, ale naopak až ve chvíli, kdy se Karla začala projevovat jako muž. Resp. začala se chovat, dle toho, jak se předpokládá, že se chová muž a především ve chvíli, kdy Karla/Karel sám naznačil Haně,

¹³⁰ NĚMCOVÁ, Božena. *Karla: obrázek z okolí domažlického*. Praha: J. Otto, 1927. 64 s. Ottova světová knihovna; 1790-91. Str. 58.

¹³¹...Pravdě blíže, než tyto ničím nepodložené dohady bude antropologické šetření, které ve stejné době uskutečnil Jindřich Matejka. Výsledky zveřejnil roku 1897 ve *Věštíku Královské české společnosti nauk*. Konstatoval, že na přelomu 19. a 20. století se ve střední Evropě ustálilo pohlavní dospívání mezi třinácti a sedmnácti lety. Pohlavní dospělost chlapců nastávala průměrně v šestnácti, u dívek ve čtrnácti až šestnácti letech.

In.: LENDEROVÁ, Milena, ed. et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Vyd.1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. 853 s. Česká historie; sv. 21. ISBN 978-80-7106-988-1. Str. 221-222.

že „něco“ je jinak. Znamená to, že ve chvíli, kdy Karel přiznal svou pohlavní identitu, tak okolí změnilo své chování a city k němu tak, aby byl uchován tradiční řád – muž a žena. Je zde zachován řád heterosexuality, který je právě koncipován rozdělením na biologické mužské a ženské pohlaví.

V závěru této podkapitoly je potřeba zmínit ještě další tematickou rovinu, kterou tato povídka má. Tím je strach matky, která může přijít o své dítě a z tohoto strachu se uchýlí k rozhodnutí, změnit pohlavní identitu svého dítěte a vychovávat ho proti tradičnímu přesvědčení, což, jak je v textu povídky nastíněno, má zřejmě za následek právě smrt manžela Markyty – jako vykoupení za tento čin. „*Víte, kterak se trápil neboštík, že musí být vojákem, co jsem já pro tuto hořkých slz vylila. Ani jsme toho prvního chlapce neželeli, když umřel, protože chlapec byl. Prosili jsme Pánuboha, když jsem byla zase samodruhá – aby nám dal děvče. Pánbůh jinak usoudil, byl chlapec. Tu jsme se prohřešili proti Pánubohu. Abychom ho uchránili od stavu vojenského, obelhali jsme dobré lidi a vydali ho za děvče. Ale Pánbůh se nedá obelhat. – Drahoň umřel.*“¹³² Je zřejmé, jak silný strach a obavy to musely být. „*On nemá v hrobě pokoje, prohřešili jsme se proti Pánubohu, tlačí ho svědomí a mně to nedá spát. Ale co si počnu, oni mi ho odevzdají – on mi tam umře!*“¹³³

Je už obecně známo, že role matky byla už v 19. století považována za klíčovou v raném dětství dítěte (i díky tomu se role ženy „ustálila“ a postavila ženu výhradně „k plotně“) a dle Michela Foucaulta je objev samostatného vývojového stádia dětství a zároveň matky jako plně zodpovědné za vývoj dítěte spojen se stigmatizací matek jako příliš ochranných apod.¹³⁴ Čin Karlíny matky je tedy „ospravedlněn“ tím, že její chování je z pohledu matky omluvitelné, jelikož matky jsou emocionálně oslabeny již samotným údělem mateřství.

Jak je ale obecně známo, tak již od středověku panovala větší radost z narození chlapce, nežli dcery.¹³⁵ Je pravdou, že směrem k 20. století se tento „trend“ umírnil, nicméně nezmizel,

¹³² NĚMCOVÁ, Božena. *Karla: obrázek z okolí domážlického*. Praha: J. Otto, 1927. 64 s. Ottova světová knihovna; 1790-91. Str. 56.

¹³³ TAMTĚŽ. Str. 55.

¹³⁴ ZÁBRODSKÁ, Kateřina. *Variace na gender: poststrukturalismus, diskurzivní analýza a genderová identita*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2009. 197 s. Průhledy; sv. 7. ISBN 978-80-200-1752-9. Str. 39. Str. 34.

¹³⁵ Reakce okolí na příchod novorozence byla odnepaměti určena jeho pohlavím. Třebaže bádání o dětství ve středověkých českých zemích je na samém počátku, i tehdy se lidé radovali z chlapce, a to bez ohledu na sociální prostředí, v němž přišel na svět. Porodit syna znamenalo dát společenství muže, člověka, rodině dědice erbu, polností, dílny, živnosti, podniku či alespoň jména, vojáka a poplatníka, později občana a voliče. Porodem dcery přivedla na svět matka tvora, jehož bylo třeba hlídat, obvěnit a provdat.

In: LENDEROVÁ, Milena, ed. et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Vyd.1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. 853 s. Česká historie; sv. 21. ISBN 978-80-7106-988-1. Str. 69.

doklady o tom najdeme například v osobní korespondenci např. Karoliny Světlé či Boženy Němcové.¹³⁶ Narození dcery přinášelo více obtíží, než narození chlapce, především po stránce ekonomické. I z těchto důvodů je zřejmé, jaký strach ze ztráty dítěte je v povídce popsán, pokud matka dobrovolně změnila identitu svého dítěte. S porodem děvčete měla jistotu, že dítě nebude odvedeno na vojnu a nezemře. Nicméně je zřejmé, že toto řešení mělo být prozatímní, dokud dítě nepřekročí věk, ve kterém by bylo odvedeno do vojenské služby. Zdá se, že na samotné dítě, jeho pocity a na možné důsledky tohoto činu v tu chvíli postava Markyty nemyslela a pouze se uchýlila k tomuto zoufalému kroku. Povídka Karla nese silné sociální cítění a vyjadřuje i lidskou dobrotu – koneckonců literární postava „dobrého člověka“ se prolíná téměř celým dílem Boženy Němcové a jsou to právě dobří lidé, kteří v této povídce „zajistí“ šťastný konec příběhu. Jak píše Lenka Kusáková, je to „jako ideální a optimistický obraz cítění, mravnosti a kultury českého venkovského lidového společenství.“¹³⁷ Tudíž čin Markyty je zde vnímán zprvu jako zoufalý, jak již bylo výše napsáno a dá se říci, že nekoresponduje s mravní silou celé povídky, jelikož postava matky brání svému synovi ve výkonu vojenské služby – tedy služby vlasti. Služba vlasti nemusí být nutně vnímána pozitivně, především z pohledu matky, která tím přichází o svého syna – v tomto případě o své jediné dítě. Tento počin je ale následně ospravedlněn „dobrým člověkem“ Karlem (Karlou), který se po přiznání své identity sám do vojenské služby přihlásí, aby splnil svou mužskou povinnost a povinnost ke službě vlasti.

„Karel tebe i vás všechny nastokrát pozdravuje. Máš mu odpustit, ale že to už nemohl přetrpět. Nemáš si naříkat a modlit se za něj, aby mu Pánbůh dal ve zdraví se navrátit. Už jede přímo ku Praze k panu nadporučíkovi – a odevzdá se sám.“¹³⁸

7.2 Svatba jako potvrzení či popření ženské identity

„Nerodíme se ženami; dělají nás jimi.“

Simone de Beauvoir

Manželství je již od středověku jednou ze sedmi křesťanských svátostí a jako takové mělo vysokou hodnotu v lidském životě. Tato hodnota byla, troufám si říci, rozdílná pro ženu a pro muže. Pro ženu byl sňatek téměř nutností, pokud chtěla být respektovaným článkem společnosti. Pro muže byl kvalitní sňatek určitým symbolickým majetkem a zajištěním

¹³⁶ Tamtéž. Str. 74.

¹³⁷ Kusáková, Lenka: Komentář. In: Němcová, Božena: Povídky. Praha: NLN, 2002. S. 505.

¹³⁸ NĚMCOVÁ, Božena. *Karla: obrázek z okolí domažlického*. Praha: J. Otto, 1927. 64 s. Ottova světová knihovna; 1790-91. Str. 59.

potomků. Samozřejmě nelze na vstup do manželství nahlížet pouze takto pragmaticky, jistě se našli i takové sňatky, které byl uzavřeny z lásky a respektu obou manželů. Pro ženu znamenalo manželství vrcholem jejího bytí a příležitostí „*uplatnit kvality, jež jí byly od dětství vštěpovány. Patřily k nim především vlastnosti, které údajně zaručovaly spokojené manželství: pracovitost, trpělivost, submisivita, umění hospodařit.*“¹³⁹

V rámci společenského či lépe kulturního diskurzu 19. století, znamenala svatba zvýšení prestiže obou manželů a docházelo k potvrzení jejich statutu, jelikož dívka se sňatkem stávala ženou a především manželkou čímž se stala respektovanější a váženější členkou společnosti, než „pouze“ dcera nebo „jen žena“. Zároveň se v rámci manželství striktně oddělila soukromá a veřejná sféra. Ta veřejná byla samozřejmě přisuzována manželovi, soukromá sféra manželce. Tato situace byla typická pro měšťanské prostředí. V prostředí venkovském se i nadále více udržovala „výrobní“ funkce rodiny, kdy celá rodina (včetně manželky) pracovala v rodinném hospodářství a tudíž sféra veřejná a soukromá nebyla striktně oddělena. Součástí uzavření sňatku byla po staletí svatební smlouva a i přes toleranční patent Josefa II. či tzv. květnové zákony z roku 1868, také respektování kanonického práva, které s sebou neslo povinnost ohlášek či nerozlučitelnost manželství¹⁴⁰. Je nutné podotknout, že respekt společnosti k těmto povinnostem postupně slábl.

Pro ženu bylo manželské soužití nejobvyklejší společensky přípustnou možností prožití života. Vzhledem k velmi slabé možnosti studia a následného profesního uplatnění, byl sňatek variantou jak finančního, tak sociálního a společenského zabezpečení. Dle dostupných pramenů byly dívky od narození na manželství systematicky připravovány a to jak výchovou v kruhu rodinném, tak i ve vzdělávacích institucích, pokud nějakou navštěvovaly. I v rámci kulturně vzdělávacích ženských spolků, které v 19. století postupně vznikaly, se ženy věnovaly především nauce o umění, hudbě či jiných humanitně zaměřených oborech. Výše postavené ženy, manželky, se věnovaly většinou filantropii. Ve venkovském prostředí ovšem najdeme i ženy, které se nikdy neprovdaly a přesto nebyly společností odsuzovány. Mnoho žen pracovalo ve služebním postavení po celý svůj život. Jejich sociální a hmotné postavení však bývalo horší, než u vdaných žen.

Zatímco sňatek byl u žen považován za samozřejmost a jeho neuskutečnění společenskou degradací a posměškům, tak „staří mládenci“ byli společností přijímáni mnohem lépe.

¹³⁹ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. Vydání druhé, v Karolinu první, přepracované. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3540-8. Str. 73.

¹⁴⁰ Tamtéž. Str. 73.

I sňatkový věk žen a mužů byl rozdílný a to především proto, že muži musely dosáhnout určitého společenského, profesního postavení a finančního zajištění, aby se mohli oženit. Ženy tyto „problémy“ řešit nemusely, jelikož jejich profesí se stávala role manželky, matky a hospodyně, společenské postavení získaly právě uzavřením sňatku a finanční zabezpečení zajišťoval manžel a samozřejmě výše věna.

Uzavření manželství po celé 19. století znamenalo potvrzení ženské identity a ženské role. Pokud se žena vdala, tak tím splnila svou roli a životní úděl. Potvrdila tím své ženství a svůj gender. Nutnost uzavření manželství je jedním z největších ženských stereotypů minulých dob a zároveň jeden z určujících faktorů kulturního, sociálního a společenského diskurzu, který je velmi úzce spojen se sexualitou, která byla ženě povolena pouze v tomto svazku, a tudíž mohla naplnit svou roli matky. Jak již bylo napsáno, tak v případě, že se žena neprovdala, byla celým společenským a kulturním systémem „odsunuta“ na pokraj společnosti. Důvodem bylo především právě to, že nevstoupením do manželství žena nespĺnila svou genderovou roli. Žena v tu chvíli nedospěla k životnímu cíli a dá se říci, že ztratila společenský statut. Jaké příčiny pro neuzavření manželství existovaly? Stejně, jako je několik důvodů pro vstup do manželství, je předpokladem, že existují i důvody, pro které ženy do manželství nevstoupily. Jedním z důvodů mohl být menší počet mužů v českých zemích, než žen.¹⁴¹

Dalším možným důvodem pro neuzavření sňatku mohla být chudoba a nedostatečné nebo žádné věno, které by bylo nabídnuto případnému ženichovi. V případě, že se velmi chudá dívka nevdala a neměla žádné příbuzné, které by se o ni postarali, byla nucena se o sebe postarat sama, často velmi náročnou prací. Vzhledem k tomu, že u svatby hrálo věno důležitou roli, měly se sňatkem problém především ženy chudé. Neprovdané ženy z vyšších společenských kruhů většinou neměly problém se živobytím díky rentě, kterou pobíraly.

Jaké možnosti tedy existovaly pro ženu, která nevstoupila do svazku manželského?

U chudých dívek většinou nebyla jiná možnost, než aby se o sebe postaraly samy, takže musely celý život těžce pracovat. U středních a vyšších vrstev platilo pravidlo, že pokud se

¹⁴¹V polovině 19. století se poměr pohlaví v celé populaci vyrovnal, v dalším období se však začal opět lišit. V roce 1857 připadalo v českých zemích na 1000 mužů 1108 žen, do přelomu 19. a 20. století se tato disproporce jen zvolna snižovala. Přičteme k tomu skutečnost, že ne všichni „volní“ muži se mohli – či chtěli – ženit.

LENDEROVÁ, Milena; KOPIČKOVÁ, Božena; BUREŠOVÁ, Jana; MAUR, Eduard. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009, 853 s. ISBN 978-80-7106-988-1. Str. 164

dívka neprovdá, je povinností rodiny, aby se o ni postarala. Tato povinnost často spadala na jejího bratra nebo na provdanou sestru. Další možností pro ženy především z vyšší společnosti byl vstup do kláštera, který byl ovšem podmíněn určitou velikostí věna.¹⁴²

Na pomoc osamělým, neprovdaným ženám byl založen podpůrný spolek Dámský kruh, který byl určen především pro osamělé vdovy a dcery „*našich nejvzdělanějších mužů, profesorů, ředitelů, učitelů, lékařů, právníků, spisovatelů, umělců, zasloužilých úředníků, méně zámožných obchodníků, průmyslníků atd.*“. Tento spolek pořádal nejrůznější koncerty, výstavy a večírky.¹⁴³ Dalším „okruhem“ neprovdaných žen byly učitelky, pro které platil až do doby první republiky celibát. Na neprovdané ženy se společnost dívala převážně skrz prsty a často jim uštědřovala různé posměšné urážky, či přezdívky. Označení „stará panna“ bylo zcela obvyklé. Žena mohla působit velmi podivínsky, zřejmě si okolí i domýšlelo důvody, pro které žena nebyla schopná si najít ženicha.

Svatba je častým literárním motivem, který zobrazuje „šťastný konec“ příběhu. Jako vysněný cíl hlavních hrdinek, jako doklad toho, že pokud je dívka ctnostná a vede správný život, tak se jí jistě podaří se vdát a dostat tak svého cíle. Jako ujištění, že všechno dobře dopadne a dívky se i přes možné útrapy nakonec provdají. S tímto literárním motivem se setkáme jak v příběhu *Divé Báry*, tak v povídce *Karla*. V obou případech se dívky (či chlapec v případě Karly/Karla) během svého života setkávají s nepřízní osudu nebo vlastní revoltou a mladickou nerozvážností a pošetilostí, která by mohla dospět až do tragédie v podobě neuzavření sňatku. V těchto příbězích se ale vše v dobré obrátí, povětšinou díky literární postavě „dobrého člověka“ a dívky se nakonec šťastně provdají a jejich život dostane ten správný směr. Samozřejmě se v české literární tvorbě 19. století setkáme i s opačným motivem, kdy v dějové linii najdeme určité upozornění a nabádání před nerozumným sňatkem a dokonce se setkáme i s texty, ve kterých autorky znázorňují, co se může stát, pokud se dívka vdá z donucení a stane se otrokem dodržení své životní role. Tento motiv najdeme například v postavě Jozy v díle Karoliny Světlé *Kříž u potoka*.

Tento motiv se zobrazuje častěji v druhé polovině 19. století, kdy dochází k částečné ženské emancipaci, rozmachu ženského vzdělávání a celkovým kulturním a společenským změnám.

¹⁴²LENDEROVÁ, Milena; KOPIČKOVÁ, Božena; BUREŠOVÁ, Jana; MAUR, Eduard. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009, 853 s. ISBN 978-80-7106-988-1. Str. 164

¹⁴³LENDEROVÁ, Milena; KOPIČKOVÁ, Božena; BUREŠOVÁ, Jana; MAUR, Eduard. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009, 853 s. ISBN 978-80-7106-988-1.

V povídce *Karla* se motiv sňatku prolíná celou dějovou linií z mnoha pohledů. Nejprve sňatek, který je v tomto případě přízviskem ženství a tudíž jistoty, že dítě nebude odvedeno na vojnu. Proto tedy zatajení pohlavní identity dítěte, jelikož u dívky se dalo předpokládat, že nepůjde daleko od domova, ale vdá se v blízkém okolí a zůstane „doma“, což znamenalo mnohem menší riziko a především předem jasný průběh života. „*Prosím tě, kmotře, snad bys mi nepřál chlapce? To bych měla pěknou radost. Když bych si ho nejlíp vychovala, odevzdali by mi ho na vojnu, a tam by mi umřel.*“¹⁴⁴ Zároveň z toho jasně vyplývá přirovnání k ženskému a mužskému životu. Život muže, jako ten divoký, nebezpečný a nestálý oproti klidnému, stálému a předurčenému životu ženy. V dalším případě se setkáme s motivem, kdy žena odmítne uzavřít sňatek a setká se s nepochopením svých známých. „*Však ona se zdráhat nebude, vždyť jsi ty chlapík a máš svou výživu.*“ ... „*To si myslím, že jsem.*“ ... „*Milá brachu – z toho mraku nebude dýšť. Markyta nechce hani tebe, hani jiného. Člověk neví někdy, kterak s tím ženským plemenem vyjít.*“¹⁴⁵ Jak již bylo v tomto textu zmíněno, tak mezi nejdůležitější mužské atributy, které předpovídaly „kvalitního“ muže, bylo finanční zajištění. V tomto případě postava upozorňuje na to, že potencionální ženich je chlapík a má svou obživu, tudíž nevidí důvod, proč by daná žena měla sňatek odmítnout. To, že ale postava Markyty „*nechce hani tebe, hani jiného*“ se setká s naprostým nepochopením, jako zobrazení faktu, že žena by si měla vzít muže, který má charakter a je schopný ženu uživit a pokud se tak nestane, tak je společností nepochopena.

Nejdůležitějším „sňatkovým motivem“ je u postav Karly a Hany, kdy Karlina zatajovaná identita jí/jemu znemožňuje přirozený život. Jako od dívky se od Karly očekává uzavření sňatku. Když se ženich najde, tak společnost nerozumí, proč se Karla nechce vdávat a začnou pochybovat o tom, zda je s Karlou vše v pořádku. Tyto pochybnosti ještě utvrzuje Karlina matka, která sňatek dcery striktně odmítá. „*Karla se vdávat nesmí a nebude, ani za Petra ani za koho jiného.*“¹⁴⁶ ... „*Toť je proti Pánubohu, k čemu je děvče, než haby se vdalo?*“ ... „*...a pomalu to věděly všecky, a všem to vrtalo mozgem. Tu napadlo chytré babě, že má Karla snad nějakou chybu, řekla to druhé, ta to jistila třetí, a ta jistá známá přinesla rychtářce zvěst, že má Karla na těle hrozně ošklivé znamení, a pro tuto že ji nechce Markytu vdát, aby se Petrovi po veselce neznechutila.*“¹⁴⁷ ... „*Pro tuto se netrap Markyto: kdo za to, kdyby to na krásně pravda bulo. Člověk si poručit nemůž, ha jestli se Karla Petrovi líbí, nebude si*

¹⁴⁴ NĚMCOVÁ, Božena. *Karla: obrázek z okolí domažlického*. Praha: J. Otto, 1927. 64 s. Ottova světová knihovna; 1790-91. Str. 21.

¹⁴⁵ Tamtéž. Str. 23.

¹⁴⁶ Tamtéž. Str. 29.

¹⁴⁷ Tamtéž. Str. 31.

z toho nic dělat.“¹⁴⁸I přes utvrzování Karliny matky, že žádné hrozné znamení na těle její dcera nemá, se tato zvěst mezi lidmi udržela, jelikož si nikdo nedovedl představit jiné vysvětlení, proč by se Karla nechtěla vdávat. „...ale což to bylo všecko platno, selka jakkoli ve všem Markytě věřila, tenkrát jí úplně přisvědčit nechtěla, poněvadž v tom nejpřirozenější příčinu nalézala pro Markytino zdráhání se proti vdavkám.“¹⁴⁹Potvrzení či odepření ženské/mužské identity se proměňuje jak v čase, tak v kultuře i sociálním a společenském prostředí. V 19. století byly ženské a mužské vlastnosti, chování a jednání, jasně rozděleny. Stejně tak se, troufám si říci, dělil život sexuální. Ženská či mužská identita nejen, že potvrzovala vztah vůči „druhému“ pohlaví, ale také již předem určovala průběh života. Dá se říci, že v tomto období se pohlavní a sociální identita nerozlišovala. Pokud se narodilo miminko s penisem, tak jeho sociální identita tím byla určena. Fakt, že ženská a mužská identita je subjektivní vědomí a uvědomění si sebe sama jako ženy nebo muže byl popírán. Pokud se vrátíme k příběhu *Karly/Karla*, tak jasně vidíme, že subjektivní pocit zde nehrál valnou roli a to především z pohledu společnosti, která předpokládala, že pokud se narodila holčička, tak bude plnit svou roli a pokud ne, tak je shledána za divnou a je hledána příčina jejího jednání, která nakonec „byla objevena“ v možném tělesném zhyzdění Karlina těla.

Ženy i muži ve výše analyzovaných povídkách jsou od narození vedeny k tomu, aby splňovali svou genderovou roli – jednoduše, aby plnili podmínky, dle kterých jsou ženami nebo muži. Pokud se postava *Karly* nechová dle norem, které byly dívkám určeny – a to především v odmítání svatby, je společností zesměšňována, ale její velmi blízký vztah s Hanou se v povídce nijak negativně nezobrazuje. Vztah mezi dívkami je vnímán jako přátelský a nikoho nenapadne, že by tomu mohlo být jinak, jelikož intimní vztah mezi stejným pohlavím nebyl ještě dlouhá léta tolerován. Důležité zde ale je právě subjektivní vědomí vlastní pohlavní identity, v tomto případě subjektivní vědomí *Karly*. Bohužel se o jejích pocitech můžeme pouze domnívat, a jak již bylo psáno, tak „přiznání“ se ke své identitě je možné v povídce vnímat až ve chvíli, kdy se *Karla* dostane do téměř dospělého věku. Otázkou tedy zůstává, zda postava *Karly* cítila již od dětství, že její subjektivní vědomí se přiklání k maskulinní identitě nebo zda přijala svou osobnost jako femininní, bez ohledu na své biologické pohlaví, a to díky výchově a prostředí, ve kterém byla vychovávána.

¹⁴⁸ Tamtéž.

¹⁴⁹ Tamtéž.

8. Genderová analýza povídka *Láska a přátelství* od Magdaleny Dobromily Rettigové.

Další povídkou, ve které se budu věnovat tématům, které jsou spojené se zobrazením intimity v rámci genderového diskurzu je *Láska a přátelství* od Magdaleny Dobromily Rettigové. Tato autorka publikovala své povídky v první polovině 19. století. Rettigová patří mezi první literárně činné ženy, tato povídka byla poprvé vydána v časopise Dobroslav roku 1822, ale já jsem čerpala z knihy Lenky Kusákové *Zábavné povídky raného obrození*, v této knize autorka uspořádala a zároveň okomentovala několik povídek z období první poloviny 19. století.

Povídka je podle mého názoru jasnou ukázkou sentimentální povídky první poloviny 19. století. Nicméně je to právě takový text, který byl v dané době velmi oblíbený a je možné na něm poukázat na genderové stereotypy, mužské a ženské ideály, samozřejmě také na společnost a prostředí, v jakém se lidé nacházeli v období obrození.

8.1 Příroda jako obraz ženských ideálů

Ve výše zmiňované povídce je důležité prostředí - příroda, ve které se příběh odehrává, jelikož přírodě autorka připisuje lidské vlastnosti – konkrétně vlastnosti, které by v daném období měly splňovat obraz dívčího ideálu, a troufám si říci, že příroda zde představuje i lásku, případně dopady lásky, která není v souladu s dobovými pravidly.

„*Líbezná, krásná, čistá a přirozená*“¹⁵⁰ takto autorka popisuje přírodu, tudíž prostředí, ve kterém se odehrává děj a tedy je to i prostředí hlavních postav příběhu. „*V lůnu prosté přirozenosti jsou vychována...*“, „*nevinnost a panenská čistota...daleko města, rozpustilosti, rozmařilosti a svůdců...*“. Na tomto popisu charakteru hlavní hrdinky je zřejmé, jaké vlastnosti jsou v tomto případě pro autorku podstatné. Vlastnosti korespondují s předpokladem ctnostných dívek, po kterých volá většina výchovných knih z poloviny 19. století. Ctnosti, které byly v textu již zmiňovány, v kontextu této povídky korespondují jak s vlastnostmi, které jsou nutné ve vztahu k mužům, tak k českému národu. Láska je myšlena jak vlastenecká, tak mezilidská, což je pro toto období i pro dílo Rettigové typické a byla tomu přizpůsobena i výchova a český literární kánon. Dále Rettigová jasně upřednostňuje prostředí

¹⁵⁰KUSÁKOVÁ, Lenka. *Zábavné povídky raného obrození*. Jako soubor vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005, 398 s. Česká knižnice (Lidové noviny). ISBN 80-710-6695-8. Povídka *Láska a přátelství*, str. 248.

venkova před tím městským, který pro dívku shledává velmi nevhodným. Tzv. adorace venkova je typická pro obrozeneckou literaturu daného období.

Popisovaný charakter a vlastnosti této literární postavy jsou obrazem ideálu dívky v obrozeneckém období. „Správná“ dívka měla být především ctnostná, čistá, pečlivá, šetrivá a pracovitá.¹⁵¹ Dívka před polovinou 19. století a velkou měrou i po polovině století, byla téměř striktně odkázána do domácího prostředí, vnitřního prostoru, který byl ženám na dlouhou dobu určen. Toto binární rozdělení na veřejnou a soukromou sféru, slouží, dle Pam Morris jako opora hierarchického genderového řádu a tím také řádu patriarchálního. Mezi sférou veřejnou a soukromou je patrná jinakost, kdy veřejnému sektoru je připisována vyšší důležitost a tudíž i moc. Tím vzniká vztah nadvlády, který je následně promítán do určování rolí v lidské společnosti a samozřejmě do rolí mezi mužem a ženou, jako předpokládanými objekty této nadvlády a podřízenosti. Jak píše Foucault¹⁵², tak tento mocenský vztah může fungovat jen za předpokladu, že je zde existence svobody a tudíž možnosti se rozhodnout, zda tento řád svým chováním podporovat, či ne. Tato skutečnost je v povídkách poloviny 19. století v českém prostředí leckdy reflektována, nicméně často se setkáme s tím, že literární postavy (dívky) jsou vnějšími okolnostmi nuceny zůstat součástí této hierarchie, tak aby naplnily dobovou očekávanou ženskou roli. Považuji ale za důležité zdůraznit, že v tomto případě neplatilo rozdělení sfér zcela explicitně. Normy, které měly být v životě dívek a chlapců (žen a mužů) dodržovány, resp. sféry, do kterých daná pohlaví měla patřit, se v této povídce ne vždy shodují s dobovými představami. Autorka pouští postavu hlavní hrdinky mimo její „přirozené“ místo. Dívka se toulá sama v přírodě, chodí ven s chlapci a její otec to vše jen potichu pozoruje. Binární rozdělení rolí zde tedy není tolik znát, resp. se zdá, že autorka na to neklade přílišný důraz. Autorka v tomto případě nerespektuje dobový nastavený řád, přesto, že jsem již napsala, že venkovské prostředí se od toho městského lišilo, tak si myslím, že autorka tuto postavu vykreslila dle svého autorského záměru, který se zdá být jako výchovný, tak lehce revoltující.

Jak již bylo řečeno, tak autorka přikládá důležitost přírodě a předmětem mého zájmu jsou metafory použité v textu a to, jaká vztahovost je mezi hlavní hrdinkou a přírodou a obecně přirovnávání přírody k lidským vlastnostem. Myslím si, že již příroda obecně je toposem, který je v literatuře hojně reflektován a živly, které se v ní skrývají, jsou často

¹⁵¹LENDEROVÁ, Milena. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, 853 p. Česká knižnice (Lidové noviny). ISBN 978-807-1069-881.

¹⁵²FOUCAULT, Michel. *Myšlení vnějšku*. V Praze: Herrmann, 1996, 303 s. Str. 217.

spojovány právě se ženou. S analyzováním zobrazování přírody se setkáme např. u Karla Hynka Máchy, jehož literární „tajemný prostor“ zpracovala Daniela Hodrová. V tomto případě, je samozřejmě příroda líčena jako divoká, tajemná a snad i nahánějící hrůzu ve svých hlubokých vodách jezer a rybníků. V knize Zdeňky Kalnické¹⁵³ se zase setkáme s rozborem vodního živlu, jehož archetypální jádro je nejčastěji spojováno se ženou. V povídce Boženy Němcové je přírodou vyjádřena nevinnost a čistota jako zrcadlení dívčích ctností. „*V lůnu prosté přirozenosti jsou vychována, převýšila dívky pařížskou učeností líčené.*“¹⁵⁴ Výchova v prostředí obklopeném přírodou je v povídce stavěna nad pařížskou učenost, která byla obecně považována za známku vyššího společenského postavení. Vzhledem k období, kdy byla povídka napsána, se dá předpokládat, že vyzdvihování přírody nad pařížskou učenost může mít i podtext obrozenecký. Zdá se, že autorka dehonestuje vše cizí a naopak vyzdvihuje vše české. „*...choval ji možný a vznešený otec co drahou perlu na krásném statku v utěšeném, vůkol pěknými ledovršnými horami obstoupeném oudolí a střehl před okem ošemetného světa.*“¹⁵⁵ Příroda je dále zobrazena jako ochránkyně před světem, jako místo, které je čisté a neposkvřené. „*Jednoho dne procházela se dle obyčeje tichá Radomila u bleptavého potůčku, an z tmavého pojalovčí přes skálu dolů hrčel, a na měkký mech pod široce rozložený dub sednouc, hluboce se zamyslíla.*“ ... „*Nějaký nepochopitelný zármutek ji pronásledoval, krev jí srdce těsnila a celý svět se jí pustinou zdál, neb se na něm osamělou cítiti počala.*“¹⁵⁶ Pustina je zobrazena jako metafora k osamělosti, smutku a zmatenosti jako opozice k příjemnému, chlácholivému a bezpečnému potůčku a měkkému mechu. Různé přírodní úkazy a jevy zrcadlí v povídce rozdílné vlastnosti, pocity či myšlenky. Hory, skály, vítr a sníh zobrazují nejistotu, strach, smutek a nebezpečí. „*I upřela oči, slzou zalité, na sněžné vrcholí nesmírné hory, od zapadajícího slunce jako krví zbarvené – a tak dlouho v němé tichosti seděla. Mrazivý vítr počal profukovati, z hluboké skály trhající a lesy porážející ledová sutina zahřměla a Radomíra se z těžkého zamyšlení vytrhla.*“¹⁵⁷ Dále se v textu setkáme s metaforou lásky. „*...I přicházeli často a Radomíře zakvetl nyní nový sladkých blažeností plný květ.*“ „*Libezně kvapil jim letní čas, když na procházkách v spanilé krajině divy všemocného pozorovali Tvůrce...*“¹⁵⁸ Letní období je v textu vnímáno jako přátelské, jelikož příroda jen kvete a toto období je vybízející k lásce. Naopak v zimě,

¹⁵³ KALNICKÁ, Zdeňka. 2002. *Obrazy vody a ženy – filosoficko-estetické úvahy*. Ostrava: Ostravská univerzita.

¹⁵⁴ KUSÁKOVÁ, Lenka, ed. *Zábavné povídky raného obrození*. Jako soubor vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. 398 s. Česká knižnice. ISBN 80-7106-695-8. Str. 248.

¹⁵⁵ Tamtéž. Str. 248.

¹⁵⁶ Tamtéž. Str. 248.

¹⁵⁷ Tamtéž. Str. 249.

¹⁵⁸ Tamtéž. Str. 249.

kdy příroda spí nebo je nepříznivá, tak autorka spatřuje větší jistotu a bezpečí v prostředí za zavřenými dveřmi u rodinného krbu.

Ideál ženské postavy je tedy zobrazen v neposkvřeném prostředí letní přírody jako opaku k rušnému, nemravnému a špinavému městu.

8.2 Venkovské vs. městské prostředí

Již zmiňovaný rozpor mezi prostředím venkovským a městským je pro období obrození také typický. V mnoha dalších dílech je tento rozpor zmiňovaný – např. K. V. Rais *Zapadlí vlastenci* nebo *Kalibův zločin*. V městském prostředí číhá na mladou dívku mnoho nástrah, které by mohly uškodit její pověsti. „*Daleko města, rozpustilosti, rozmařilosti a svůdců po tak neobyčejně spanilém kvítku hltavě slídících plného...*“¹⁵⁹ Město zde zobrazuje vlastnosti, které jsou opakem dívčího ideálu a ctností. Nedá se ale říci, že typickým obrazem dívčího ideálu první poloviny 19. století, by byla dívka z vesnice nebo naopak z města. Nicméně v této povídce se zdá, že pokud tedy chtěla dívka zapadnout do dobového genderového diskurzu, resp. splňovat dívčí ideál – především ideál mravnosti, tak pro ni bylo vhodnější splňovat právě tyto charakteristiky. Hlavní hrdinka je ukázkou konstruování dívčí role v tehdejší společnosti. S tématem města, jako prostoru, kde je blíže ke ztrátě mravních zásad se setkáme například i v povídkách Boženy Němcové *Baruška* a *Divá Bára*. V případě Barušky je město vnímáno jako místo neřesti do kterého mladá dívka (která přichází z čistého, venkovského prostředí) lehce spadne, většinou díky své neznalosti, nezkušenosti a naivitě, což je ještě podpořeno mužskými postavami v rolích svůdců. Na rozpor je většinou postavena naivita venkovských dívek, které jsou snadnou kořistí pro muže znalé městského prostředí a s ním spojenou neřest.

¹⁵⁹KUSÁKOVÁ, Lenka, ed. *Zábavné povídky raného obrození*. Jako soubor vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. 398 s. Česká knižnice. ISBN 80-7106-695-8. Str. 248.

8.3 Intimní trojúhelník – milostný vztah mezi hlavními postavami

Příběh povídky je postaven na typickém vytváření genderových rolí tak, že ženám a mužům jsou přisuzovány určité vlastnosti a způsoby chování. Nejčastěji je to přisuzování pasivity u ženských postav a aktivity u postav mužských. Na tento problém v literární tvorbě poukázala i Pam Morris.¹⁶⁰

Je potřebné zmínit, že v povídkách *Boženka, veselého Kubíčka manželka, Divá Bára i Láska a přátelství*, jsou hlavní hrdinky vychovávány otcem a v jejich dětství chybí ženský element buď úplně, nebo částečně. Postava Divé Báry, které zemřela matka nedlouho po porodu, vcelku přirozeně přijímala od dětství mnoho „mužských“ vlastností, jelikož ji nikdo nevštěpoval ty „ženské“ a nikdo ji striktně netypizoval do ženské genderové identity resp., nebyly jí od malička vštěpovány pouze vlastnosti a charakteristiky, které náleží ženské roli. V případě postavy Karly se dostáváme až k freudovské teorii, kde Freud tvrdí, že „*děti se rodí bisexuální a polymorfně perverzní. ...že sexualita odvíjející se v rámci existujících genderů není biologickým pudem, který se „normálně“ vyvíjí jako reakce na potřeby heterosexuální reprodukce a zajišťuje, že muže přitahují ženy a naopak.*“¹⁶¹ Vzhledem k tomu, že Karlino/Karlovo biologické pohlaví bylo ihned po narození zaměněno tak dle Freuda by postavě Karly nemělo připadat nic „jinak“ a měla by přijmout svou identitou podle uměle vytvořeného začlenění do společnosti, tudíž ženský gender. Jak již bylo zmíněno při analýze této povídky, tak z textu povídky nejde jednoznačně určit, v jaké chvíli a jakým způsobem se Karla/Karel dozvěděli či dospěli k přijetí vlastní genderové identity.

Nicméně z textu vyplývá, že se tak stalo v období dospívání, tudíž v době dotváření osobnosti. Juliet Mitchell, jejíž analýzu Freudových názorů uvádí Pam Morris v knize *Literatura a feminismus*, dále cituje: „*při vstupu do společnosti lidí musíme projít úkolem spočívajícím ve vyhranění se (tj. v přechodu od bisexuality k orientaci na jedno pohlaví) a příklonu k „normálnosti“ ... „Atributy toho, co je pokládáno za „normální“ ženskou nebo mužskou sexualitu, nejsou v žádném případě vrozené nebo přirozené, ale jsou bolestně konstruovány v procesu interakce dítěte sociálním okolím. Naše subjektivní genderová identita naprosto není neměnná, ale naopak je křehká a nestabilní.*“¹⁶²

¹⁶⁰ MORRIS, Pam. *Literatura a feminismus*. Vyd. 1. Brno: Host, 2000, 231 s. Studium (Host), 6. ISBN 80-860-5590-6

¹⁶¹ Tamtéž. Str. 110.

¹⁶² Tamtéž. Str. 111.

Domnívám se tedy, že Karla, které byla od narození vštěpována ženská genderová identita, se svou „vlastní“ identitou začala ztotožňovat až v průběhu socializace do společnosti.

Postava Radomiry z povídky *Láska a přátelství*, je, i přes výchovu vedenou otcem, obrazem dívčího ideálu se všemi potřebnými ctnostmi, které by dle dobového genderového diskurzu měla mít. V povídce se nedovídáme, zda v její výchově figuruje také ženský element. Její „správná“ role přišla jakoby přirozeně s tím, že se narodila jako žena a proto automaticky vlastní vlastnosti, které tomu přísluší. Postava otce není v tomto případě (ani v případě povídky Divá Bára) zobrazena jako přísná hlava rodiny, která nedává dívkám prostor k vlastnímu rozhodování a svou výchovou je nutí k dodržování patriarchálního řádu a jejich „přirozenému“ postavení v genderovém diskurzu 19. století. Naopak jsou postavy otců zobrazeny jako velmi tolerantní osoby, které dávají svým dcerám prostor k vlastnímu rozhodování.

Hlavním námětem povídky *Láska a přátelství* je milostný trojúhelník dvou chlapců a jedné dívky. Z počátku musí být zřejmé, že intimní vztah mezi třemi osobami nebyl možný, a proto je zde tento vztah reflektován především na základě přátelství, které je zde postaveno nad vztah intimní. V ději, který nám autorka vylíčila, se neodehrává žádný souboj mezi dvěma muži, který by se v této situaci nabízel jako rytířská tematika. Oba muži se rozhodnou ustoupit tomu druhému. Pro autorku byla pravděpodobně podstatnější jiná věc, myšlena je láska, která probíhala mezi všemi postavami. Mezi mužskými postavami existovalo silné přátelství, které autorka evidentně postavila nad city, které chovali chlapci k dívce. Všechny tři hlavní postavy nakonec zemřou. Díky tomuto dějovému řešení se zdá, že Rettigová vyzdvihla čistou, přátelskou lásku, kterou postavila nad vztah mezi mužem a ženou. Vzhledem k tomu, jak se v povídce zachovali mužští hrdinové, si troufám konstatovat, že jsou postavy opakem nebo alespoň nejsou typickým příkladem genderového stereotypu podle Renzetti a Currana, kteří genderové stereotypy definují takto: „*genderové stereotypy jsou tedy zjednodušující popisy toho, jak má vypadat femininní žena nebo maskulinní muž*“¹⁶³

Ženská literární postava je v tomto případě striktně stereotypní, naopak mužské postavy z genderových stereotypů dané doby vybočují. Položila jsem si ještě otázku, jak by na danou situaci zareagovala společnost té doby. Zda se literární postavy zachovaly dle očekávaných norem nebo naopak. Vztah mezi třemi lidmi samozřejmě nebylo možné akceptovat, stejně tak, jako nechat mladou dívku samostatně se rozhodnout mezi dvěma muži. Zde se nabízí

¹⁶³RENZETTI, Claire M. *Ženy muži a společnost* :. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2003, 642 s. :. ISBN 80-246-0525-2.

konstatování, že podle dobových pravidel měl být tím hlavním, kdo měl rozhodnout o volbě partnera mladé dívky, její otec., *Ovšem nemůže žena sama si svého muže zvoliti, může však přiciníti se, aby byla milovaným mužem za choť zvolena...*¹⁶⁴ Jak ale bylo zmíněno, tak postava otce v příběhu vystupuje pasivně a lásku mezi dvěma chlapci a svou dcerou, nijak aktivně neřeší. Ponechává tyto tři postavy osudu, přesto, že věděl o tom, co se v srdcích jeho dcery a mladíků odehrává.

Jak bylo na začátku kapitoly zmíněno, tak postavám jsou přisuzovány vlastnosti, podle příslušnosti jejich genderu – vlastnosti typicky mužské nebo ženské. Jak bylo zmíněno, tak v případě této povídky nejsou vlastnosti postav vždy vykresleny „typicky“. Hlavní hrdince autorka přiřadila vlastnosti, jakými jsou nerozhodnost, pasivita apod. (Situace, do které se literární postava dívky dostala, ona sama nijak neovlivňuje. Není nijak aktivní k jednomu či druhému chlapci, nesnaží se zalíbit), které splňují genderový stereotyp. Hlavní hrdinka je jakoby ovládána vnějšími okolnostmi, případně čeká na vyřešení situace ze strany chlapců. Nicméně u zobrazení mužských postav tomu tak není. Konstruování mužských rolí se v daném příběhu nezdá být typickým. Pokud píšou typickým, pak myslím roli aktivní postavy, která vytváří příběh a je nositelem moci. Tématem moci se zabýval především Pierre Bourdieu v *Nadvládě mužů* a Michel Foucault v práci *Myšlení vnějšku*. Foucault rozlišuje pojetí moci na moc nad věcmi (které můžeme využívat dle našich představ) a na moc nad lidmi.¹⁶⁵ Rozhodnutí obou chlapců, že se oba vzdají ženy, kterou chtějí, proto, aby s ní byl šťastný ten druhý, je velmi netypické dějové řešení. Možná by se dalo očekávat, že budou o dívku soupeřit, či se od ní budou chtít alespoň dozvědět, koho z nich má dívka ráda...nic z toho se nestane. Je zde absence mužské dravosti, touze po úspěchu a získání vítězství v podobě vyvolené ženy, chybí zde potřeba soutěžit.

Milostný trojúhelník je ukončený smrtí všech hlavních postav, která je způsobena přírodním živlem. Příroda je zobrazena jako vyšší moc, která vyřeší trápení dívky a chlapců a dá se říci, že rozhodne za ně. Je možné, že tato smrt je natolik teatrální, aby vyjádřila, že „je proti přírodě“, aby existovala intimní láska mezi třemi osobami, nebo je možné vnímat toto zakončení jako vyjádření, že není možné rozhodnout se mezi důležitostmi přátelství a lásky mezi mužem a ženou.

¹⁶⁴LASKAVEC, V. a SVOBODOVÁ, Lidmila, ed. *Dívka a její poměr k muži, čili, Umění, kterak žena může zalíbiti se mladým mužům a tím co nejdříve státi se šťastnou choťí*. 2., přeprac. a rozmnožené vyd. V Praze: Rudolf Storch, [1895]. Str. 9.

¹⁶⁵FOUCAULT, Michel. *Myšlení vnějšku*. V Praze: Herrmann, 1996, 303 s. Str. 195-226

9. Genderová analýza povídky *Václav a Tereška – Vlastenecký příběh z předešlého století* od Matěje Silorada Patrčky

Povídka *Václav a Tereška* byla vydána v časopise *Dobroslav* roku 1820. Autorem povídky je národní buditel Matěj Silorad Patrčka. Tato povídka vypráví příběh o zakázané lásce, nešťastném sňatku, zvyklostech, předsudcích, charakterech lidí a sociální nerovnosti. Děj textu se odehrává ve venkovském prostředí a opět je v textu znát důležitost provázanosti přírody a lidského života.

9.1 Genderová analýza postav a stereotypy v povídce *Václav a Tereška*

V této analýze se budu zabývat jak postavami ženskými, tak mužskými, jelikož se i v této povídce objevuje netradiční zobrazení ženských a mužských vlastností oproti tradičnímu patriarchálnímu řádu 19. století. Budu se soustředit především na rozdílný charakter ženských postav a také již zmíněných netradičně zobrazených mužských vlastností. Dále se zaměřím na zobrazení stereotypů a s nimi souvisejícího normativního chování. Dobové stereotypy propojím s rozbořením moci a mocenským diskurzem, jelikož tyto dvě věci považuji za neoddělitelné.

Hlavní postav je v příběhu hned několik a každá z postav výrazně zasahuje do dějové linie příběhu a zároveň se všechny postavy navzájem ovlivňují. Nejprve se zaměřím na ženské postavy, kterými jsou *Tereška*, *matka Terešky*, *Otylka*, *Anna* a *Dorota*. Ženské postavy jsou v příběhu jakoby rozděleny do dvou charakterových kategorií, kdy na jedné straně, je jedna část ženských postav zobrazována jako klevetivé, manipulativní a zlé a na druhé straně se setkáme s charakteristikou typicky ctnostných dívek a žen. Právě zobrazení vlastností a chování některých ženských postav v určitých situacích podvrací dobové normy a na tyto vlastnosti a situace se v analýze zaměřím. V případě zobrazené „zlé ženy“ je možné vidět přirovnání k zobrazení ženy jako svůdkyně, která svedla muže na scestí a je potřeba si proto dát na ženy pozor, jelikož mají vlohy k manipulaci. Toto zobrazení je možné vnímat již od biblického příběhu Adama a Evy, či dále v podobě čarodějnic. V druhém případě jsou postavy zobrazeny jako nevinné, neschopné bojovat proti nespravedlnosti, jako osoby, které musejí naplnit svůj životní úděl.

Postava *Terezky* je mladá dívka, která splňuje všechny dobové požadavky dívčího ideálu. Její jednání a chování je v souladu s očekávanými normami chování, *Výborná dívka byla Tereška a v celém okolí nejkrásnější. Její černé oči jen hořely; černé vlasy ušlechtilé liliovou bělost čela a nader vyvýšovaly; lice co pivoňka rděla a bělost zoubků slonovinu zahanbovala. Nade všecko ale Terešku krásnila sličnost duše; ana tělesnou ještě daleko převyšovala. Ona sama nevěděla, že sličná jest, a nevinná co dítě, bolestně prolévala slzy, když trpícího zočila; neb srdce její bylo předobré.*¹⁶⁶ Jak je vidět, tak autor v charakteristice postavy vyzdvihl její duševní krásu před krásou fyzickou, nicméně v první řadě se nejprve dočteme o jejich fyzických přednostech. Domnívám se, že to může být způsobeno tím, že autorem povídky je muž, který takto dívčí ideál zachytil. Z tohoto hlediska by se dalo usuzovat, že se může lišit představa o dívčím ideálu z pohledu ženy a muže. Je tedy možné předpokládat, že fyzický vzhled ženy byl pro muže považován za důležitější, ale bylo to tzv. veřejným tajemstvím. O tom, že fyzická краса dívek byla považována (a zřejmě i dívkami samotnými) za důležitou, je možné se dočíst i v dobových pramenech. *„Jsi sličná – že nejsi sličnou? Ó věř mi, že jsi! Svěžeť mládí převládává často i dokonalou krásu. Snad nejsi kráskou vynikající, královnou mezi družkami, však máš-li mysl klidnou, čistou, po dobrém toužící, nevinnou – jsi zajisté i sličnou. Dobrota i čistota srdce ozařují kouzlem půvabu i takový obličej, jenž sám o sobě není vzorem ideální krásy. A takovou krásu máš dozajista. A nermuť se, jestliže půvab tvůj posud nenadchl snad básníka.*¹⁶⁷ ... *„Již před lety napsala o tom Zapová: Dobře vychovanou, hodnou, ctnostnou pannu nejobyčejněji tento osud (že se provdá) nemine“... „Jsou dívky k pomilování se všemi „p“, jak říkávají a přece se nevďají. Což jsou mužové tak slepí, zatvrzelí a sobečtí, že jich nevidí a jejich dobrých vlastností neuznají? Dívky ty jsou krásné, spanilé, dovedou se pohybovat ve společnostech, jsou zábavné a příjemné, nejsou ani odpudivé hrdostí a sebeláskou – a přece zůstanou nevdány. Jiné jsou méně hezké, tiché, nevábí ani zevnějškem ani oslňující zábavou k sobě mladých mužův a přece naleznou muže, s nímž pak žijí ve šťastném manželství. Kde jest toho příčina?*¹⁶⁸

Z citovaného textu je zřejmé, že краса byla důležitým atributem dívek a žen v dané době a myslím, že i v dobách minulých i přítomných. Z daných povídek i zachovaných dobových

¹⁶⁶PATRČKA, Silorad Matěj. *Václav a Tereška; vlastenecký příběh z předešlého století*. In.: KUSÁKOVÁ, Lenka, ed. *Zábavné povídky raného obrození*. Jako soubor vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. 398 s. Česká knižnice. ISBN 80-7106-695-8. Str. 120.

¹⁶⁷LASKAVEC, V. *Dívka a její poměr k muži čili umění, kterak žena může zalíbiti se mladým mužům a tím co nejdříve provdati se za muže s nejlepšími vlastnostmi*. V Jilemnici, [1890?]. Str. 6.

¹⁶⁸Tamtéž. Str 7.

pramenů vyplývá, že není možné jednoznačně určit, co mělo při hodnocení dívky větší vliv – zda krása fyzická nebo duševní. Myslím si, že vždy záleželo na konkrétním vnímání jednotlivých osob. Obecně se domnívám, že krása ženy byla velmi důležitým faktorem a v tomto případě je rozdílné vnímání z pohledu mužů a žen. Zapová se snaží ujišťovat dívky, které nejsou natolik krásné, že krása není určujícím faktorem a dává za příklad mnoho neprovdaných, krásných dívek. Z toho usuzuji, že pokud autorka měla pocit, že je potřeba dívky tímto směrem ujišťovat či utěšovat, tak realita mohla být rozdílná. Žena bývala běžně charakterizována svou krásou a muž svým povoláním či svými úspěchy.

Dále z úryvku vyplývá, že i samotné dívky svůj fyzický vzhled považovaly za důležitý a krásu považovaly za určující faktor jejich úspěchu či neúspěchu v životě – konkrétně tento úspěch spočíval povětšinou v uskutečnění kvalitního sňatku. „*Ty však všem chceš se líbiti? Ty teskniš, že krása neoslňuje každého? Nech toho bludu, vzdej se té naděje, ač mám-li to naději jmenovati. Nejnádhernější růže uvadnou nebyvše utrženy; často krásky vynikající nedocházejí štěstí.*“¹⁶⁹ Existovaly normy krásy, vzory, kterým se dívky chtěly podobat a být tak atraktivnějšími pro své potencionální manžele? Z doporučení pro dívky, které se můžeme dočíst v knize *Dívka a její poměr k muži čili změni, kterak žena může zalíbiti se mladým mužům a tím co nejdříve státi se šťastnou chotí*, vyplývá, že dívky musely splňovat určité normy a pravidla, které jim zaručovaly, či alespoň dopomohly k uzavření manželství. Tato pravidla se týkají jak jejich vzhledu, tak chování. Pokud by dívky z těchto norem vybočovaly, nemusely by ke svému „šťastnému konci“ dojít. I z názvu knihy je zřejmé, že dívky se měly vdát co nejdříve, dokud jsou „čerstvé“. Tato skutečnost může mít více odůvodnění – jednak to, že čím dříve se dívky vdaly, tím dříve odpadlo finanční břemeno rodičům, kteří se o ni starali a také proto, aby „včas“ přivedla na svět potomky. Věk nevěst v 19. století ale většinou nebyl příliš nízký, jak by se mohlo zdát. Průměrně se ženy vdávaly mezi 20. - 30. rokem.¹⁷⁰

Charakteristika postavy *Terezky* vyznívá, jakoby její duševní krása byla jakousi přidanou hodnotou její krásy fyzické. Duševní krása, kterou zde chápu jako soubor ctností, které dívka měla mít, se zdá jako samozřejmá, jako normativní. Pokud dívka ctnostnou nebyla, pak se z těchto norem vymaňovala a její „cena na manželském trhu“ klesala. Jako důležité považují i konstatování, že *ona sama nevěděla, že sličná jest*, jelikož pokora a skromnost patřily mezi

¹⁶⁹ LASKAVEC, V. *Dívka a její poměr k muži čili umění, kterak žena může zalíbiti se mladým mužům a tím co nejdříve provdati se za muže s nejlepšími vlastnostmi*. V Jilemnici, [1890?]. Str. 7.

¹⁷⁰ LENDEROVÁ, Milena; KOPIČKOVÁ, Božena; BUREŠOVÁ, Jana; MAUR, Eduard. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009, 853 s. ISBN 978-80-7106-988-1. Str. 106-108.

důležité vlastnosti žen a dívek. „*Nežádej od života příliš mnoho, nebaž po více, než co může poskytnouti skutečnost! Jen kdo hledá štěstí v sobě samém, v čistém svědomí a v dobru, může ho dosíci. Nebud' přepjata ve svých požadavcích a budeš spokojena. Měj dosti na tom, co máš, na svých poměrech, na svém jmění, svém zevnějšku a stavu, nechtěj měniti toho, co se změnit nedá, a přede vším nepohlížej závistivě na jiné, na jejich štěstí, část jen zdánlivé.*“¹⁷¹Dobová doporučení tedy upozorňovala i na to, aby dívky nepohlížely na muže, kteří nepatřili do jejich sociální vrstvy ale také, aby si byly vědomi toho, jak vypadají a i dle toho k sobě hledaly vhodného partnera. Setkáme se tedy s paradoxem, že sice jsou dívky chlácholeny, že důležitější, než vzhled je jejich vnitřní krása, ale zároveň si mají být sebekriticky vědomy toho, jak vypadají a hledat si partnera, který bude odpovídat tomu, co si mohou dívky dovolit.

Navzdory všem ctnostem, které postava *Terezky* má, jí byla přiřčena chudoba, která je v tomto případě zobrazena jako problém na sňatkovém trhu, jelikož kromě svého charakteru, nemá *Terezka* co nabídnout svému budoucímu manželovi. Zároveň je ale ona i její matka zobrazeny jako kladné postavy, jejichž charakter nekazí peníze a majetek. *Terezka* je tedy velmi ctnostnou, dobře vychovanou, nábožnou a velmi chudou dívkou. Zemřel jí otec, který byl taktéž chudý a proto své dceři ani manželce nic nezanechal, kromě dobrého vychování a pověsti. Dobrá pověst, která byla považována za velmi důležitý sociální kapitál ve všech společenských vrstvách a v každém prostředí, nezaručovala to, že by se daná postava mohla vdát za muže, který byl v této komunitě, díky majetku, považován za společensky výše postaveného. Postava *Terezky* nevyjadřuje žádnou revoltu proti tradičnímu genderovému řádu. Žije tak, jak jí dovoluje její sociální postavení a zároveň dodržuje všechny zásady ctnostné dívky. V příběhu je možné vnímat duální pojetí genderu, tedy esencialistické, ale také v povídce najdeme situace, ve kterých se stanovené normy chování rozvracejí.

Postava *Terezky* je zamilovaná do *Václava*, který, jak již bylo řečeno, je společensky výše postaven, a proto je pro *Terezku* nevhodným manželem. Tento postoj zaujímá především *Václavova* matka, která nepřipustí, aby se její syn oženil pod jeho možnosti. *Terezka* je z této situace velmi nešťastná, nicméně její povaha a vychování jí nedovoluje proti tomu nijak protestovat a porušit tak celospolečenské normy. Její nesouhlas a smutek tak vyjadřuje pouze na osobní a vnitřní bázi. „*Jako každý v hlubokém zármutku postavený v veselém tovaryšstvu bolest svou cítí, tak i Terezka. Slunéčko až mílo svítilo; ptactvo v hájku, až znělo, prozpěvovalo; na buku žežhulka kukala, a Terezka hořce plakala. I plakala, až jí srdce*

¹⁷¹LASKAVEC, V. Dívka a její poměr k muži čili umění, kterak žena může zalíbiti se mladým mužům a tím co nejdříve provdati se za muže s nejlepšími vlastnostmi. V Jilemnici, [1890?]. Str. 8.

*usedalo a oči co krev zčervenaly.*¹⁷²Terezka se tak podřizuje tradičnímu genderovému řádu, čímž se podporují a prohlubují genderové stereotypy. Aby takto nastavený genderový řád mohl být platný, musí existovat moc a nadřazenost, která zaručuje existenci „druhého pohlaví.“ V příběhu *Václava a Terezky* tuto moc nepředstavuje překvapivě muž, ale postava Václavovi matky. Zároveň si ale myslím, že Václavova matka je postavou požadující pouze požadavky společnosti a reprezentuje dobové konvence.

Postava Václavovi matky je v povídce oslovoována jak hospodářka nebo hospodyně Anna, nesetkáme se s tradičním oslovením matky či manželky. Hospodyně je zde definována jako osoba, která má na starosti celé rodinné hospodářství, včetně finanční správy. Postava Anny je složitá osobnost a opět j možné její charakteristiku zobrazit z více úhlů pohledu.

1. starostlivá matka, která chce dobře oženit svého syna, aby ho finančně zajistila.
2. přísná hospodářka, pragmatická hlava rodiny a vše musí být podle ní.
3. bezcitná žena, která se zajímá pouze o peníze a nehledí na city svého syna ani doporučení a obavy svého manžela.

Hospodyně Anna ví, že je její syn zamilovaný do *Terezky* a snaží se, aby se přestali vídat a především na *Terezku* změnila názor, od doby, kdy zjistila, co se mezi ní a jejím synem odehrává. Předtím měla *Terezku* ráda, vážila si její povahy a dobrého vychování. *Terezka* i se svojí matkou pracovali u hospodářky na statku a jejich vztahy byly v pořádku. Hospodářka jim dávala práci a ony ji dobře odvedly. Hospodářka se ale odmítla smířit s tím, že by tato chudá dívka byla manželkou jejího syna, a proto *Terezku* i s její matkou z hospodářství vyhnala. Fakt, že rodiče chtěli, aby se jejich děti, ať už chlapci nebo dívky, dobře provdaly/oženili, byl naprosto běžnou věcí. Muž se neměl oženit s výrazně chudší nevěstou, pokud do manželství nepřinášela alespoň nějaký vyšší symbolický kapitál. Situace, kdy o volbě partnera rozhodovali, byla především v první polovině 19. století naprosto běžná.¹⁷³ Především u dívek se nepředpokládalo, že by si svého partnera vybrala sama. Ale ani mladí muži nepřivedli k oltáři svou vysněnou ženu vždy. Postava *hospodářky Anny* v tomto případě tedy nijak nevybočovala z dobových zvyklostí a vybrala pro svého syna jinou manželku, než chudou *Terezku*. Chudoba pro ni byla sprostým slovem. „...*můžeš-li co proti ní říci?... Ó ty*

¹⁷²PATRČKA, Silorad Matěj. *Václav a Terezka; vlastenecký příběh z předešlého století*. In.:KUSÁKOVÁ, Lenka, ed. *Zábavné povídky raného obrození*. Jako soubor vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. 398 s. Česká knižnice. ISBN 80-7106-695-8. Str. 121.

¹⁷³LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. Vydání druhé, v Karolinu první, přepracované. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3540-8. Str. 80.

*bloude! Mnoho, přemnoho! Není-li chudá, není-li prachchudá?*¹⁷⁴Vzhledem k dobovým tradicím a normám, se dá předpokládat, že její smýšlení a jednání mohlo panovat z obav o budoucnost jejího syna, ale také z potřeby hromadit majetek a peníze, nejspíše také z možné společenské degradace jejich rodiny, kvůli podřadnému sňatku.

Netradiční je *Annino* postavení v rámci rodiny. Dochází zde k narušení tradičního genderového řádu, kdy hlavou rodiny se zdá být matka a ne otec. Postava *Anny* vystupuje aktivně, má poslední slovo, svému manželovi odporuje a nesouhlasí s ním, má autoritu jak u manžela a syna, tak celé obce. Spravuje finanční i praktický chod hospodářství. Ke svému manželovi se nechová s úctou, ale naopak se v povídce setkáme s jeho zesměšněním ze strany manželky a shazuje jeho tradiční roli manžela a otce jako hlavy rodiny. „...*A snad ne? Pamatuješ-li se, jak nám chtěli Kouteckou louku vzít? Co jsi pořídil? A já naložila na vůz drubeže, másla, mouky a medu; jela s tím k panu vrchnímu, a louka zůstala naše. A co jsi pořídil, když nám chtěli Václavička na vojnu vzít? Já dala kus vepřoviny na konškrupci, oželela kopu tenoučkého plátna, na které jsem po dvě zimy předla, a propustila několik žlutých z truhly; a bylo po merendě. Ale na mou milou, věř mi, že tě nechám jednou v bahně vězet, byť ses tam i zadusil.*“¹⁷⁵Co tedy vyjadřuje zobrazení situace, kdy *Anna*, která je po stránce biologické společností vnímána jako žena, vlastníci vlastností, které jsou podle tradičního řádu připisovány mužům? Zároveň tato postava velmi zřetelně vnímá sociální rozdíly ve společnosti a cítí se být nadřazenou nad chudšími lidmi. Postava *Anny* podvrhuje také tradiční pojetí patriarchálního řádu. Její chování k manželovi, které se dá nazvat opovržlivým, je proti všem dobovým normám. Ženám je tradičně přisuzováno větší citové a emoční vnímání, solidarita apod. Tyto vlastnosti postava *Anny* postrádá, naopak jsou jí připisovány vlastnosti typicky mužské. Racionalita, rozhodnost, aktivita či zastupování rodiny ve společnosti. Vlastností, která by se této postavě dala přisoudit a je považována za typicky ženskou, je starost o druhé, která by se dala spojit s její starostí o vlastního syna a jeho budoucnost, ovšem zde se jedná opravdu spíše o praktičnost v podobě zvyšování finančního a sociálního kapitálu. Etikou starostlivosti se zabývá Carol Gilligan,¹⁷⁶ která tvrdí, že ženy jsou posuzovány i podle toho, jak jsou schopny se postarat o druhé. Mají vyšší sociální morálku. V případě postavy *Anny* se ale zjevně nejedná o solidaritu s druhými a schopnost postarat se,

¹⁷⁴PATRČKA, Silorad Matěj. *Václav a Tereška; vlastenecký příběh z předešlého století*. In.: KUSÁKOVÁ, Lenka, ed. *Zábavné povídky raného obrození*. Jako soubor vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. Str. 123.

¹⁷⁵PATRČKA, Silorad Matěj. *Václav a Tereška; vlastenecký příběh z předešlého století*. In.: KUSÁKOVÁ, Lenka, ed. *Zábavné povídky raného obrození*. Jako soubor vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. Str. 123.

¹⁷⁶GILLIGAN, Carol. *Jiným hlasem: o rozdílné psychologii žen a mužů*. Překlad Eva Klimentová. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001. 191 s. Spektrum; 18. ISBN 80-7178-402-8.

ale o vypočítavost a vychytralost, což jsou vlastnosti, které bývají přisuzovány také ženám, více než mužům.

Vypočítavost, vychytralost, manipulativnost – to jsou vlastnosti, kterými byla ověřena postava *Doroty*.

Dorota je starší žena z okolí, která o všem a o všech všechno ví. Roznáší po vesnici „zaručené informace“ o tom kdo, co, kde a s kým. I o takových typech žen se dočteme v doporučeních pro mladé muže. „*Chraň se falešných přátel a starých žen... Velice rádi se úslužní přátelé a staré ženy, kmotry a tety v domácí tvé záležitosti míchají. Toho netrap nikterak, alebrž odmítmi podobné všetečky se vší rozhodností. Dobrý muž a žena srovnají se bez prostředníka a se zlými ani nejlepšími smírce ničeho nepořídí.*“¹⁷⁷ Dohazovačky a klevetivé ženy jsou tradičním literárním motivem a zároveň služby dohazovaček jsou po celé 19. století reálně doloženy. Postava *Doroty* nevystupuje jako typická dohazovačka, spíše jako manipulativní žena, která mezi lidmi roznáší takové (nepravdivé) informace, které jí poslouží a ostatním ublíží. Služby dohazovačky se v její postavě promítají pouze negativně, a to tím, že se snaží rozeštvát a očernit nevinné lidi. Dále uvádím úryvek z rozhovoru mezi *hospodyní Annou* a *Dorotou*, kvůli kterému se celý nešťastný příběh povídky odehrál.

„*Milá kmotro, já slyšela, že budete také co nevidět svatbu strojit... A komu?... Inu Václavičkovi!.. I to to!... Přece je ale škoda a každý to praví, že svého jediného syna, a z takového statku, tak mizerně zahodíte.*“ ...*Ale milá kmotro, vždyť pak já o ničem nevím! Mluvte zřetelněji!... Vždyť prý si vezme Terezku!... I kdo medle vám takového nedvěda na nos pověsil? To by bylo něco chytrého! Takovou chudou dívku! Copak si myslíte, že můj Václav za tak málo stojí? ... Neháním žádného, a do Terezky také právě nic říci nemohu; ale taková chudá dívčice si bohatého hochu umívá hledět, a abych vám všechno řekla, ale proboha vás prosím, nevyzraďte mne a nehněvejte se proto na mne, já to ze sebe nemám a za to nemohu, že se to potajmo troubí, váš Václav prý má - uděláno!*“

Postava *Doroty* splňuje genderový řád v zobrazení negativních vlastností žen, které jim jsou tradičně přisuzovány. Klepy a roznášení zaručených informací je považováno za ženskou doménu a se zobrazením této tematiky se setkáme jak v literatuře, tak i v dalších uměleckých odvětvích.

¹⁷⁷LASKAVEC, V. Dívka a její poměr k muži čili umění, kterak žena může zalíbiti se mladým mužům a tím co nejdříve provdati se za muže s nejlepšími vlastnostmi. V Jilemnici, [1890?]. Str. 40.

Dá se říci, že *Dorota* je základem celé povídky, jelikož dějová linie příběhu se mění a plyne podle toho, co za informace tato postava roznese mezi obyvatele. Jak je z výše uvedeného úryvku patrné, tak klíčem k úspěchu této postavy je, být se všemi za dobře a pomlouvat vždy ve správnou chvíli a správné lidi a zároveň vždy upozornit na to, že jí je velmi nepříjemné takové informace roznášet, ale dělá to pro dobro ostatních. Charakter této postavy mění charaktery postav ostatních nebo ukazuje jejich „pravé“ tváře. Nakonec je to *Dorotina* dcera, která byla svedena neznámým mužem a porodila nemanželské dítě. Tuto situaci je možné vykládat jako boží trest za její chování, kterým ublížila dalším postavám v příběhu. *Dorota* pomlouvá všechny obyvatele příběhu, často naráží na smilstvo, které se jistě odehrává mezi mladými lidmi, dovolává se božího odpuštění za jejich hříchy a nakonec jediná „padlá dívka“ je její dcera. Tuto skutečnost *Dorota* samozřejmě nechce přiznat, jelikož jí to stud za vlastní dceru a tím i svou osobu, nedovoluje. Aby „uklopítnutím“ své dcery alespoň ublížila někomu dalšímu, tak těhotenství své dcery svedla právě na *Václava*. Jak již bylo v této práci uvedeno, tak narození nemanželského dítěte nebylo nikdy ničím neobvyklým¹⁷⁸, ale samozřejmě, že společnost pohlížela na danou ženu a dítě skrze prsty a jejich život tím byl negativně ovlivněn. V úryvku postava *Doroty* zmiňuje, že „*má Václav uděláno*“, což značí, že by *Tereзка* mohla být s *Václavem* těhotná. Samozřejmě šlo o úmysl co nejvíce očernit *Terezku*, která měla jinak pověst ctnostného ideálu, a její případné těhotenství by tuto pověst zcela zničilo. Je otázkou, jak by společnost posuzovala případného otce dítěte – *Václava*. Na muže bylo v těchto případech pohlíženo s větší mírou shovívavosti, nicméně i oni měli nést následky. Myslím si, že v tomto případě by větší míra viny mohla dopadnout na dívku, vzhledem k rozdílnému sociálnímu postavení by místní klevetivé dámy mohly podlehnout názoru, že si tímto způsobem chtěla *Tereзка* pojistit svou budoucnost.

Postava *Terezciny* matky je vyličena jako velmi zbožná a pracovitá žena, která vidí v lidech jen to dobré a o nikom by nic špatného neřekla. Jejím prokletím je právě *Dorota*, která o ni po okolí roznáší klepy a kvůli tomu nemůže sehnat práci. „*Má, má holečku! Věřte jen mně! Nechci nikomu na cti utrhati, jsmeť šickni ubozí hříšníci; ale Terezcina matka prý se v tom dobře zná, a každý praví, že dokud v naší vesnici bydleti bude, krávy naše lépe dojití nebudou!...Věřte mně; to je stará palice; já ji dobře znám! Můj bože, odkud by to také pocházelo? Z rukou práce je živa a řekněte, mohu-li já si takovou košili a sukni zaopatřiti jako ona, a která dcerka ze statku si tak chodí jako to její děvče, a co si, rozumíte-li na něm*

¹⁷⁸LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. Vydání druhé, v Karolinu první, přepracované. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3540-8. Str. 88.

zakládá, že má drobet hladkou tvář. Dobře praví staré přísloví, že nad chudou pýchu nic horšího není.¹⁷⁹ Největším prohřeškem této postavy (i její dcery Terezky) je tedy chudoba a také lidská závist, jelikož z děje povídky vyplývá, že klepy se šíří kvůli tomu, že chudá dívka má velmi blízký vztah s bohatým chlapcem. *Terezka* by sňatkem s *Václavem* povznesla své společenské postavení a získala i majetek, což v očích mnoha obyvatel vesnice vzbuzovalo závist. Majetek a finanční zabezpečení hrálo při výběru partnera/ky důležitou roli a tudíž nutně toto téma vstupovalo do intimního života lidí dané doby. V první polovině 19. století (ale ve velké míře po celé jeho trvání) bylo zvykem, že do manželství vstupovali lidé ze stejné sociální vrstvy. Otázka majetku v rámci uzavírání manželství byla jeho neodmyslitelnou součástí především pro vyšší vrstvy obyvatelstva. Ve venkovském prostředí mohl být výběr partnera/partnerky poněkud benevolentnější.¹⁸⁰ V povídce *Václav a Terezka*, která se ve venkovském prostředí odehrává, je ale majetek hlavním důvodem rozepří v otázce výběru nevěsty. „Pozoruj své známé, dívky z domů vznešenějších i prostších, všímej si jejich vychování, smýšlení a chování se, nehledíc na jejich stav majetkový – který přechasto pranic nerozhoduje, jak poznáš na sta příkladech...“¹⁸¹ Z uvedeného úryvku knihy *Dívka a její poměr k muži čili umění, kterak žena může zalíbiti se mladým mužům a tím co nejdříve provdati se za muže s nejlepšími vlastnostmi*, by se dalo usuzovat, že majetkové a finanční poměry, neměly být určujícím faktorem ve výběru partnera/partnerky, nicméně se zdá, že je to spíš přání, než běžná dobová praxe. Setkáme se i s případy, kdy muž či žena byli kvůli výběru svých partnerů vyděděni.¹⁸²

Postava *Terezčiny matky* se obává se, že zhřešila před bohem, když si v duchu myslela, že by se její chudá dcera *Terezka* mohla provdat za sociálně výše postaveného a finančně zajištěného *Václava*. „...*Václave*, ty jsi moudrý hoch, řed' se rozumem; s *Terezkou* více mluvíti nesmíš, ona není pro tebe, ty musíš bohatou nevěstu míti.“ ... „*Bůh mne ale, musím se přiznat, tresce, že jsem si s tebou vysoko pomyslila a tebe již v duchu *Václavovou* manželkou*

¹⁷⁹PATRČKA, Silorad Matěj. *Václav a Terezka; vlastenecký příběh z předešlého století*. In.: KUSÁKOVÁ, Lenka, ed. *Zábavné povídky raného obrození*. Jako soubor vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. Str. 130.

¹⁸⁰LENDEROVÁ, Milena; KOPIČKOVÁ, Božena; BUREŠOVÁ, Jana; MAUR, Eduard. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009, 853 s. ISBN 978-80-7106-988-1. Str. 110-111:

¹⁸¹LASKAVEC, V. *Dívka a její poměr k muži čili umění, kterak žena může zalíbiti se mladým mužům a tím co nejdříve provdati se za muže s nejlepšími vlastnostmi*. V Jilemnici, [1890?]. Str. 13.

¹⁸²LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. Vydání druhé, v Karolinu první, přepracované. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3540-8. Str. 83-84.

*býti viděla.*¹⁸³ Žádnou revoltu od *Terezciny matky* v příběhu nenajdeme. Je smířená s tím, že její dcera se nemůže provdat za bohatého chlapce a dá se říci, že z rozumového hlediska s tím souhlasí. Otázku citů si sice uvědomuje, ale neklade ji na první místo. Lituje, že chtěla, aby se její dcera provdala „nad své možnosti“, jelikož *Dorotčiny* pomluvy k její osobě vnímá jako boží trest. Zdali chtěla, aby se její dcera provdala za finančně zajištěného muže proto, že se měli rádi nebo proto, že by ona i její dcera byly zajištěné, se můžeme jen domnívat.

S bouráním stereotypů se setkáme u genderového zobrazení mužských postav, jelikož mužské postavy, jsou v této povídce v rozporu s „přirozeným“ řádem. Jestliže postavě *hospodářky Anny* autor přisoudil mnoho „typicky mužských“ vlastností, pak jejímu manželovi naopak mnoho vlastností „typicky ženských“. *Jiří*, manžel *Anny*, je citlivý, tichý, chápavý, neprůbojný (především vůči své manželce) a celkově pasivní. Pokud je obecně v dané době „žena přívěskem muže“, pak v tomto příběhu se tradiční role obrátily a manžel, otec a hlava rodiny, je zde zobrazen jen jako nutný doplněk k úplné rodině.

Tento postoj nezaujímá jen za zdmi hospodářství, ale zdá se, že i na veřejnosti „se chová jako baba“. Samotná postava *Jiřího* a manželství s *Annou*, popírá klasický patriarchální řád a tradiční představy muže jako hlavy rodiny a ženy, jako jeho pomocnice. Jak se píše v „příručce šťastného manželství“ *Umění žítí blaženě se ženou, získati si a udržet její lásku a vážnost – dárek ženichům a mladým mužům*, tak „*Kdo má býti pánem v domě...na to odpovídám bez rozmyšlení: Neviděl jsem posud blaženého manželství a spořádané domácnosti, kde měla v rukou vládu rozhodně žena...Výjimky naskytují se zřídka, a vláda, jižto si osobují ženy, přiči se přírodě i povaze obou pohlaví a obecnému zvyku.*“¹⁸⁴ Toto byl po dlouhá léta platný úzus. Ve venkovském prostředí se na chodu domácnosti/hospodářství většinou podílela celá rodina, včetně žen a dětí. V prostředí měšťanském už byly v průběhu 19. století tyto role striktně rozděleny. Nebylo tedy ničím neobvyklým, že se žena podílela na chodu hospodářství, nicméně pánem domu měl být vždy manžel. I v případě smrti manžela se obecně doporučovalo, aby se o hospodářství nestarala sama vdova, ale našla si nového muže, který by se o statek postaral. V povídce *Václav a Terezka* jsou role obrácené, z čehož by doboví „manželští poradci“ zřejmě radost neměli. V předchozích povídkách jsme se již setkali s vyobrazením mužských vlastností u žen – stejně je tomu i v této povídce v případě

¹⁸³PATRČKA, Silorad Matěj. *Václav a Terezka; vlastenecký příběh z předešlého století*. In.: KUSÁKOVÁ, Lenka, ed. *Zábavné povídky raného obrození*. Jako soubor vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. Str. 133.

¹⁸⁴KNIGGE, L. von. *Umění s mužem šťastně žítí, čili, Jak získati si a udržet jeho lásku. Dárek nevěstám a mladým ženám*. 2. vyd. Praha, 1895. Str. 10.

Anny, ale poprvé se setkáváme s tím, že muži byly přiřazeny vlastnosti ženské. Tradiční doporučení, kdy žena má poslouchat svého muže, neodporovat mu a zbytečně „nestrkat nos“ do věcí, kterým nerozumí, je v povídce zobrazeno právě naopak: *Jiřík: „Jenpak se hned tak nehnevěj, vždyť si snad a v dobrotě promluvit můžeme?..Anna: Kdybys i na hlavu se postavil, Václav musí Otylu mítí!..Jiřík: Ale jen, proboha tě prosím, považ, že ji vystát nemůže...Anna: Zase to lépe víš?!¹⁸⁵* Za svou mírnou a pasivní povahu *Jiřík* platí chováním své manželky k jeho osobě. Dá se předpokládat, že na zobrazení muže s ženskými vlastnostmi, chce autor demonstrovat, co by se stalo, kdyby muži neměli domácnost/hospodářství pevně ve svých rukou? Je to určitá výstraha pro muže, kteří by chtěli dát svým ženám až příliš volnosti? Co by se dalo v dané době považovat pro muže za vrchol ponížení, je situace, kdy ho jeho manželka shazuje před cizími osobami. „...*Ale na mou pravdu, koště na vás přece jednou vezmu! Hled'te, vy se jen bezpečíte, že bloud Jiřík slovem necekne a jde, kam, ho vrazí, ...*“¹⁸⁶

Činnosti, které by měly být ryze mužské povahy, vykonává taktéž *Anna*, aniž by se o tom s *Jiříkem* poradila. Například dohoduje sňatek a jedná o hospodářství. *Jiřík* je ve všech situacích pouze divákem a opatrně se snaží manželce naznačit, že její rozhodnutí by nemusely být vždy správné, ovšem setkává se pouze s úsměšky a opovržením. Pragmaticčnost a jednání bez výrazného citového zabarvení je v tomto případě také doménou *Anny*. *Jiřík* je citlivý a dokáže být chápavý v situaci, kdy *Anna* chce jejich syna provdat za ženu, kterou jejich syn nemiluje. Neohlíží se na praktickou stránku sňatku, jakou je navýšení rodinného majetku, ale dává přednost sňatku z lásky i přesto, že by nevěsta nepřinesla do rodiny žádné finanční přilepšení. „*Ty pláčeš...I nepláči...Mlč a nezapírej. Co je ti?...I nic, jen mne trochu srdce bolí...Ty bys raději si vzal Terezku než Otylu, není-li pravda?...Nezapírám to...Inu, blázinku, já bych ti také nebránil; ale víš, že to hospodyně nedopustí, a ona v svém mínění tak často pravdu má, že to sám uznávám, poněvadž člověk neví, co se přihodí, a náramně zlé a těžké časy panují...*“¹⁸⁷ Je možné, že *Jiřík* je ke svému synovi natolik shovívavý a upřednostnil by lásku před bohatstvím, proto, že sám je ve svém manželství nešťastný. Ovšem tento postoj je jak v krásné literatuře, tak například v pramenech osobní povahy, zobrazován většinou ze strany žen, které žily v nešťastném manželství. „Stěžování“ ze strany mužů na toto téma není obvyklé. Je ovšem možné, že jen nebylo historiografií objeveno a existovalo mnoho mužů, kteří byli v manželství nešťastní. Předpokládám, že pokud manželství nefungovalo, tak

¹⁸⁵ PATRČKA, Silorad Matěj. *Václav a Tereška; vlastenecký příběh z předešlého století*. In.: KUSÁKOVÁ, Lenka, ed. *Zábavné povídky raného obrození*. Jako soubor vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. Str.

¹⁸⁶ PATRČKA, Silorad Matěj. *Václav a Tereška; vlastenecký příběh z předešlého století*. In.: KUSÁKOVÁ, Lenka, ed. *Zábavné povídky raného obrození*. Jako soubor vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. Str. 132.

¹⁸⁷ Tamtéž. Str. 125.

nespokojenost pociťovali obě strany, nicméně obvykle reflektován bývá případ, kdy žena je tou, která ve vztahu trpí a velmi často kvůli projevování agrese svého partnera. V tomto případě je vlastně situace opačná. Postava *Anny* proto taktéž bourá stereotypy, jelikož převzala rozhodovací funkci v manželství, která tradičně patřila muži a ještě k tomu má za manžela muže, který to akceptuje a odevzdaně dodržuje netradiční genderový řád. V tomto manželském svazku bychom neuspěly s teoriemi De Beauvoir¹⁸⁸ o podřízenosti žen mužům.

Může být zajímavou otázkou výchova obou těchto postav. Pokud byla výchova *Anny* tradiční výchovou dle platných norem a genderového řádu, kde se v ní vzala odvaha či vůbec prvotní myšlenka, že ona nebude podřízena svému manželovi a naopak se stane hlavou rodiny a bude mít rozhodující slovo?

A naopak, jak je možné, že *Jiřík* je natolik submisivní, pokud byl vychováván po vzoru tradičního mužství? Jak je možné, že obě tyto postavy se natolik vymykají tradičnímu řádu? Na základě socializace a vštěpování genderových vztahů a genderových rolí v rámci výchovy, by obě postavy měly vystupovat zcela opačně. Jak se mohly vymanit z tradičních rolí, přesto, že dobová společnost je nutně musela vést jinou cestou? Autor zde nabízí zcela jiný pohled na partnerské soužití, genderové role a následně i na výchovu, resp. vzory dětí, kterými bývali rodiče. Pak se dá předpokládat, že už *Jiřík* a *Anna* byli vychováváni netradičním způsobem nebo vnímali své vzor jinak, či možná vyrůstali v neúplné rodině, proto mohli převzít opačné vlastnosti dle toho, kdo je vychovával.

Poslední postavou, které bych ráda věnovala pozornost, je *Václav*, syn *Jiříka* a *Anny*. Vzhledem k výše zmíněnému genderovému rozdělení rolí v rámci rodiny, je jistě zajímavé sledovat, jaký životní postoj bude zaujímat postava, kterou vychovávali rodiče s netradičně uspořádaným genderovým řádem. Výchova chlapců byla od té dívčí samozřejmě rozdílná. Chlapec měl být veden k tomu, aby zabezpečil rodinu – tudíž se měl vzdělávat ve vybraných oborech a tím si zajišťovat pracovní kariéru. V případě venkovského prostředí se dá předpokládat, že chlapci byli automaticky od dětství vedeni k tomu, že hospodářství jednoho dne převezmou. Zdá se, že postava *Václava*, má co do charakteru blíže k otci, než k matce. Je hodný, šlechetný, čestný a pracovitý. A stejně jako jeho otec, tak i on má strach z matky *Anny*.

¹⁸⁸BEAUVOIR, Simone de a PATOČKA, Jan, ed. *Druhé pohlaví: [(výbor)]*. Překlad Josef Kostohryz a Hana Uhlířová. 3. vyd. Praha: Orbis, 1967. 410 s. Malá moderní encyklopedie; sv. 55. Str. 13-15.

Václav se zamiluje do chudé *Terezky*, aniž by si byl vědom, že by to mohl být problém. Nad sňatkem nepřemýšlí nijak prakticky, ale považuje za přirozené, že pokud má *Terezku* rád, tak ji pojme za svou manželku. Z jeho pohledu měla všechno, co od dívky chtěl – byla krásná, hodná, pracovitá, milá, dobrosrdečná a cudná. Z povídky vyplývá, že samotný *Václav* byl překvapený z toho, že se má oženit, což je nezvyklé, vzhledem k faktu, že i pro chlapce měl být sňatek logickým vyústěním jejich dospělosti, o to více v případě, že *Václav* měl dědit hospodářství a tudíž nemusel se sňatkem čekat až do doby, kdy bude finančně zajištěn, jako tomu zpravidla bylo např. u státních zaměstnanců, učitelů apod.¹⁸⁹ „*Milý synu, jest čas, abys stav svůj proměnil a nějakou nevěstu do státu uvedl. My jsme staří a rádi bychom tebe ještě před smrtí zaopatřeného viděli; protož musíš nyní všeho dětinství zanechat, a Terezka také sem více choditi nesmí, aby lidé, kteří každý krok pasou, něčeho nenakvákali, co by tobě u budoucí nevěsty škoditi mohlo.*“¹⁹⁰

Václavova postava se jeví jako velmi pasivní, nestaví se ničemu na odpor. Uposlechne všemu, co nařídí jeho rodiče, resp. především jeho matka *Anna*, na úkor svého štěstí a i na úkor neštěstí dalších osob. Tento postoj může být vnímán buď jako kladný, ve smyslu uposlechnutí nařízení a přání rodičů nebo také negativně, jelikož si neprosazuje vlastní názory a přání, nezastane se *Terezky* a její matky ve chvíli, kdy jsou o nich šířeny klepy a ještě sám těm klepům věří. Na úkor vlastního štěstí se rozhodne pojmout za manželku nevěstu, kterou mu jeho matka vybrala, neodporuje jejímu výběru budoucí manželky, alespoň ne nahlas. Vnitřně se ale trápí natolik, že se nejprve pokusí zabít a následně už „úspěšně“ spáchá sebevraždu. Jediný, kdo po celou dobu tušil, jak se *Václav* trápil, byl jeho otec, ale ten s tím nemohl nic dělat, jelikož manželka *Anna* jeho názory ignorovala. Pokud bych v této analýze vycházela z pohádkové tematiky, pak by postava *Anny* mohla představovat macechu, která v pohádkách zobrazena právě jako postava *hospodářky Anny* – zlá, toužící po bohatství, paní domu, jež se všichni bojí. Ne s odkazem macechy, ale s archetypem čarodějnice pracuje podobně i Pam Morris, podle které je archetypem čarodějnice žena, která revoltuje proti tradičnímu patriarchálnímu řádu a nechová se podle tradičních norem.

Václavovi vlastnosti a charakter se rozhodně neshodují s tradičním genderovým řádem ani s typickým vyobrazením tradičního mužství. Především postrádá vlastnosti, které jsou

¹⁸⁹LENDEROVÁ, Milena; KOPIČKOVÁ, Božena; BUREŠOVÁ, Jana; MAUR, Eduard. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009, 853 s. ISBN 978-80-7106-988-1.

¹⁹⁰PATRČKA, Silorad Matěj. *Václav a Terezka; vlastenecký příběh z předešlého století*. In.: KUSÁKOVÁ, Lenka, ed. *Zábavné povídky raného obrození*. Jako soubor vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. Str. 132.

tradičně přisuzovány mužům a kterými se mužské postavy a obecně mužství konstruuje – bojovnost, aktivita, rozhodnost. U *Václava* převládá submisivita, která bývá přisuzována ženským literárním postavám i obecně ženám. Je ale potřeba vzít v úvahu i fakt, že *Václav* byl stále ještě chlapec a tudíž je možné jeho neschopnost postavit se proti rodičům vnímat i pozitivně jako žádoucí synovskou poslušnost.

Jak již bylo řečeno, tak *Václav* celou nešťastnou situaci vyřeší sebevraždou, díky které unikne domluvenému sňatku z rozumu. Řešení situace takto rozhodným a zároveň velmi bojácným a sobeckým způsobem je, dle mého názoru, pro mužskou postavu taktéž velmi netradiční. Neměl by být muž zobrazen jako rytíř, který bojuje za svoji lásku, nehledíc na mínění společnosti či svých rodičů? Nemělo by být toto řešení situace spíše atributem emočně slabých žen, které by tím daly najevo, že pro ženu je to to jediné východisko, jelikož „jejich hlas“ nikdo neposlouchá? Neměla by sebevraždou spáchat spíše žena, která je nucena vzít si někoho, koho nemiluje? Není *Václavova* sebevražda projevem slabosti, která do portfolia hodnocení mužnosti jasně nepatří? A co tato situace může naznačovat či zobrazovat? Máme nahlížet na postavu *Anny* jako na ženu bojovnici, která jako jedna z mála žen vzala věci do svých rukou, zvládá se starat o celé hospodářství a dá se říci, že nepotřebuje manžela? Nebo spíše jako na manipulativní zlou ženu, která díky své touze po bohatství přivedla na smrt svého syna?

A je tedy tou negativní postavou *Anna* nebo její manžel *Jiří* a syn *Václav*, kteří nedostáli svému mužství a nechali se ovládat ženou, a proto dopadlo všechno tak zle? I v příručce pro mladé muže a ženichy dle L. Knigge, najdeme varování o tom, že není dobré, aby domácnosti vládla žena, a dokonce jsou muži nabádáni, aby zůstali starými mládenci, pokud si myslí, že jsou duševně slabí na to, aby byli pánem domu.¹⁹¹

Celý příběh tedy končí tragicky – smrtí *Václava*, duševní poruchou *Terezky*. Pozitivně je možné nahlížet alespoň na fakt, že díky smrti syna, si *Václavovi* rodiče uvědomili, jakou chybu udělali, když svého syna nutili ke sňatku z rozumu. Je zajímavé, že již na začátku celého příběhu, *Jiřík* (otec *Václava*) upozorňuje svou manželku na to, že jejich rozhodnutí není správné a že za to budou pykat. „*Milá hospodyně, mě je před tou svatbou jaksi*

¹⁹¹...neboť i na nejméně schopného muže skládá zřízení občanské vedení domácnosti, jakož i odpovědnost za ně; to vše jest příčinou, že moudrá manželka hledá rady u muže a jí sobě od něho vyžaduje. Jsi-li na duchu tak slab, že nemůžeš zastati úkol správce domácnosti, nejsi-li schopen býti pánem v domě, zůstaň starým mláďencem a nestaneš se směšným světu...“ In.: KNIGGE, L. von. Umění žít blaženě se ženou, získati si a udržeti její lásku a vážnost. Dárek ženichům a mladým mužům. 2. vyd. Praha, 1895.

ouzko...Ba mně také! Tolik práce, tolik starostí, tolik outrat...A potom hromadu žalostí...Cože a kde?...Inu, u nás...U nás? Jak?...Z toho manželství nepojde nic dobrého...A proč? Vždyť pak vidíš, jak ten hoch vypadá...Však ona ho bohatá Otylka brzy obveselí a chuderu z hlavy vypudí...Ba nevím, ona v něm příliš hluboko vězí, a neustále se mi zdá, že naše nucení pozdě pykati budeme...“¹⁹² A tak se i stalo. A právě tato situace může potvrzovat dva dobové stereotypy, jež už byly zmíněny - pánem domu má být muž, jinak je k smíchu a takové manželství špatně končí a za druhé, že žena se má vždy poradit se svým mužem, než cokoliv udělá sama a má dát na jeho rady. V povídce *Václav a Terežka*, byly tyto stereotypy nabourány a genderové řády porušeny a následkem je tragický konec.

Postava *Terežky* se pod tíhou událostí psychicky zhroutí a nakonec se provdá za místního vdovce, který se o ni i o její matku dobře stará a poskytuje je jí i finanční zabezpečení. Tento krok je vcelku logický, vzhledem k *Terežčině* chudobě a k tomu, jak negativně nahlížena tehdejší společnost na neprovdané ženy.¹⁹³ Je to tedy obrazem obecně známého nátlaku a všeobecného dobového mínění, že svatba je pro ženy jediným životním východiskem, jelikož žena sama by si v životě neporadila? Toto je sporné tvrzení, především proto, že *Terežčina* matka byla vdova a po manželově smrti zůstala sama, tudíž musela vydělat peníze na obživu svojí i dcery, která jí velmi brzy začala pomáhat, aby se obě užívaly. Je možné, že právě tato zkušenost přivedla *Terežku* k rozhodnutí, že se raději provdá, než aby sebe a matku musela uživit sama. Manželství bylo tiché a bez lásky, ale bylo jistotou. „...byla s ním sice pokojně, v hluboké však od světa odloučenosti a tichém truchlení živa.“¹⁹⁴

¹⁹²PATRČKA, Silorad Matěj. *Václav a Terežka; vlastenecký příběh z předešlého století*. In.:KUSÁKOVÁ, Lenka, ed. *Zábavné povídky raného obrození*. Jako soubor vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. Str. 122.

¹⁹³LENDEROVÁ, Milena; KOPIČKOVÁ, Božena; BUREŠOVÁ, Jana; MAUR, Eduard. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009, 853 s. ISBN 978-80-7106-988-1. Str. 163.

¹⁹⁴PATRČKA, Silorad Matěj. *Václav a Terežka; vlastenecký příběh z předešlého století*. In.:KUSÁKOVÁ, Lenka, ed. *Zábavné povídky raného obrození*. Jako soubor vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. Str. 144.

9.2 Působení moci, norem a stereotypů v povídce *Václav a Tereška*

Jak již bylo v této práci zmíněno, tak dle teorie Michela Foucaulta¹⁹⁵ je každý člověk od narození formován společností a pravidly, které tuto společnost, dá se říci, vytvářejí. Tato pravidla a normy vytvářejí osobnost každého člověka v podobě všech institucí, které jsou součástí lidského života. Rodina, školka, škola apod. Díky dodržování norem a pravidel, které jsou již nastaveny, se z nás stávají „plnohodnotní“ členové společnosti, kteří se dále vytvářejí další socializací. Vzhledem k faktu, že subjekty (lidé) jsou dle určitého řádu a norem formováni již od malička, nejsou schopni to ani sami rozpoznat, tudíž to, co se z nich v průběhu tohoto procesu stalo, považují za sobě vlastní a přirozené. Tím pádem dodržují nastavený řád a pravidla a nevědomě tím tento řád umocňují a pomáhají redukovat. Tento řád, který je formovaný mocí a společností, na člověka působí a formuje jeho osobnost a jednání. Tato moc samozřejmě fungovala v diskurzu 19. století v rámci dodržování patriarchálního řádu a tím také automaticky podceňovaného postavení žen ve společnosti. Vliv moci řádu a společnosti je logicky zrcadlen i v literárních dílech, která jsou a určitou reflexí dobového dění, společnosti či společenské problematiky a podobně.

Postava *Terešky* automaticky přijímá své postavení chudé dívky, která nemá právo pomýšlet na sňatek s bohatším chlapcem. Projevuje svoji lítost nad tímto faktem, ale nesnaží se tomu odporovat. Stejně tak *Tereškina* matka. „*Václave, ty jsi moudrý hoch, řed' se rozumem; s Tereškou více mluvíti nesmíš, ona není pro tebe, ty musíš bohatou nevěstu míti.*“ ... „*Měj se dobře, můj nejmilejší, naposledy spolu mluvíme, my si nejsme souzeni!*“¹⁹⁶

Postavy tedy přijímají vzorce chování, které jim jsou přisuzovány v rámci daného diskurzu. Nejen *Tereška* a její matka, ale i *Václav*, který pod tlakem daného řádu, který ještě umocňovalo nucení ze strany rodičů, kteří taktéž pouze dodržovali dané normy, souhlasil s domluveným sňatkem z rozumu na úkor svého štěstí. Jako potvrzení nemožnosti vystoupení z nastaveného řádu a vlivu moci zvolil *Václav* sebevraždu, která byla z jeho pohledu jediným možným řešením. Všem postavám v příběhu připadalo jejich jednání přirozené, jelikož dané normy dodržovali automaticky. Postavami, které v některém ze svých jednání vystoupily proti

¹⁹⁵FOUCAULT, Michel. *Myšlení vnějšku*. Vydání třetí. V Praze: Herrmann & synové, 2016. 303 stran. ISBN 978-80-87054-44-4.

¹⁹⁶PATRČKA, Silorad Matěj. *Václav a Tereška; vlastenecký příběh z předešlého století*. In.: KUSÁKOVÁ, Lenka, ed. *Zábavné povídky raného obrození*. Jako soubor vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. Str. 134.

daným stereotypům, byl *Jiřík* a jeho manželka *Anna*. Postava *Jiříka* se staví proti patriarchálnímu řádu, který byl součástí dobového diskurzu. Je otázkou zdali se proti tomuto řádu staví dobrovolně nebo nuceně, z důvodu netradičního chování jeho manželky. *Anna* vystupuje z dobového stereotypu submisivní ženy – manželky a matky, která je podřízena svému manželovi. Naopak se zdá, že manžel je podřízen manželce, která je paní domu. Tento manželský pár, jak již bylo výše řečeno, nabourává stereotypy o tom, jak má vypadat maskulinní muž a femininní žena. A nabourávají i stereotypy o fungování manželství v diskurzivním rámci 19. století.¹⁹⁷

Podle Judith Butler¹⁹⁸ je vše diskurzivně konstruované, což znamená, že celý nastolený genderový řád a působení moci je pouze vykonstruovaný systém fungování společnosti v dané době, daném místě a dané společnosti. Aby fungoval genderový řád, musí se na jeho utváření podílet celá společnost, a to jak muži, tak ženy. Pokud by jeden z těchto článků řád přestal dodržovat, rozpadl by se. Tento řád vytváří tlak, rozdílné požadavky, zákazy apod. na ženy i muže.

Další postavou a situací v povídce *Václav a Tereška*, je otěhotnění svobodné dívky s téměř neznámým chlapcem. Téma sexuality v rámci fyzického kontextu je velmi problematické po celé 19. století. Jak již bylo na počátku této práce řečeno, tak otázky, které měly spojitost s fyzickým sexuálním prožitkem, byly tabuizovány a mladé dívky neměly téměř žádnou možnost se o této tematice něco dozvědět. Často se tak o určitých povinnostech manželky dozvěděly až při svatební noci.¹⁹⁹ Nicméně, jak již bylo zmíněno, díky demografickým výzkumům je známo, že sexuální předmanželský styk existoval, vzhledem k počtu předmanželských narozených dětí. Sexuální svoboda byla ovšem nežádoucí a pevně spojená manželským svazkem a za účelem zplození dětí. V rámci sexuální tematiky najdeme zřejmě největší genderové rozdíly a stereotypy, které jsou opět spojené s mocenským řádem. K mužům byla společnost tradičně více benevolentní a jejich malé či větší prohřešky byly tolerovány. To neplatilo u žen a dívek, kterým v případě jejich poklesku nastaly nemalé

¹⁹⁷ „Muž zastupoval rodinu navenek, platil daně, disponoval penězi, určoval rámcově rodinný rozpočet, rozhodoval o osudu manželky a dětí. Manžel měl doma všechny pravomoci šéfa, vyžadoval absolutní podřízenost a poslušnost, navíc vlídné chování, péči, úctu a lásku. K tomu ho opravňovala nejen jeho role živitele rodiny, ale i vyšší vzdělání, větší společenský rozhled, zpravidla-nikoli vždy-vyšší inteligence. Pro manželku platila závazná pravidla chování.“ In.: LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. Vydání druhé, v Karolinu první, přepracované. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3540-8. Str. 100.

¹⁹⁸ BUTLER, Judith. *Trampoty s rodou: feminizmus a podrývanie identity*. Druhé, revidované vydanie. Bratislava: Záujmovédruženiežien Aspekt, 2014. 268 stran. Knižnáedícia Aspekt. ISBN 978-80-8151-028-1.

¹⁹⁹ Tamtéž.

obtíže. Fakt, že na „prohřešek“ je potřeba vždy dvou lidí, společnost nijak nemyslela a zpravidla se skrz prsty dívala pouze na ženu. Dívka tím ztrácela to nejhlavnější, co měla a co si měla přinést do manželství – ctnost, čistotu a nevinnost. Zřejmě největší problém nastal, pokud prohřešek nezůstal bez odezvy a na svět přišlo nemanželské dítě. Případ „padlé dívky“ je v textu povídky zobrazen ve dvou situacích, nejprve v případě Terešky, které je očerňována, z možného těhotenství a dále v postavě dcery Doroty. Postava *Doroty*, jejíž dcera se takového prohřešku dopustila, se všemožně snaží těhotenství své dcery zatajit. Už jen to naznačuje, jak společnost na „hříšnice“ nahlížela. Aby alespoň trochu očistila její jméno, vymyslela si, že otcem dítěte je *Václav* a že její dceru svedl. „...on již dávno s mou dcerou *Mariankou*, ana u *Jiříků* již na třetí rok slouží, známost má, a ji nyní dokonce svedl.“²⁰⁰ Aby uchránila sebe i svoji dceru před veřejnou hanbou, snažila se vinu shodit na *Václava*. Je otázkou zdali proto, že mužům byl předmanželský sexuální styk více tolerován, anebo proto, aby odvedla pozornost od nechtěného těhotenství své dcery, přenesla vinu na veřejností uznávaného *Václava* a poškodila tím i *Terezce*, která do něho byla zamilovaná.

Důležité ovšem je, že ženy měly potřebu těhotenství tajit nebo se dokonce zbavovat narozených dětí, aby se uchránily veřejnému zahanbení. Nemanželské dítě představovalo pro ženu bezpochyby nemalou komplikaci, nicméně jeho narození nebylo ničím neobvyklým, jak nám mimo jiné dokládá studie *Alice Velkové*²⁰¹ o nemanželských dětech. Strach z početí nemanželského dítěte nespočíval pouze v odsouzení společností, ale i z komplikací, které s tím úzce souvisí. „Pošpiněná“ dívka měla mnohem menší šanci se vdát, což v životě ženy představovalo téměř vyloučení ze společnosti. Nejen, že porušila dobové normy a konvence tím, že podlehla muži před sňatkem, ale ještě k tomu porodila dítě a tím svou „hříšnost“ potvrdila a tím se na „sňatkovém“ trhu stala nežádoucí a zůstala na ocet i s dítětem. Samozřejmě, že ne vždy zůstala žena s dítětem sama. Jsou doloženy případy, kdy se muž k dítěti přiznal (většinou jen tajně před farářem) a dokonce na dítě finančně přispíval. Dále

²⁰⁰PATRČKA, Silorad Matěj. *Václav a Tereška; vlastenecký příběh z předešlého století*. In.: KUSÁKOVÁ, Lenka, ed. *Zábavné povídky raného obrození*. Jako soubor vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. Str. 137.

²⁰¹Alice VELKOVÁ
(In: JIRÁNEK Tomáš – KUBEŠ Jiří (edd.), *Dítě a dětství napříč staletími*, 2. Pardubické bienále 4. – 5. dubna 2002, Scientificpapersofthe University of Pardubice, Series C, Supplement 5. Pardubice 2003, s. 205-227.)

bylo běžné, že se nemanželské děti rodily v tzv. konkubinátech, kdy spolu lidé žili v dlouhodobých partnerských svazcích, kvůli nemožnosti uzavřít sňatek.²⁰²

Všechny postavy v dané povídce, jsou určitým způsobem podřízeny moci a ovlivněny daným diskurzem. Typickými postavami, které dodržují daný řád, jsou *Tereзка a její matka*. Není zde náznak svobody nebo revolty, která by naznačovala odpor vůči nastaveným pravidlům. Postavy tento řád respektují jako sobě vlastní a jsou s tím smířené, ač nešťastné. Jsou přesvědčeny, že je nutné tato pravidla respektovat, jinak by následoval trest. I o tom se zmiňuje Foucault v *Myšlení vnějšku*, kdy je s lidmi (subjekty) manipulováno tak, aby byly nuceny nastavený řád dodržovat. Jak již bylo výše zmíněno, tak *Terežčina matka* se omlouvá a lituje toho, že si vůbec pomyslela, že by se její dcera *Tereзка* mohla provdat za muže jako je *Václav*, což by právě představovalo narušení dobových norem. Dalším dokladem o dodržování řádu je i chování *Anny* po tom, co se od klevety *Doroty* dozví zaručenou informací o tom, že *Tereзка* s *Václavem* se mají rádi a že je to „cílený“ cit, který podporuje především *Terežčina matka*, aby se její dcera dobře provdala a tím i ona zbohatla. Všichni kontrolují všechny, aby byl daný řád dodržován. Lidé ve vesnici dané povídky si všimli, že mezi *Terezkou* a *Václavem* je dlouhodobá náklonost a začali proti tomu zbrojit, většinou pomluvami a klevetami - z obav narušení norem. Proč by si měla chudá dívka brát bohatého chlapce? To by potom chtěly všechny... a když to nejde, nedovolíme to žádné.

Z výše uvedeného vyplývá, že i kdyby jedna osoba chtěla porušit podřizování se danému řádu, tak ostatní členové/členky společnosti to nedovolí a svým jednáním (svou mocí) tomu zabrání. Specifickým případem je tedy případ rozdělení genderových rolí v manželství *Anny* a *Jirího*, jelikož nikdo z dané komunity proti maskulinnímu chování manželky a femininnímu chování manžela neprotestuje ani se mu nevysmívá.

²⁰²LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. Vydání druhé, v Karolinu první, přepracované. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3540-8. Str. 83-84. Str. 86-92.

10. Porovnání nejdůležitějších genderových motivů v analyzovaných povídkách

V této kapitole vyberu několik zajímavých témat a motivů, jejichž znázornění budu vzájemně porovnávat ve všech výše analyzovaných povídkách. Budu se soustředit na to, jak jsou v povídkách reflektovány podobné životní situace, genderové role a vliv genderového diskurzu, typizace literárních postav, dále prostředí ve kterém se povídky odehrávají, zobrazení ženského a mužského ideálu a také vnímání důležitosti uzavření manželství.

V povídkách, které jsem si vybrala pro tuto práci, se často objevují podobné motivy a témata, která jsou často obdobně reflektována, ale leckdy se setkáme s naprosto jiným úhlem pohledu a vnímání daných situací. To, že se v povídkách setkáme s vyobrazením obdobných témat, je samozřejmě naprosto logickým důsledkem výběru analyzované literatury. Dané povídky byly napsány ve stejném časovém úseku první poloviny 19. století a především měly stejnou cílovou skupinu čtenářů, resp. právě čtenářek- hlavní cílovou skupinou byly mladé dospívající dívky. Výše zmíněná témata a motivy pro tuto srovnávací kapitolu, jsem vybrala tak, jak se mi jeví jejich důležitost a zajímavost v rámci této práce, ale i jejich obecnější podstata.

10.1 Sňatek a výběr partnera/ky – rozdílná přání rodičů a budoucích nevěst a ženichů

Názory rodičů a jejich potomků se v úsudku na jejich výběr partnerů/ek často liší. Je tomu tak leckdy i dnes a jistě tomu tak bylo i v předminulém století. Situace se liší tím, že v dnešní době, mají mladí lidé mnohem větší možnost samostatného rozhodování a mnohem menší závazky vůči svým rodičům, které by je nutily k nechtěnému sňatku. Čím výše byla osoba společensky postavena – ať už žena či muž, tak možnost svobodné volby v rámci výběru svého protějšku se snižovala v souvislosti s povinnostmi a závazky vůči rodině. Naopak se zdá, že nižší vrstvy společnosti měly ve výběru manželů a manželek volbu svobodnější.²⁰³

S problematikou výběru vhodných životních protějšků se setkáme ve všech výše analyzovaných povídkách (a nejen v nich), což samo o sobě značí vysokou míru společenské důležitosti.

²⁰³LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. Vydání druhé, v Karolinu první, přepracované. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3540-8. Str. 83-84. Str. 86-92.

Ve všech povídkách (*Boženka, veselého Kubička manželka/Divá Bára/Karla/Láska a přátelství/Václav a Tereška*) je sňatek, resp. cesta k němu velmi důležitým, ne-li ústředním dějovým motivem. V povídce *Divá Bára a Karla*, je sňatek zobrazen jako nutný, jediný a logický cíl k životnímu štěstí. Především ke štěstí dívek, pro které byl sňatek téměř jediným možným životním cílem. Jak je v analýze povídky *Divá Bára* vyjádřeno, tak tato postava rozhodně není zobrazením ideální dívky dané doby a v její postavě najdeme mnoho maskulinních prvků, které se vymykaly tradičnímu zobrazení mladých dívek. Tyto charakterové vlastnosti se zdají být možnou překážkou v cestě za „vytouženým“ cílem. I sama postava *Divé Bary* je velmi skeptická k tomu, že by se mohla za někoho provdat, že by se našel muž, který by ji chtěl. Většina mužů, dle textu povídky, touží po zcela jiných charakterových vlastnostech a vzhledových rysech – který je v případě této povídky zobrazen v druhé dívčí postavě – *Elšce*. Právě zde najdeme podobnost v rámci povídek *Divá Bára a Karla*. Autorkou obou těchto povídek, je Božena Němcová a najdeme v nich mnoho podobných motivů. Postava *Karly* (nyní se budu zabývat především obdobím, kdy je postava *Karly* považována za dívku, proto ji také budu charakterizovat v ženském rodě) je stejně jako *Divá Bára* netradičně zobrazena a postrádá typicky femininní ráz. Je důležité zmínit, že obě tyto postavy, i přes neztotožnění se s dívčím ideálem a genderovým řádem, neztrácejí v pohledu společnosti možnost se provdat a tím potvrdit své ženství a zřejmě i nadobro ukončit „revoltu“ zobrazenou jejich maskulinními sklony. Další podobnost mezi těmito povídkami je vyobrazení dívek, které jsou protikladem k hlavním hrdinkám *Karle a Divé Bary*. Jedná se o postavy *Elšky* a *Hany*. Obě postavy jsou zobrazeny jako opak hlavních hrdinek, především co se týče vzhledu, ale i charakterových vlastností. Obě představují dívčí ideál, prototyp ideální dívky dané doby a diskurzu. Jsou krásné, pracovité, ctnostné, křehké, bojácné, trochu nejisté, s dobrým srdcem a z dobrých rodin (v rámci prostředí, ve kterých se povídky odehrávají). Obě mají blondáté vlasy, kyprou postavu a hezkou pleť. Zdá se, jakoby právě takové typy dívek měly největší šanci naplnit svůj úděl a dobře se provdat. Oproti tomu postavy *Karly* a *Divé Bary* jsou tmavovlasé (jejich vlasy jsou popisovány jako husté, drsné), mají mužské rysy, jsou tvrdohlavé, fyzicky silné a odvážné. Zdá se, že sama autorka schválně stylizuje ženské postavy takto rozdílně a z děje těchto povídek by bylo možné usuzovat, že postavy, které jsou vylíčeny jako již zmíněný ideál, mají život jednodušší – jsou žádanější a naopak dívky s maskulinními prvky musí čelit posměškům a nelehkým životním situacím. Ovšem i tyto dívky mají samozřejmě nárok na provdání se, jen je jejich cesta složitější.

Sňatek je tedy v obou případech vnímat jako velmi důležitý životní krok a nutný k tomu, aby byly dívky vnímány jako plnohodnotná součást společnosti a získaly tím tak na vážnosti. Pokud mají charakterové vlastnosti, které mají maskulinní sklony, je na ně pohlíženo s určitými obavami, posměchem, obavami nebo někdy také s lítostí vůči rodičům daných dívek. V případě povídky *Boženka, veselého Kubíčka manželka*, která v sobě má silně výchovný charakter, je důraz na manželství hlavním motivem celé povídky. Vzhledem k tomu, že povídka má být určitou předlohou, průvodcem a rádcem pro čtenářky, kterým byla určena, setkáme se v ní s několika různými charaktery jak u dívek, tak u chlapců. Hlavní hrdinka, která je stylizována do dívčího ideálu a tudíž bychom ji mohli porovnat s postavami *Elšky* a *Hany*, které jsou vyobrazeny velmi podobně. Taktéž postava *Terezky* v povídce *Václav a Tereška*. Charaktery těchto čtyř dívek jsou téměř shodné a splňují tak představu dobového dívčího ideálu a jsou v tomto ohledu ideálními představitelkami kandidátek na uzavření kvalitního sňatku. Jedinou povídkou, ve které nenalezneme takto tradiční postavu ideální dívky, je povídka *Láska a přátelství*, ve které uzavření sňatku nemá majoritní roli, potažmo není sňatkem ústředním motivem povídky. I tak se domnívám, že hlavní hrdinka má mnoho vlastností, které dívčí ideál zobrazují. Především je to ctnost, ostýchavost, určitá nejistota či nerozhodnost a fyzická krása. V těchto případech bychom podobnost s ostatními dívčími postavami v povídkách našli. Ovšem hlavním motivem této povídky je láska (nenaplněná) mezi dvěma muži a dívkou a tudíž řešení této situace, která samozřejmě nebyla společensky přípustná. Důležitou úlohu má proto volba a nutnost se rozhodnout – tuto volbu v povídce udělají za dívku chlapci a zasáhne i přírodní živel – dívka zde působí jako pasivní pozorovatelka, která je ze situace pouze velmi nešťastná.

Volba a nutnost se rozhodnout úzce souvisí s volbou partnera/ky. Jak již bylo zmíněno, tak tato možnost volby byla především u dívek téměř nulová. S problematikou výběru svého životního protějšku se taktéž setkáme ve všech analyzovaných povídkách a to v několika různě vyobrazených situacích. Často se setkáme s motivem odlišného názoru na výběr partnera/ky u „děti“ a jejich rodičů. Dalo by se říci, že rodiče jsou zobrazeni jako materialisté, kteří hledí především na zabezpečení svých dětí, a to jak finančním, tak společenským. Povídku *Boženka, veselého Kubíčka manželka* vnímám jako určitou normu a doporučení, která jsou zapsána povídkovou formou. Myslím, že je obecně znám názor, že výběr partnera/ky měl vycházet spíše z rozumu nežli od srdce, láska byla po dlouhou dobu vnímána jako nemoc a vášeň jako rychlé vzplanutí, které odejde a jen zatemňuje možnost racionálně se rozhodnout.

Postava *Boženky* si vybírá svého partnera díky určité lsti ze strany dohazovačky i budoucího manžela *Kubička*. Uvěří dohazovačce, že právě tento muž je j souzený osudem a jinak to nemůže být. Výběr partnera se jí snaží vymluvit celé blízké okolí, jelikož dle nich nemá ty správné charakterové vlastnosti, které by vhodný muž mít měl. *Boženčino* okolí se obává především „veselé“ povahy, která je zobrazována především častým vysedáváním po hospodách a nadměrnou konzumací alkoholu – s tím je spojována lenost, nespolehlivost, neschopnost zajistit rodinu a také nevhodné chování vůči své manželce. *Boženka* tyto nástrahy nevnímá natolik vážně a jen doufá, že po svatbě se *Kubiček* změní. Tuto celou situaci je možné vnímat jako zaslepenost láskou, před kterou bývali mladí lidé varováni. Zajímavé je, že i přes obavy, které panovali u *Boženčina* otce a i mnoha dalších blízkých osob, nesetkáme se v povídce se zákazem. *Boženčino* rozhodnutí je respektováno. Je ale jasné, že tato volba je odstrašujícím příkladem pro všechny dívky, které by se snad také chtěly provdat bez rozumu, jelikož manželství skončí tragédií. *Boženka* je potrestána za svou volbu, za to, že nenaslouchala radám zkušenějších osob a rozhodovala se srdcem a vybrala si nesprávného partnera.

V povídce *Divá Bára* se neshody mezi rodiči a dívkou týkají postavy *Elšky*. Tato postava představující dobový dívčí ideál se zamiluje do muže, kterého si sama vybrala v době, kdy byla poslána za službou do města. Ovšem vzhledem k tomu, že *Elška* platila za nejkrásnější dívku v okolí a z vážené rodiny, chtěli ji rodiče dobře provdat. Ženicha pro ni sehnali bez jejího vědomí a rozhodujícími faktory byly samozřejmě peníze, majetek, společenské postavení a dobrá pověst. To, že jejich dcera nesdílela nadšení pro výběr partnera, nebylo rozhodující. Jak již bylo v této práci zmíněno, tak čím lépe byla žena či muž zajištěni, tím vyšší nároky byly kladeny na výběr jejich partnerů/ek, a to především proto, aby sňatek nebyl pod úroveň dané osoby. V případě postavy *Divé Báry* byl výběr partnera mnohem jednodušší, jelikož vzhledem k jejím maskulinním vlastnostem, vzhledu a sociálnímu postavení, se nepředpokládalo, že by o ni byl významný zájem. Tudíž byli všichni rádi, když se objevil muž, který ji chtěl pojmout za manželku. Její otec do volby partnera nijak nezasahoval.

Povídka *Karla* je ohledně volby partnerů velmi specifická, díky utajovanému biologickému pohlaví hlavní hrdinky. Nicméně i v této povídce nalezneme postavu dívčího ideálu, tak jako u povídek předchozích. Tou postavou je *Hana*, o kterou mají zájem všichni chlapeci v okolí. Stejně jako v případě výše zmíněné *Elšky*. V této situace je výrazný rozdíl v chování rodičů, jelikož *Haniny* rodiče svou dceru do sňatku nijak netlačili, ani jí partnera sami nevyhledávali.

Dokonce ani v situaci, kdy se veřejně projevilo právě biologické pohlaví *Karly*, neměli její rodiče žádné námitky k jejich náklonosti, i přesto, že *Karla/Karel* byl synem jejich hospodyně, tudíž nebyl nijak materiálně zajištěný. Zápletka získává na zajímavosti jistě i tím, že dokud byla *Karla* považována za dívku, tak se za ni chtěl provdat *Hanin* bratr – proti tomuto přání neměli jeho rodiče taktéž žádnou námitku. Jedinou osobou, která proti oběma náklonostem (*Hanin* bratr ke *Karle* – *Karla* k *Haně* a nakonec *Hana* ke *Karlovi*) měla negativní postoj, byla pochopitelně matka *Karly*, která jako jediná věděla o právě totožnosti své dcery/syna. V této povídce se ovšem setkáme s nesouhlasem společnosti v situaci, kdy si *Hanin* bratr chtěl namluvit *Karlu*. *Karla* byla chudá a nápadník byl z dobře situované rodiny, pohledný a pracovitý – jednoduše muž, kterého si pro svou dceru přálo mnoho rodičů, a neradi přijímali fakt, že si tento mladík chtěl vybrat právě chudou a nijak pohlednou *Karlu*.

Nejvýrazněji negativní postoj ohledně výběru partnerky svého syna zaujímají rodiče v povídce *Václav a Tereška*. Přání svého syna ohledně sňatku s chudou *Tereškou* nerespektují a striktně odmítají. Partnerku pro svého syna vybírají sami a na nesouhlas syna neberou žádné ohledy. Dá se říci, že jsou protikladem k rodičům v povídce *Karla*, kde materiální zajištění u výběru partnera/ky nehraje téměř žádnou roli.

10.2 Zobrazení genderových rolí a typizace postav

Dalo by se očekávat, že v tomto typu literatury, se setkáme s výhradně tradičním zobrazením genderových rolí, které respektují genderový a patriarchální řád uvnitř daného diskurzu. Ovšem, jak bylo v jednotlivých analýzách daných povídek dokázáno, není tomu tak. Ve všech povídkách nalezneme postavy, které nejsou stylizovány do tradičních genderových rolí. Nalezneme také postavy, jejichž charaktery jsou vyobrazeny obdobným způsobem a v konkrétních situacích jednají podobně, ale také zcela odlišně.

Jak bylo popsáno v předchozí kapitole, tak ve všech zmíněných povídkách se setkáme s postavou, která představuje dívčí ideál, se kterým je spojeno mnoho fenoménů – především právě v situacích, které souvisejí s výběrem partnera a uzavřením sňatku. Setkáme se taktéž s dívčími postavami, které mají určitou „vadu na kráse“. Těmito postavami jsou *Divá Bára*, *Karla* a *Tereška*. Žádná z dívek není zobrazena negativně, nicméně všem něco schází k tomu, aby byly „ideálními“. Ať už je to vzhled, chování či materiální zajištění.

Trochu na hraně těchto definicí zůstává postava *Radomiry* z povídky *Láska a přátelství*. Dívka je zobrazena jako ctnostná a myslím si, že má velmi blízko k tomu, aby mohla

představovat dívčí ideál, nicméně je otázkou, zda zamilovaný trojúhelník, který vznikl mezi ní a dvěma muži, není černým puntíkem v její cestě k „dokonalosti“. Negativně může být vnímáno už jen to, že se zamilovala do dvou mužů, nicméně v této povídce je láska zobrazena spíše platonicky...nenajdeme žádný fyzický kontakt, což do kladného světla staví jak postavu *Radomiry*, tak i mužské postavy z „milostného trojúhelníku“. Postava otce *Radomiry* se k dané situaci staví pasivně a nijak do ní nevstupuje. V tomto případě vše vyřeší příroda a aktéry povídky usmrtí.

Často se setkáme s netradičním zobrazením mužských postav. Tradiční mužské vlastnosti a charakteristiky má jen velmi málo z nich. *Kubíček* je představitelem negativního mužského obrazu a jsou mu přiřčeny vlastnosti, které jsou považovány za typicky mužské – především jeho sklon k alkoholismu a nestálá povaha. Mužský ideál v této povídce nenalezneme, ale velmi pozitivně je zobrazen otec a strýc *Boženky*, kteří jsou vyobrazeni jako rádci, lidé, kteří se snaží *Boženku* vychovat co nejlépe, ale zároveň jí dávají možnost vlastního rozhodování. Další mužské postavy mají jednu společnou charakteristiku, a tou jsou jejich femininní vlastnosti. *Jiřík, Václav, otec Divé Bány, Petr, oba mužští hrdinové v povídce láska a přátelství*...všechny tyto postavy se v určitých situacích nezachovávají typicky mužsky. *Jiřík* a *Václav* jsou neschopni samostatného rozhodování, jelikož ve všem poslouchají hlavu rodiny, kterou je v tomto případě Václavova matka a Jiříkova manželka. Syn Václav raději spáchá sebevraždu, než aby se své matce vzepřel, a manžel Jiří tomu jen tiše přihlíží, nanejvýš manželku upozorní, že by její rozhodnutí nemusela být správná. Postavu *otce Divé Bány* vnímám velmi pozitivně – laskavého otce, který má přátelský vztah se svou dcerou a nevnučuje jí tradiční dívčí výchovu. Postava může být ale vnímána i tak, že je velmi pasivní, což je vlastnost, která bývá tradičně přisuzována ženám a u mužů bývá považována za slabost. Díky jeho výchově není *Divá Bára* představitelkou tradiční dívky, se všemi potřebnými vlastnostmi a to je ostatními postavami v dané povídce vnímáno vesměs negativně. Otec nijak neřeší otázku sňatku své dcery a je vlastně vděčný, že se nějaký ženich najde. Sňatek dcery přeci jen býval z pohledu otce považován za velmi důležitý krok, snad nejdůležitějším v životě. Otec předával dceru do rukou manžela a tím mu přenechával starost o ni. Starost – povinnost se o ni postarat jak materiálně, tak institucionálně.²⁰⁴ Stále ještě bylo považováno za správné, aby dívky dbaly na názor rodičů, ohledně výběru svého partnera a leckdy byly z výběru svého budoucího manžela zcela vyloučeny. Ve všech ostatních

²⁰⁴LENDEROVÁ, Milena; KOPIČKOVÁ, Božena; BUREŠOVÁ, Jana; MAUR, Eduard. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009, 853 s. ISBN 978-80-7106-988-1. 162. Str. 112.

případech daných povídek byli rodiče velmi iniciativní, v otázce sňatku jejich potomků a otec Divé Bány je proto výjimkou. Další mužskou postavou je *Petr* z povídky *Karla*. *Petr* je v povídce líčen jako chlapec, o kterého je mezi děvčaty zájem – byl pohledný, pracovitý a ze společensky respektované rodiny. Jeho zájem ale směřoval ke *Karle* (*Karlovi*), kterou (kterého) považoval až do poslední chvíle za dívku, která se mu velmi líbila – možná právě svou nedostupností. Pokud jsem napsala, že i v této postavě vidím netradiční prvky „tradičního“ muže, pak se jedná o situaci, kdy *Petr* zjistil, že dívka, do které je zamilovaný, je chlapec. Vzhledem k jasnému a logickému dobovému tabuizování homosexuality a naopak požadavek na velmi striktní respektování jediné možné formy partnerského svazku – svazku mezi mužem a ženou, považuji reakci *Petra* za velmi klidnou a pasivní. U této postavy nejsou téměř nijak reflektovány negativní pocity, které by v takovém případě přirozeně mohly nastat. *Petr* se s touto situací smíří velmi rychle a místo nevěsty přijímá kamaráda. Toto jednání považuji za zvláštní a myslím si, že vzhledem k dobovým konvencím, za velmi mírné. Dalšími, velmi pasivně zobrazenými postavami, jsou oba chlapci z povídky *Láska a přátelství* a taktéž otec hlavní „hrdinky“ *Radomiry*. Otec, jak již bylo v tomto textu řečeno, nijak nezasahuje do lásky, která se odehrává mezi jeho dcerou a dvěma chlapci. Tento postoj považuji za velmi netradiční. U postav obou chlapců z dané povídky schází povahové vlastnosti, které jsou mužům tradičně prisuzovány – rivalita, potřeba soutěžit – především o ženy a tím získat svou „kořist“. Motiv souboje dvou mužů o jednu ženu je přeci jen již tradičním uměleckým obrazem. V této povídce se jakákoliv forma soutěživosti vytrácí. Oba chlapci přejí štěstí tomu druhému a chtějí si jít z cesty.

V žádné z povídek se nesetkáme s postavou muže – ať již otce, manžela či syna, který by byl zobrazením dobového mužského ideálu. Otce a manžela, jako přísnou hlavu rodiny, jehož slovo a rozhodnutí musí být respektováno.

10.3 Literární prostředí

Za jeden z důležitých společných znaků všech povídek považuji prostředí, ve kterém se odehrávají. Děj povídek je ve všech případech zasazen do venkovského prostředí. Vzhledem k období, ve kterém povídky vznikly, si myslím, že je tento společný znak příznačný. První polovina 19. století je, jak bylo popsáno v teoretickém úvodu této práce, obrozeneckým obdobím českého kulturního prostředí. Venkovské prostředí bylo v tomto směru obecně považováno za „čisté“ a „české“ oproti špinavému a zhýralému prostředí městskému. V některých povídkách je na přírodu a její vliv na lidský život kladen důraz více, jindy méně.

V povídce *Láska a přátelství* je příroda symbolem živlu, který překračuje lidské jednání a je něčím, co má určitou vyšší moc. S tak silným motivem se v dalších povídkách nesetkáme, nicméně vždy je příroda velmi barvitě popisována a je úzce spojena s daným příběhem. V prvním analyzovaném příběhu *Boženka, veselého Kubička manželka* se můžeme setkat s celkem typickým obrazem venkovského prostředí, ve kterém nechybí vesnické zábavy, které značí místo, kde se především mladí lidé mohou dopouštět neřestí, a proto se v této didaktické povídce setkáme s varováním před návštěvou takových událostí. Nicméně je zde také naznačeno, že právě vesnická zábava je jednou z mála možností kulturního vyžití, které v tomto prostředí bylo možné. S podobným vyobrazením vesnice se setkáme i v povídce *Karla*, kde není kladen výrazný důraz na přírodu jako takovou, ale právě na důležitost kulturního vyžití, které vesnice může přinášet a zároveň jsou v tomto případě vesnické zábavy i hospodské prostředí vyobrazeny pozitivně, jako přirozená součást tamního života a socializace. Pokud je v první jmenované povídce postava *Kubička* kárána za častou návštěvu hospod a různých „tancovaček“, pak v tomto případě je návštěva těchto míst považována za přirozenou, a to jak pro chlapce, tak i pro dívky. Seznamování mladých lidí při těchto příležitostech je vyobrazeno jako normální a naprosto samozřejmá součást života. V povídce *Divá Bára* se příroda a venkovské prostředí prolíná celou dějovou linií, jelikož je příběh úzce spojen s vedením hospodářství a s činnostmi, které s tím souvisejí. V tomto případě je i příroda ukazatelem rozdílného pohledu na dívky a chlapce. Příkladem může být plavání *Divé Bary* v rybníku, které bylo místními lidmi považováno za nepatřičné – především z důvodu možného nebezpečí, které by slušná dívka rozhodně neměla podstupovat a samozřejmě také z důvodu dobových konvencí, které plavání dívek v rybnících jednoduše nepřipouštěly.

Povídka *Václav a Tereška* má taktéž silnou spojitost s motivem přírodního živlu, jelikož při nebezpečné situaci, která vznikla při bouřce a dešti, si hlavní postavy uvědomili, že se milují, jelikož *Václav* byl schopný pro *Terešku* ohrožit svůj vlastní život za její záchranu. Dále je zde opět vyobrazeno hospodářství a starost o jeho chod, stejně jako ve všech ostatních povídkách, snad mimo *Lásky a přátelství*, kde je vše zobrazeno více abstraktně.

11. Závěr

Hlavním cílem této diplomové práce bylo zjistit, jaké obrazy genderové perspektivy v různých oblastech týkajících se intimního života, je možné nalézt v krásné literatuře první poloviny 19. století v rámci českého literárního prostředí. Metodika této práce v sobě skrývá více metod, možností, které se dají využít při genderové analýze literárního textu. Již genderová analýza samotná je metodou, jak analyzovat literární text, a díky ní nahlížet na daná díla z jiného pohledu, z kterého ještě nebyla probádána. S metodou genderové analýzy se pojí i sociologické teorie, které jsou historicky spjaty se zkoumáním genderu jako takového a zároveň se dají aplikovat na literární text. Těmito sociologickými teorie jsou například *Teorie moci* Michela Foucaulta, způsoby čtení ženské literatury, které, mimo jiné, ve své práci řeší Pam Morris, či teorie *Nadvlády mužů* Pierra Bourdieu. Některé teze z těchto teorií jsou aplikovány na mnou analyzované texty povídek.

Další metodou, kterou považuji za velmi zajímavou, především v komparaci s genderovou analýzou, bylo zvolení konkrétních literárních děl jako dobového pramenu, na kterém jsem v této práci refletovala daná témata spojená s lidskou intimitou, s čím je samozřejmě spojená i reflexe dobových stereotypů, problematik a stigmat, která měla 19. století svá specifika. Otázkou tedy také bylo, zda tyto stereotypy a stigmata jsou, popřípadě jak, reflektována v dobové krásné literatuře. Obrazy, které jsou v dobových povídkách reflektovány, zároveň komparuji s odbornou sekundární literaturou, která je mi tak opěrným a odborným podkladem k výsledkům samotné analýzy.

Diplomová práce byla koncipována na několik kapitol, z čehož menší část obsahuje teoretický úvod, který je určitou předmluvou k samotné praktické části práce. Stala se informačním vstupem do kontextu partnerského života 19. století a postavení žen a mužů v daném období. Teoretická část obsahuje i několik kapitol, které považuji za důležité v rámci konceptu celé práce. Například se jedná o ukotvení samotných pojmů gender a genderová analýza. Na pojem gender se dívám z pohledu jeho vývoje a vzniku v historických souvislostech. V rámci pojmu genderové analýzy pak uvádím i autory a autorky, kteří/ré tímto způsobem analyzují literární texty a možnosti jaké tato metoda nabízí a přináší. Dále jsem uvedla i české autorky, které genderovou analýzu v rámci svých prací používají a staly se tak pro mě inspirací v této diplomové práci. Dalším teoretickým odvětvím, které pokládám v rámci kontextu této práce za důležité, bylo i definování beletristické literatury. V té souvislosti jsem

se v úvodních kapitolách také zaobírala teorií fikčních světů a narativu, což považuji za důležité v rámci praktické části práce a dané metodologie. Dále jsem se zabývala samotným kontextem 19. století, s důrazem na otázky a témata spojená s intimním životem, ale například také vzděláním a postavením ženy a muže ve společnosti.

Domnívám se, že dalšími fenomény, které se pojí s tématem této práce, je téma ženského čtení a ženské literatury. Tímto tématem jsem se v teoretickém úvodu práce také zabývala a v komparaci s odbornou literaturou na toto téma trochu polemizuji a uvažuji. Samozřejmě se v rámci tohoto tématu také opírám o odbornou literaturu, především autorky Pam Morris. Rozdělují pojmy „ženská literatura“, „ženské čtení“ a „četba z pohledu ženy“. V návaznosti na tuto kapitolu se zaobírám i fenoménem národního obrození, především tím, jakou roli v něm hrály ženy a naše první české spisovatelky, jaké možnosti tvorby měly a především jak národní obrození vůbec ovlivnilo vstup spisovatelek do veřejného prostoru a jak byly vnímány. Také se snažím dobovou intimitu a vztahy mezi mužem a ženou právně ukotvit, v tomto případě pro mě hlavním pramenem byl Občanský zákoník z roku 1811, dále i některé zákony, které přímo ovlivnily každodenní život žen i mužů a postupně také přispěly ke kulturnímu uvolnění a především k rozkvětu dívčího a ženského vzdělávání a tím spojenou změnou pohledu na ženský život. Poslední kapitolou v rámci teoretického úvodu k praktické části práce je odůvodnění a specifikace výběru samotných analyzovaných povídek.

Praktická část práce je rozdělena dle jednotlivých povídek a ne podle témat, která jsou v rámci povídek řešena. Tato koncepce má své odůvodnění, především jsem byla toho názoru, že každá povídka je specifická, i přesto, že některými specifiky jsou si samozřejmě všechny podobné. Na každé povídce tak reflektuji trochu odlišné otázky tak, jak je daná povídka nabízí. Dílčí téma intimity je samozřejmě zohledněno ve všech reflektovaných otázkách a všech analyzovaných povídkách. Vzhledem k tomu, že intimita byla v 19. století jistě vnímána rozdílně, než například dnes, tak si myslím, že s ní je spjato mnoho témat, která lidskou intimitu mohla ovlivňovat. Samotná analýza povídek se tak dá považovat za určitou škálu možností, jak genderově vytěžit literární text, co všechno a jak je možné na dobové literatuře reflektovat a jak je možné ji vnímat a do jakých souvislostí ji dávat. V závěru práce jsem pak zpracovala kapitolu, která propojuje jednotlivá témata a je tak shrnující kapitolou pro všechny povídky. Například porovnávám genderové role jednotlivých postav či způsoby jednání v podobných situacích apod.

Důležitou otázkou v rámci práce pro mě bylo, zda se soustředit pouze na samotný text povídek nebo obsahy textových výpovědí vztahovat i k životům autorů/autorek. Byla jsem si vědoma, že toto téma bylo obsahem mnoha diskuzí a polemik literárních teoretiků. Ačkoliv mé vnitřní přesvědčení je blíže názoru, že obsah fikční literatury není odkazem autorových/činých životních postojů či zážitků, tak v tomto případě jsem se rozhodla k samotným dílům přistupovat jinak, jelikož si myslím, že období vzniku těchto konkrétních povídek si to žádá a obsahy děl v sobě skrývají sdělení, která jsou spojena s životy jejich autorů/ek. Nicméně jsem se v práci obsáhleji nezabývala životními osudy autorů a autorek, ani jsem tomuto tématu nevěnovala samostatnou část práce. Nepovažovala jsem to za nutné směrem ke koncepci práce, a navíc si myslím, že životní příběh především Boženy Němcové a Magdaleny Dobromily Rettigové byl zpracován již mnohokrát.

Samotnou praktickou část této práce jsem započala genderovou analýzou povídky *Boženka, veselého Kubička manželka*. Daná povídka nám nabídla specifický pohled na vybraná témata, jelikož text je preskriptivní literaturou, s vlasteneckým zaměřením a především s katolickým cítěním. Právě u této povídky nebylo možné vynechat postavu autora a vnímat jen text sám o sobě, jelikož autor byl ve své době znám jako jeden z iniciátorů vlasteneckých tendencí a zároveň se soustředil na tvorbu knih s náboženskou tematikou. Jako první jsem se soustředila na otázku, jaká byla představa svobodných dívek o manželství a intimitou s ním spojenou. Ze samotného textu povídky bylo zřejmé, že povídkové postavy jsou cíleně vytvořeny jako ideály typizovaných postav. Hlavní postava *Boženky* byla vykreslena jako dívčí ideál se všemi ctnostmi, které dle dobových představ měla správná dívka mít. Postava sdílí své obavy z manželství, není si jista, zda na manželství není ještě moc mladá. Z čehož vyplývá, že představy dívek před svatbou byly zřejmě velmi zkreslené či téměř žádné. S tímto tvrzením se shodovaly i další analyzované povídky a koneckonců i odborná literatura, která v naprosté většině případů dokládá velmi nízkou informovanost dívek před svatbou a tudíž s tím spojené leckdy zkreslené představy o manželství. Povídka *Boženka, veselého Kubička manželka* je textem, který má vychovávat a samozřejmě i nabádat především mladé dívky k ctnostnému vedení života a především sexuální zdrženlivosti před uzavřením sňatku, která byla považována za dobovou normu.

V rámci této povídky jsem se blíže zaobírala právě i otázkou o možnostech informovanosti dívek o intimním životě. V tomto příběhu nenajdeme žádnou zmínku o tom, že by hlavní hrdinka byla jakkoliv informována o sexuálním životě ze strany svých blízkých. Tato skutečnosti pramenila pravděpodobně i z faktu, že, jak jsem již psala, celý text je koncipován

jako výchovný, tudíž je jasné, že autor se o těchto tabuizovaných záležitostech nemohl vyjadřovat. V další části jsem si položila otázku, jak měl vypadat obraz ideálního muže a ideální ženy, dle dobových představ a jak jsou tyto ideály zobrazeny v dané povídce. Z textu vyplynulo, jaké dívčí vlastnosti jsou považovány za kladné a jaké naopak za záporné, stejně tak i u mužů – a jakým typům mužů se tedy dívky měly raději vyhnout. V povídce byla u dívek vyzdvihována i fyzická krása, která ale neměla být podpořena líčidly apod., převažoval názor, že fyzická krása dívky je charakterizována samotným mládím. Ohledně mužského ideálu z textu povídky vyplynulo, že apel byl dáván především na možnost finančně zajistit ženu a budoucí rodinu, dále měl být muž rozumný a taktéž ctnostný. Za negativní vlastnosti muže byl v povídce charakterizován především alkoholismus, nespolehlivost a nestálost.

Manželství bylo v povídce považováno za logické vyústění určitého věku jak muže, tak ženy, což bylo i obrazem představy v reálném životě lidí 19. století. Za zajímavý moment, který autor v povídce nabídl, jsem vyhodnotila situaci, kdy příbuzní hlavní dívčí postavy výrazně nezasahovali do výběru partnera. Pouze upozorňovali na možnost špatného rozhodnutí. Vzhledem k tomu, že po většinu 19. století měl při výběru partnera své dcery hlavní slovo její otec, nikoli dívka, jsem tuto situaci vyhodnotila jako netradiční, nicméně, vzhledem k závěru povídky, kdy hlavní hrdinka umírá vinou špatného životního stylu svého manžela, před kterým ji varovali její příbuzní, si myslím, že celá tato situace byla autorem vytvořena naschvál, aby upozornila mladé dívky, co se může stát, pokud si vyberou špatného partnera, resp. pokud neuposlechnou rady svých rodičů, či v tomto případě příbuzných. Dále jsem se zaměřila na samotný vstup do manželství a s tím spojený aktivní sexuální život mezi manželi. V povídce vstupovali hlavní postavy do manželství s ideálními představami o tom, jak bude jejich manželství zřejmě probíhat. Zároveň postava faráře upozornila na nebezpečí neuvážených sňatků a také upozornil, že pro mladé lidi není dobré, aby se brali příliš zamilovaní. Myslím si, že farářova slova tím trochu potvrzují stále ještě trvající dobový úzus, kdy sňatky byly uzavírány především z rozumu a citová stránka bývala spíše potlačována. Farář také varoval mladé snoubence před tajnými schůzkami před svatbou, z čehož usuzuji, že takové schůzky byly běžnou součástí života mladých lidí a autor povídky se tímto způsobem snažil mladé čtenářky, ale i čtenáře před takovým chováním varovat a vštípit jim potřebné hodnoty a slušné chování dle dobových představ a norem.

Dále bylo v povídce možné vidět, jak byla prezentována dokonalá manželka. Potřebné vlastnosti, které se v povídce dovídáme, opět kopírují dobové představy a především striktní

dodržování genderových rolí, a v té souvislosti i rozřazení mužské a ženské sféry. Z rad, které povídka dávala v daném období je zřetelné i to, že žena měla být zodpovědná za případné prohřešky svého muže, především tím, že se o něho dobře nestarala. Z textu tedy také vyplynulo, že i případná manželova nevěra tradičněji padala na bedra ženě, jelikož k tomu svého muže zřejmě nějak dotlačila svým nevhodným chováním vůči jeho osobě, případně špatnou starostí o domácnost.

Další povídkou, na které jsem se snažila reflektovat genderovou perspektivu s důrazem na intimitu, byla *Divá Bára* od Boženy Němcové. Tento text měl rozdílný charakter od předchozí povídky a především byl psán za jiným účelem. S předchozí povídkou měla spojitost v prostředí, ve kterém se odehrávala a především sonda do dobových společenských konvencí, které byly nedílnou součástí společnosti 19. století. Myslím si, že nejvýraznějším prvkem, který bylo potřeba vyzdvihnout, byly netradiční genderové role jak žen, tak mužů. Povídka tak podle mého názoru nabourala mnoho dobových stereotypů, konvencí a nabídla, díky genderově netradiční postavě Divé Báry a naopak vyobrazením dívčího ideálu v podobě postavy Elšky, také zajímavý pohled na intimní vztahy mezi hlavními hrdinkami a hrdiny. Bylo možné sledovat dva odlišné průběhy milostných příběhů hlavních postav a analyzovat důvody, proč tomu tak je. Autorka povídky vytvořila velmi netradiční postavu v podobě Divé Báry, především tím, jaké vlastnosti jí přisoudila a jak se díky tomu formoval průběh jejího života. Hlavním motivem této povídky se zdála být potřeba „šťastného konce“ v podobě svatby, který nakonec nastal u obou hlavních hrdínek, nicméně cesta „ke štěstí“ nebyla snadná ani u jedné z nich. Vzhledem k charakteru postavy Divé Báry jsem usoudila, že autorka chtěla poukázat na možnost, že i dívka, která nesplňuje tradiční předpoklady pro dobový dívčí ideál, může najít muže, který ji ocení takovou, jaká je. Zároveň byla v povídce zobrazena i tradiční situace, kdy rodiče chtěli rozhodovat o volbě partnera své dcery a jejich volba se nesešla s přáním budoucí nevěsty. Tato situace se týkala postavy Elšky a právě skrze tuto postavu příběh nabídl dívčí revoltu proti dobovým tradicím a konvencím, což považuji za důležitý aspekt celé povídky. Celkově jsem se v této povídce tedy zaměřila na to, jak společnost vnímala takto netradiční vlastnosti u dívky a co to pro život mladé dívky znamenalo. Zaměřila jsem se také na postavu otce Divé Báry, jelikož i v ní jsem našla zajímavé genderové aspekty. Postava otce je na danou dobu velmi pasivní a své dceři dává volnost a odmalička ji vychovával spíše jako chlapce.

Další povídkou, kterou jsem vybrala k poukázání genderových perspektiv je opět text od Boženy Němcové, *Karla*. V této povídce jsem se opět zaměřila především na zobrazení

genderových rolí, které autorka i v této povídce vykreslila zajímavě. Zajímala jsem se hlavně o postavu hlavní hrdinky/hrdiny Karly, a její výchovu a vztahy. Karla byla vychovávána jako dívka, nicméně byla chlapcem. Zaměřila jsem se na vztahové problémy, které s touto situací v povídce nastaly a také na to, jak se Karla/el musela během svého dospívání cítit a jak vnímala svět a lidi kolem sebe a naopak, jak společnost vnímala ji. I v této povídce dávala autorka důraz na důležitost svatby, jako určité potvrzení ženské identity. Především ale společnost zde působí nechápavě v situaci, kdy se hlavní hrdinky nechce vdávat a její matka ji v tom podporuje. Tato skutečnost se samozřejmě vyjasnila ve chvíli, kdy se objasnila skutečná identita Karly/Karla, nicméně za důležité jsem považovala právě to, jak společnost reagovala na negativní přístup postavy ke sňatku. Autorka tím možná chtěla poukázat na konvenční přístup tehdejší společnosti.

Předposlední povídka byla od Magdaleny Dobromily Rettigové *Láska a přátelství*. V této povídce jsem se zaměřila na reflektování přírody v souvislosti se zobrazením ženských ideálů a ctností, pak také na milostnou zápletku mezi hlavní hrdinkou a dvěma mužskými postavami. Uvažovala jsem, zda kapitolu, která je zaměřena na přírodu a obecně prostředí, ve kterém se odehrává, vůbec zpracovávat, jelikož se může zdát, že úzce nesouvisí s tématem této práce. Nicméně jsem došla k závěru, že autorka v povídce velmi úzce propojila milostný život s přírodními živly a došla jsem k závěru, že láska je zde vnímána jako živel, který je s přírodou nutně spojen. Autorka v povídce také zohledňovala obrozenecký ideál, který konstruovala na obrazu ideálu hlavní hrdinky. V povídce bylo také možné hlavní hrdinku porovnat s postavami ostatních povídek, především Divé Báry, která byla, stejně jako tato hlavní hrdinka Radomira, vychovávána otcem, nicméně charakter obou dívek je naprosto rozdílný. Divá Bára měla mnoho typicky mužských vlastností a naopak velmi málo těch „typicky“ ženských. Radomira byla naopak vykreslena jako dobový dívčí ideál, nicméně i tak se postava dostala do milostného trojúhelníku, což považuji za nejzajímavější část povídky. U hlavní postavy jsem považovala za zajímavé, že není nijak omezována výchovou svého otce, který jí naopak dává mnoho prostoru, což jistě nebylo v tomto období běžné. Zaměřila jsem se i na mužské postavy, jelikož ty autorka naopak nezobrazila dle tradičních představ o ideálu mužství a s tím i související chování směrem k ženám, resp. k dané dívčí postavě. Mužské postavy zde byly vyobrazeny velmi pasivně a scházely jim tradiční mužské vlastnosti jako aktivita, bojovnost či soutěživost. Naopak autorka zde dala přednost poctivosti a přátelství nad milostným vzplanutím.

Poslední reflektovanou povídkou byla *Václav a Tereška* od Matěje Silorada Patrčky. Příběh této povídky umožnil reflektovat mnoho situací, které ovlivnily milostný život daných literárních postav. Opět se příběh odehrával ve venkovském prostředí a i zde bylo možné vnímat s tím spojená specifika, především v rámci charakterů literárních postav. V rámci genderové analýzy těchto postav a stereotypů jsem zjistila, že se zde opět objevily literární postavy, které nezapadají do typického dobového rámce. Některým ženským postavám nebyly přisouzeny typicky ženské vlastnosti, naopak jejich chování v sobě mělo mnoho maskulinních prvků. Především se jednalo o postavu Anny, která ač vdaná, tak nebyla uzavřena pouze v prostoru domácnosti, ale je charakterizována jako hlava rodina, která má v rámci rozhodování hlavní slovo. Respekt a strach z ní ovlivnil celý děj povídky. Její dominantní chování mělo vliv především na jejího syna, kterému zakázala vztah a sňatek s hlavní ženskou postavou, Tereškou. Tento vztah byl z pohledu postavy Anny nemožný, především z důvodu chudoby dané dívky. I přes její krásu, ctnost a dobrý charakter, byla tato postava shledána jako nevhodná pro sňatek s bohatším Václavem. V tomto případě hraje hlavní roli prestiž a sociální postavení nevěsty. Postava Terešky v povídce zastupovala dívčí ideál, co se týče všech charakterových vlastností i vzhledu. I přesto nebylo této postavě umožněno, aby došla ke šťastnému cíli v podobě svatby s vyvoleným mužem. Domnívám se, že autor tím mohl reflektovat určitou nespravedlnost nebo fakt, že sociální postavení hraje ve společnosti důležitou roli, která je leckdy postavena nad všechny lidské ctnosti. Dále jsem jako netradičně vyobrazenou postavu identifikovala Jiříka, manžela Anny. Tato mužská postava rozhodně nezapadala do tradiční představy o muži jako hlavy domácnosti, který má na starosti finanční starost o rodinu a zároveň ji zastupuje ve veřejném prostoru. V této povídce jsou tyto role naopak obráceny a postava Jiříka je vyličeena velmi pasivně a empaticky směrem k lásce svého syna vůči chudé Terešce.

Ze všech analyzovaných povídek vyplynulo, že autoři a autorky striktně nedodržovali nastavený dobový řád a leckdy se jejich postavy chovaly mimo nastavený rámeček. Toto neplatilo u první analyzované povídky *Boženka, veselého Kubíčka manželka*, která byla cíleně napsána výchovným způsobem a pokud postavy nejednaly tak, jak se v dané době a společnosti očekávalo, tak jejich osud nedopadl dobře. Především se jednalo o situaci, kdy hlavní hrdinka příběhu neuposlechla rad svých příbuzných a nerozumně se provdala za muže, který ji svým špatným životním stylem dohnal až k smrti. Dále bylo patrné, že s postupem doby se měnil ráz povídek. Povídky Boženy Němcové ztrácely prvoplánově výchovný charakter a autorka se více soustředila na charakter postavy a především samotný příběh.

U všech povídek byl znát vliv obrozenecké doby, který se projevoval především u povídek Boženy Němcové, která dávala silný důraz na lásku k českému prostředí, především tomu venkovskému.

U všech povídek byla problematická reflexe milostného života v rámci své tělesné podoby. Z toho vyplývá, že autoři a autorky v dané době nemohli reflektovat nijak otevřeně lidskou sexualitu. V povídkách se většinou nacházely pouze náznaky a bylo potřeba číst mezi řádky. Myslím si, že tuto skutečnost mohou vnímat dnešní čtenáři a čtenářky a jinak ti doboví, jelikož i určité intimní náznaky pro ně mohly být mnohem jasnější, než jsou dnes. Nicméně i tak bylo možné objevit v povídkách mnoho zajímavých aspektů, které jsem považovala za velmi zajímavé, právě s ohledem na období, ve kterém byly povídky napsány. Především se jedná o již zmiňované netradiční rozdělení genderových rolí a také vědomá záměna pohlaví v povídce Karla. Dále bylo také možné reflektovat ctnosti, které byly především po dívkách požadovány, mezi které samozřejmě patřila sexuální absence i absence jakýchkoliv milostných projevů před sňatkem. Pokud se toto téma v textech objevilo, pak bylo vždy vnímáno negativně.

Na úplný závěr bych ráda shrnula i poznatky související se samotnou metodou, která byla v práci použita a dále i úskalí a specifika využití literárního textu jako pramene. Za největší úskalí použití literárního textu jako pramene, dle svých zkušeností, považuji to, že bylo potřeba si neustále uvědomovat nutnost vnímání literárního díla jako fikčního světa, které bylo psáno s určitým záměrem, ale zároveň umět identifikovat dílo z takové perspektivy, aby bylo možné díky samotnému textu reflektovat dobovou problematiku intimního života. Dále bylo samozřejmě nutné uvědomit si dobový kontext a pokusit se vnímat povídky z pohledu dobových čtenářů a čtenářek, ale zároveň vidět tyto souvislosti v širší perspektivě. Jako možné úskalí, které identifikovala během analýzy textů pro mě bylo i to, zda se soustředit pouze na text nebo povídky vnímat v širší pohledu – tedy s ohledem na autory a autorky děl, na prostředí ve kterém díla vznikla apod. Tento aspekt jsem také zmínila již v úvodu své práce.

12. Zdroje

Primární literatura:

KRAMERIUS, Václav Matěj. *Zazděná slečna a jiné příhody pro vyražení*. Praha: Československý spisovatel, 1980, 295 s. Slunovrat.

KUSÁKOVÁ, Lenka. *Zábavné povídky raného obrození*. Jako soubor vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005, 398 s. Česká knižnice (Lidové noviny). ISBN 80-710-6695-8. Povídka *Láska a přátelství*,

NĚMCOVÁ, Božena. *Divá Bára*. Vydání v Akcentu první. - Třebíč: Akcent, 2016. - 158 stran; 21 cm. ISBN 978-80-7497-141-9.

NĚMCOVÁ, Božena. *Karla: obrázek z okolí domažlického*. Praha: J. Otto, 1927. 64 s. Ottova světová knihovna; 1790-91. Str.

PATRČKA, Silorad Matěj. *Václav a Tereška; vlastenecký příběh z předešlého století*. In.: KUSÁKOVÁ, Lenka, ed. *Zábavné povídky raného obrození*. Jako soubor vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005.

Sekundární literatura

ABRAMSOVÁ, L. *Zrození moderní ženy. Evropa 1789–1918*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005, s. 108.

BEAUVOIR, Simone de. *Druhé pohlaví*. Praha: Orbis, 1966, 412 s.

BOURDIEU, Pierre. *Nadvláda mužů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze Nakladatelství Karolinum, 2000. ISBN 80-7184-775-5. Str. 18.

BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1998. 179 s. ISBN 80-7184-518-3.

BUTLER, Judith. *Závažná těla: o materialitě a diskursivních mezích "pohlaví"*. Překlad Josef Fulka. První české vydání. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. 342 stran. Limes. ISBN 978-80-246-3325-1.

BUTLER, Judith. *Trampoty s rodem: feminizmus a podryvanie identity*. Druhé, revidované vydanie. Bratislava: Záujmové združeniežien Aspekt, 2014. 268 stran. Knižná edícia Aspekt. ISBN 978-80-8151-028-1.

CULLER, Jonathan D. a Daniel J. CURRAN. *Krátký úvod do literární teorie*. Nové, rozš. vyd. Brno: Host, 2015. Teoretická knihovna. ISBN 978-80-7491-233-7.

FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality. I, Vůle k vědění*. Překlad Čestmír Pelikán. V Praze: Herrmann & synové, 1999. 189 s. ISBN 80-238-5090-3.

FOUCAULT, Michel. *Myšlení vnějšku*. V Praze: Herrmann, 1996, 303 s. Str. 195-226

FILIPOWICZ, Marcin Łukasz. *Roditelky národů: z problematiky české a slovenské ženské literární tvorby 2. poloviny 19. století*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007, 185 s. ISBN 978-80-7041-728-7.

HECZKOVÁ, Libuše. *Píšící Minervy: vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*. V Praze: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2009, 402 s. Mnemosyne. ISBN 978-80-7308-282-6.

JOHANIDES, Josef. *Magdalena Dobromila Rettigová*. Rychnov nad Kněžnou: Městský úřad, 1995, 361 s. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti. ISBN 80-901757-2-4.

KALNICKÁ, Zdeňka. 2002. *Obrazy vody a ženy – filosoficko-estetické úvahy*. Ostrava: Ostravská univerzita.

KNIGGE, L. von. *Umění žítí blaženě se ženou, získati si a udržeti její lásku a vážnost: dárek ženichům a mladým mužům. 2., přeprac. vyd.* V Praze: Rudolf Storch, [1895]. 16 s.

KNIGGE, Adolph von. *Umění v manželství šťastnu býti a lásku i úctu druhé polovice manželské sobě získati a zachovati*. V Praze: Nákladem AL. Hynka, [mezi 1870 a 1910]. 45 s.

KNIGGE, Ludwig von. *Umění s mužem šťastně žítí, čili, Jak získati si a udržeti lásku jeho: dárek nevěstám a mladým ženám. 2., opr. vyd.* V Praze: Rudolf Storch, [1895]. 20 s.

KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka a kol. *Gender v textu a obraznosti: představa, utopie, maska, sen a fantazie*. Praha: Gender Studies, o.p.s., 2016. 190 stran. ISBN 978-80-86520-51-3.

KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka a kol. *Tváří v tvář: gender jako metodologická kategorie literárních analýz*. Praha: Gender studies, 2010. 198 s. ISBN 978-80-86520-34-6.

KUSÁKOVÁ, Lenka, ed. *Zábavné povídky raného obrození*. Jako soubor vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. 398 s. Česká knižnice. ISBN 80-7106-695-8.

LASKAVEC, V. a SVOBODOVÁ, Lidmila, ed. *Dívka a její poměr k muži, čili, Umění, kterak žena může zalíbiti se mladým mužům a tím co nejdříve státi se šťastnou chotí*. 2., přeprac. a rozmnožené vyd. V Praze: Rudolf Storch, [1895]. 64 s.

LENDEROVÁ, Milena, ed. et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Vyd.1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. 853 s. Česká historie; sv. 21. ISBN 978-80-7106-988-1.

LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. Vydání druhé, v Karolinu první, přepracované. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3540-8. Str. 92

MACURA, Vladimír. *Znamení zrodu: české národní obrození jako kulturní typ*. Jinočany: H&H, 1995, 264 s., 24 s. příl. ISBN 80-85787-74-1. Str. 118-137.

MANTEGAZZA, P. *Umění provdati se*. Praha: Nakl. F. Šimáček, 1902, s. 9.

MATONOHA, Jan, ed. *Česká literatura v perspektivách genderu: IV. kongres světové literárněvědné bohemistiky Jiná česká literatura (?): [Praha, 28.6.-3.7.2010]*. 1. vyd. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2010. 325 s. ISBN 978-80-85778-72-4.

MORRIS, Pam. *Literatura a feminismus*. Překlad Marian Siedloczek a Renata Kamenická. Vyd. 1. Brno: Host, 2000. 232 s. Studium; sv. 6. ISBN 80-86055-90-6.

NEČASOVÁ, Denisa. *DĚJINY ŽEN ČI GENDER HISTORY? MOŽNOSTI, LIMITY, VÝCHODISKA*, 22. Dostupné na: <http://www.dejinyteoriekritika.cz/Modules/ViewDocument.aspx?Did=124>

NĚMCOVÁ, Kateřina. *Vztah státu a církve v první ČSR*. Brno, 2007. Diplomová práce. Právnická fakulta Masarykovy univerzity

NĚMCOVÁ, Božena et al. *Božena Němcová - Korespondence*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2003-2007. 4 sv. Dopisy, deníky, dokumenty. ISBN 978-80-7106-933-1.

PAVELKOVÁ ČEVELOVÁ, Zuzana. *Gender, víra a manželství v "dlouhém" 19. století: možnosti interpretace katolických normativních pramenů*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2012. ISBN 978-80-7395-487-1.

RATAJOVÁ, Jana a STORCHOVÁ, Lucie. *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží: diskursy manželství v české literatuře raného novověku*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2009. 821 s. ISBN 978-80-87271-08-7.

RENZETTI, Claire M. a Daniel J. CURRAN. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0525-2. Str. 20.

Sex a tabu v české kultuře 19. století. Vyd. 1. Praha: Academia, 1999. 244 s., [16] s. obr. příl. ISBN 80-200-0685-0.

SMITHOVÁ, Barbara Herrnstein: *On the Margins of Discourse*. Chicago, University of Chicago Press 1979.

Spáčil, Ondřej: *Změny v občanském právu v tereziánské a josefínské době*. Právní fórum, 2011 (8), č. 7., s. 289-297.

ŠKODA, Josef. Panna ve své důstojnosti, s. 30. In PAVELKOVÁ ČEVELOVÁ, Zuzana. *Gender, víra a manželství v "dlouhém" 19. století: možnosti interpretace katolických normativních pramenů*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2012. ISBN 978-80-7395-487-1.

ŠTÍTŇNÝ ZE ŠTÍTŇNÉHO, Tomáš. *Tomáše ze ŠtítŇného Kničky šestery o obecných věcech křestánských*. Ve Stare Říši na Moravě: Marta Florianová, 1937, 133 s.

Obecný zákoník občanský [online]. c2012 [citováno 12. 04. 2017]. Dostupný z WWW: https://cs.wikisource.org/w/index.php?title=Obecn%C3%BD_z%C3%A1kon%C3%ADk_o_b%C4%8Dansk%C3%BD&oldid=53715

ZÁBRODSKÁ, Kateřina. *Variace na gender: poststrukturalismus, diskurzivní analýza a genderová identita*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2009. 197 s. Průhledy; sv. 7. ISBN 978-80-200-1752-9.

13. Summary

Thesis *The Reflection of gender perspective of intimate life in the discourse of fiction literary in the Czech environment in 19th Century* is aim at questions and topics, which in the period context reflected intimate life of women and men. A thesis question is, how the human intimacy reflected into belletrist work the given period does. The aim of the thesis is reached the conclusion about the questions, which gender perspective of human intimacy we can find in these works. The second aim is to find, how the human intimacy was displayed. Concretely, the thesis pushes ahead the constitutive topics like marriage, expression of love, the choice of preference about partners and many others.

The introductory parts of this diploma thesis take into account the topics related to the topic in the theoretical level. In these sections is outlined the contemporary issues of the position of women and men in society, the specifics of female literature, female writing and reading, the methodology of this diploma thesis, the theory of fictional worlds, the legal framework of intimate life in the 19th Century and the female literature in the context Czech National revival.

In the practical part of this work, selected literary short stories are gender analyzed. Specifically, there are five short stories from the late 18th century until the middle of the 19th century. These stories are from four different authors, concretely Božena Němcová, Magdalena Dobromila Rettigová, Jan Rulík and Matěj Silorad Patrčka. In each short story are reflected different gender themes. Each theme is always associated with the theme of intimacy and sexuality.

The first short story is *Boženka, veselého Kubička manželka*. The main questions in this story are: what was the idea of girls and boys about marriage and intimacy, what girls and boys knew about sexuality, the image of the ideal woman and man, wedding and marriage. The second story is called *Divá Bára*. The main topics in this story are: gender roles, masculinity and femininity, husband selection and reflection of wedding. The third story called *Karla*. The main topics in this story are: gender identity, wedding as a confirmation of female identity and gender roles. The next story called *Láska a přátelství*. Nature as an expression of love intimacy, love relationships of the main literary characters, difference between rural and urban environments in context of intimacy.

Fifth and last story called *Václav a Terežka*. In this story are main themes: Gender stereotypes in love relationships, gender roles, importance of social status when choosing a partner.

The last chapter summarizes the most important topics of this work. The last chapter summarizes the most important topics of this work. This chapter compares the most important gender themes in selected short stories. Specifically, marriage and choice of a suitable partner, love behavior before and after wedding, gender roles and literary environment. At the end of the thesis are summarized partial conclusions of each chapter, the results of my research and problems, difficulty, or curiosities what I have known during writing this work.